BIBLIOTECA PENTRU TOŢI

DIN LITERATURA ROMÂNĂ

I. L. CARAGIALE

NOTIŢE ŞI FRAGMENTE

LITERARE

„BIBLIOTECA PENTRU TOŢI“

Literatură, arte, ştiinţe

Facsimila coperteĭ

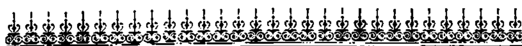
A nu se confunda cu alte bibliotecĭ populare.

A nu se confunda cu alte bibliotecĭ populare.

«BIBLIOTECEÏ PENTRU TOŢÏ»
Carol Müller.

Bucureştĭ, Tipografia EPOCA, Str. Clemenţeĭ No. 3.

Câteva Păreri

Noĭ, Româniĭ, suntem o lume în care, dacă nu se face, orĭ nu se gândeşte prea mult, ne putem mândri că cel puţin se discută foarte mult. Asta e frumos din parte-ne — să lăsăm în colo orice modestie; căcĭ este ştiut că din discuţie resare scînteia adevěruluĭ. Nu e vorba, adesea discutăm cam pe de lăturĭ; dar asta o facem tocmaĭ pentru că voim să alimentăm continuarea discuţieĭ; dacă n'am da pe de lăturĭ, ar înceta poate discuţia prea de grabă: eĭ! atuncĭ de unde ar maĭ ţîşni adevěrul?

Aşa, de exemplu, multe ilustraţiunĭ literare aŭ discutat vreo cincĭ anĭ cu înaltă căldură asupra întrebărilor:

Artă *pentru artă ?* saŭ artă *cu tendenţă ?*

Resultatul aprigeĭ lupte a fost că fiecare dintre polemiştĭ a rĕmas să împărtăşească pînă la urmă opinia sa proprie. De ce? Pentrucă şi atuncĭ s'a vorbit despre toate, *despre toate,* afară de un singur lucru, care, după părerea mea, ar trebuì şi el pomenit, măcar în treacăt.

Mĕ rog, câteva întrebărĭ:

Aŭ tendenţă piesele luĭ Schakespeare?— De sigur, nu.

Dar Tacit?... dar *Divina Comedia ?*—Ba bine că nu.

Dar *le Tartufe?*— Maĭ ales.

Dar discursurile luĭ Demostene, şi, fără şovăire aş zice, toate discursurile celebre, începĕnd cu cele antice şi isprăvind cu ale d-luĭ Fleva? Se înţelege că aŭ tendenţă, căcĭ nicĭ nu s'ar putea orator politic fără tendenţă.

Poeziile luĭ Byron? — nu; ale luĭ Goethe? nicĭ atât; ale simpaticuluĭ nostru academic Anton Naum? — şi maĭ puţin. Dar ale luĭ Schiller, ale poeţilor noştri socialiştĭ? — de sigur că aŭ.

Eĭ! asta e asta. Cuĭ între aceste două categoriĭ de producătorĭ intelectualĭ să acordăm stimă? căreia dintre acele două felurĭ de producerĭ, să dăm admirația noastră?

Care e artă și care nu?

Dacă, deșĭ eștĭ partizan hotărît al uneĭa din cele două teoriĭ, țĭ-a rĕmas totușĭ o lecuță de simțire estetică și de pĕtrundere obiectivă, este greŭ să rĕspunzĭ la această întrebare. Căcĭ, presupunĕnd că țĭ-a rĕmas acea olecuță: eștĭ anti-tendenționist, să zicem — nu crez să aprinzĭ focul cu *le Tartufe* și cu *Divina Comedie*, pentru ca să te delectezĭ la gura sobeĭ cu volumul simpaticuluĭ academic d. A. Naum; — saŭ eștĭ tendenționist, — sper, pentru d-ta, că, în rafturile biblioteceĭ, alăturĭ de odele proletare saŭ novelele d-eĭ Sofia Nădejde, veĭ permite să stea, fără nicĭ o deosebită pretenție, și *l'Ecole des femmes* și *As you like it*, pe cari, orĭ cât de proletar aĭ fi, numaĭ să fiĭ câtușĭ de puțin intelectual, n'aĭ să te îndurĭ să le aruncĭ în canal.

Dacă însă nu eștĭ partizan al vre-uneĭ

porniri sectare, poţi foarte uşor răspunde la întrebarea de mai sus.

Care e artă şi care nu, din cele doue categorii de produceri, de creaţiuni intelectuale? Scurt: acele cari aŭ fost opera unui talent.

Tâlharii lui Schiller sunt o piesă cam prea slăbuţă, ca să nu zic prea mult, nu pentru tendenţele generoase şi umanitare care o inspiră, ci fiindcă Schiller este... este în *Tâlharii* un slăbuţ dramaturg. Iar ticălosui de Falstaff, că nu-i poţi zice mai bine, secătura aceea, e un monument neperitor al minţii omeneşti, nu doar căci nu profesează tendenţe generoase, ci fiindcă e copilul lui Schakespeare, care era un tată sdravăn.

Ei! vezi, asta este lucrul pe care n'ar trebui să'l uităm niciodată când vorbim despre produceri intelectuale: ta-len-tul, şi tocmai de el nu pomenim niciodată.

O operă de artă este o fiinţă, căreia însuflătorul de viaţă nu este, nu poate fi decât talentul. Fără această flacără de viaţă, flacără mai misterioasă şi mai nedefinită decât chiar razele lui Roentgen, poţi căpăta lucruri arti-

ficiale, nu opere artistice, şi nimic nu e maĭ alt-ceva, faţă cu artisticul, decât artificialul.

Intre artistic şi artificial, este aceeaşĭ deosebire ca între madama care percepe la intrarea unuĭ Panopticum taxa de 50 banĭ şi figurile de ceară din năuntru.

*
* *

Pentru a face o operă de artă, o operă viabilă, trebue talent, talent şi iar talent. Am zis într'adins viabilă, pentru ca dintru început să eliminăm din discuţie ideea de durabilitate, atât de străină în discuţie. Adesea literaţiĭ fac greşala (după părerea noastră, mare) de amestecă, în cercetările lor despre creaţiuniĭ intelectuale, întrebarea: opera aceasta remâne? Cât timp va remânea? Aşa întrebărĭ sunt absolut afară din chestie. Intrebarea noastră, faţă cu o lucrare de artă, nu poate fi decât aceasta: opera aceasta *viează?* Căcĭ încă odată, dacă are viaţă, aibă-o pentru azĭ, mâine saŭ pentru veacurĭ — ea va fi trăit, şi asta e condiţia fiinţeĭ, viaţa, nu durata vieţeĭ.

Mĕ rog, între o insectă care trăeşte o singură zi la umbra uneĭ piramide eghiptene şi piramida aceea, care este deosebirea cea maĭ adîncă? Dimensiunile? densitatea şi soliditatea structuriĭ materiale? Durabilitatea în timp? De sigur nu. Deosebirea cea maĭ adîncă între ele e că insecta e vie, iar piramida nu.

Piramida e de granit, insecta de nişte ţesuturĭ mucoase; insecta d'abĭa se vede, şi piramida e piramidală; insecta, născută azĭ dimineaţă, va muri deseară; iar piramida e o veche cunoştinţă a soareluĭ, şi poate va sta neclintită şi rece pe temelia eĭ pînă mult după ce soarele va fi încetat a-ĭ maĭ putea trimite măcar o rază de căldură şi de lumină. Da, dar piramida stă şi va sta; ĭar insecta va muri, însă trăeşte.

Aşa e şi cu opera de artă. Ea trebue să trăĭască, să vieze, şi ca toate fiinţele va avea şi ea o durată în timp. Nu am putea cu toate astea să ducem prea departe comparaţia aceasta, fiindcă ne-am lovi de o deosebire mare care există între fiinţa propriŭ zisă şi fiinţa operă de artă.

E o ciudată deosebire!

Opera de artă are căpĕtată însuflarea de viață dela talent. Viața aceasta însă este numaĭ latentă: pentru ca să devie patentă, trebue concursul uneĭ inteligențe, uneĭ priceperĭ și judecățĭ ale altuia.

Intr'un sîmbure viața stă ascunsă vreme îndelungată, pîndind, cu o rĕbdare maĭ presus de multe încercărĭ, condiția exterioară propice pentru ca să țîșnească la lumină, să încolțească, să crească, să dea roade și semințe altele pentru o maĭ departe viață. Ceea-ce sunt căldura, lumina și umezeala pentru sĕmînță, este priceperea și judecata omenească pentru opera talentuluĭ omenesc.

Precum un bob de grâŭ găsit peste cincĭ miĭ de anĭ în sicriul uneĭ mumiĭ eghiptene, semĕnat în pămînt bun, reînvie ca și bobul cules anul trecut, asemenea o operă de artă viabilă, după o părăsire și uĭtare de veacurĭ, reînviază iarășĭ la căldura ochilor pricepuțĭ. Sub casmaua lucrătoruluĭ prost, care sapă să 'șĭ croĭască un drum, sar țăndărĭ de marmoră; el ar merge înainte cu fapta luĭ dis-

trugĕtoare, dacă altcineva nu i-ar opri mâna; căcĭ ființa în care lovește casmaua doarme ascunsă, n'are încă glas să strige. Ea a adormit de când ceĭ din urmă ochĭ pricepuțĭ șĭ-aŭ întors privirile dela dênsa; dar la cea d'întâĭ privire a altor doĭ ochĭ pricepuțĭ, ea se va deștepta sigur și, cu o nouă și întreagă putere de viață, va chema la dênsa o lume.

Câtă vreme n'aŭ dormit capo-d'opere, atîrnate într'un ungher pe peretele uneĭ taverne, înecate în fumul lulèlelor proletare! Doĭ ochĭ pricepuțĭ le-aŭ redeșteptat la viață. Se scoate se 'nțelege din discuție cazul de distrucție materială completă. Cărțile unice din biblioteca Alexandrieĭ, templul minunat dela Efes și altele s'aŭ dus de-a binele fără putință de reîntoarcere, ca și boabele de grâŭ dintr'un lan dat pradă flăcărilor.

*
* *

Dar să ne întoarcem la talent. Ce este talentul?

Dè! aceasta este nu prea ușor de spus, dar poate nu de tot imposibil. Maĭ întâiŭ,

nu trebue să ne grăbim. Apoĭ, voiŭ cere voe cititoruluĭ să amânăm rĕspunsul la această întrebare, pînă după ce vom fi dat un rĕspuns la o altă întrebare și anume: ce este *lipsa de talent ?*

Orĭce suflet de om, fie acesta un gușat, fie cel maĭ rafinat artist, are o coardă întinsă, gata să sune, așa ca să 'l mulțumească pînă la un grad ce s'ar putea numì fericire, la contactul unor anumite împrejurărĭ.

Gușatul, mâhnit cine știe de ce, moțăĭe seara pe prispa colibiĭ, cu ochiĭ jumătate închișĭ, cu figura gravă, care n'ascunde, poate, niciun gînd. Atuncĭ, în față 'ĭ se ridică încet de peste coama dealuluĭ discul luniĭ, iar dintre pruniĭ din grădină pornește deodată recitativul amețitor al privighetoriĭ. La aceste atingerĭ materiale, gușatul ridică fruntea, îșĭ perde gravitatea normală, deschide ochiĭ marĭ la lumină, apleacă urechea și ridică degetul către locul de unde vine cântarea, zîmbind luminos cu inefabila satisfacție a dobitoculuĭ pe care aĭ nemerit să 'l scarpinĭ tocmaĭ unde 'l mănâncă : e bine — e frumos !

A sunat coarda din năuntru, și el a auzit-o.

*

Nu cântarea neînţeleasă a privighetoriĭ, nu razele recĭ ale luniĭ i-aŭ făcut mulţumirea, ci sunetul coardeĭ din năuntru la lovirea acelora. Dar luna merge înainte pe calea ştiută, privighetoarea tace, şi guşatul adoarme, — cântarea coardeĭ din năuntru a încetat. Poate oare guşatul să ne arate cu vreun procedeŭ intelectual cam ce a fost, nu cântecul privighetoriĭ, nu razele luniĭ, ci acea cântare misterioasă interioară care l-a mulţumit atâta? Poate, cum am zice, să ne întoarcă în afară şi noĕ ceva din iritarea luĭ interioară, care pentru noĭ, oamenĭ ca şi el, cu suflet ca al luĭ, este cel maĭ important fenomen al naturiĭ?

De sigur că nu. Oare de ce? Fiindcă, deşi este înzestrat cu facultatea irităriĭ aceleia, ca noĭ toţĭ, nu are darul, virtutea, ca uniĭ dintre noĭ, de a o rĕstoarce prin procedeŭ intelectual priceperiĭ altora.

Intr'un cuvînt, pentru că n'are talent.

Lipsa de talent este incapacitatea de a găsi formula de comunicare intelectuală exactă a simţiriĭ ce ne-a produs-o împrejurările materiale.

Pe această cale, deşì de ocol, credem c'am ajuns aproape de deslegarea primeĭ întrebărĭ.

*
* *

După mişcarea guşatuluĭ nostru, după fiorul de caldă mulţumire care l-a trezit din aromeală, noĭ am vĕzut destul de sigur că în sufletul omuluĭ s'a petrecut ceva minunat — ceva, pe lîngă care şì razele de pe coama dealuluĭ, şì cântecul din grădina cu prunĭ sunt ca arcuşul pe lîngă sunetul vioariĭ, nişte simpli agenţĭ brutalĭ de iritare. Arcuşul l-am vĕzut; coarda de sigur a sunat — uĭtaţi-vĕ la figura iluminată a omuluĭ. Ce folos însă? Ea singură s'a auzit pe sine, fiindcă a sunat îngropată în adîncurĭ ascunse; calea de acolo pînă la noĭ este închisă; de acolo pînă la noĭ nu poate sosi cea maĭ mică vibraţie. Dar noĕ nu ne trebue să vedem numaĭ vioara şi arcuşul; ceva maĭ mult, nu ne trebue chĭar de loc să le vedem; noĕ ne trebue să auzim sunetele

coardeĭ. Guşatul este o vioară care nu se aude, arcuşul nu e bun la nimic.

Să lăsăm dar la o parte instrumentele acestea inutile noĕ, şi să căutăm altele. Să alergăm la o veche vioară, a căreĭ binefăcĕtoare sonoritate e totdeuna gata să ne mângâĭe sufletul pînă în cele maĭ profunde şi taĭnice cute. Ia să vedem noĭ cum rĕsună acest nobil instrument cînd îl atinge arcuşul. Ia să auzim *Sonata Luniĭ!* Să ascultăm...

Eĭ!? Strălucit-aŭ vreodată aşa de dumnezeeşte razele reci ale luniĭ cum strălucesc aceste luminoase şi calde sonorităţĭ? A înaintat vreodată discul eĭ pe calea eterată cu solemnitatea cu care curg valurile cântăriĭ acesteia?

Dar Sonata s'a terminat. Să lăsăm să se stingă dulce emoţia înaltă ce ea ne-a produs-o şi să trecem la alt-ceva.

Intr'o şcoală de mahala, se sbat claĭe peste grămadă o mulţime de micĭ cetăţenĭ, unul maĭ rĕŭ crescut decât altul, făcênd un sgomot chaotic. Deodată uşa se deschide şi d. profesor intră. D. profesor este un om foarte rĕŭ şi are un nas foarte comic. Copiiĭ

rîd de nasul luĭ Domnul; dar dînsul maĭ are și o riglă în mână, și astfel, îndată ce d-sa îșĭ arată nasul pe ușe, sgomotul chaotic, ca prin farmec, stă înțelenit loculuĭ, întocmaĭ ca sbucĭumul talazurilor la încruntarea luĭ Neptun, saŭ maĭ bine ca scîrțîĭala unuĭ greere pe care 'l striveștĭ scurt sub talpă.

E liniște acuma deplină. Ochiĭ diavolilor joacă de pe cărțĭ la nasul profesoruluĭ și înapoĭ. Nasul acela! Toțĭ îl știŭ, toțĭ îl admiră, toțĭ simt nespuse încântărĭ privindu'l. Cât aŭ petrecut eĭ cu nasul acela! astfel că nu ar putea eĭ singurĭ spune cu siguranță ce vor simțĭ maĭ mult când, trecênd în altă clasă, nu vor maĭ avea pe Domnul: bucuria că aŭ scăpat de rigla luĭ reglementară saŭ părerea de rĕŭ că i-aŭ perdut nasul?

Așa dar, ce bine ar fi să poată — dacă s'ar putea — șĭ să scape de riglă șĭ să păstreze minunatul nas! In adevĕr, minunat! fiindcă acum îndată o să vezĭ, cititorule, că acest nas este ceva de o importanță colosală, de o importanță tot așa de mare ca șĭ luna de pe cer. Cum asta? Fiindcă și el, ca șĭ luna, poate fi un arcuș căruia nu'ĭ

trebue decât o vioară bună ca să scoată o cântare uimitoare.

Toţi, toţi copiii din acea şcoală sunt încântaţi de nasul profesorului. Dar iată că unul dintre ei, jucându-se prin curte, găseşte o bucăţică de cărbune moale. Ce'i dă diavolului prin cap? Ridică binişor cărbunele de jos, merge furiş la zidul din dos al institutului, trage o linie, încă una, alta, mai şterge, rade, adaogă: e gata — un nas şi o riglă.

Atunci aleargă, strînge repede pe toţi camarazii împrăştiaţi la alte jucării şi 'i duce la o potrivită distanţă de opera de artă. Toţi rĕmân uimiţi în faţa ei, cu privirea ţintă. Cu cât privirile s'aţintesc mai dinadins asupra semnelor negre de pe peretele alb, cu atât acestea devin mai calde, şi cu cât acele priviri se adîncesc, cu atât urmele de cărbune înviază. Incet-încet, ele încep să mişce, se deslipesc binişor de perete, apoi se desprind de tot. Iată-le cum pornesc din loc cu putere deplină de viaţă, cum se apropie în faţa privitorilor, cari rîd, rîd cum n'aŭ rîs niciodată: este Domnul! Domnul!! Acesta este Domnul adevĕrat!... fiindcă e numai

ceea-ce ne trebue dela Domnul — el puţin ne importă — ce simţim noĭ la vederea luĭ, aceea importă, şi aceea o avem acì întreagă. Coarda din sufletul cel mititel şi rĕutăcìos nu numaĭ a sunat, s'a făcut şì auzită.

Şi astfel copìiĭ nu maĭ rîd acuma în clasă ca maĭ nainte când vĕd pe d. profesor; nasul acela nu maĭ are vechìul succes; el a fost redus la importanţa luĭ reală — un simplu arcuş. Băeţiĭ ard de nerăbdare să treacă ora, ca să meargă la zidul din dos: acolo e ce e, acolo se aude cântarea cea miraculoasă.

Eĭ! — ziceam adineaorĭ, după terminarea sonateĭ — strălucit-aŭ vreodată aşa de dumnezeeşte razele recĭ ale luniĭ cum strălucesc aceste luminoase şi calde sonorităţĭ? A înaintat vreodată discul eĭ pe calea eterată cu solemnitatea cu care curg valurile cântăriĭ acesteia?

Vĕ întreb acuma, în faţa ziduluĭ mînjit cu cărbune: eĭ! fost-a vreodată rigla Domnuluĭ aşa de băţoasă şi nasul d-sale aşa de comic?

*
* *

Care va să zică, pe câtă vreme sufletele omeneşti în genere sunt iritabile la atingerea naturii, numai unele alese sunt în stare să întoarcă în afară, ca un fenomen deosebit, pentru înţelesul altora iritarea ce aŭ suferit-o. Toţi suntem iritabili; expresivi sunt numai unii.

Oricare ar fi materialitatea acestui deosebit fenomen, adică felul material al expresiunii, o condiţie neapărată pentru ajungerea scopului eĭ este înţelesul uman.

Sunete, cuvinte, linii şi colori, forme — viaţa nu consistă în ele chiar, în materialitatea lor, ci în intenţiunea de a ne deştepta, prin înfăţişarea lor, un înţeles. Intenţiunea— aceasta este esenţa vieţei; expresia este numai organismul ei material.

Precum vedem, trebue iarăşi să ne întoarcem la vechea noastră comparaţie între opera de artă şi fiinţa vie.

La fiinţa vie, organismul material este aşa întocmit încât niciun organ în deosebi nu e independent, şi n'are niciodată o funcţiune de sine stătătoare; organele aŭ importanţă prin anumitul concurs ce 'l daŭ

pentru mânținerea întreguluĭ complex; orĭcât ar fi, unul chiar absolut indispensabil, și altul nu tocmaĭ, mânținerea întreguluĭ complex este mijlocul, scopul este viața; fără de dênsa, organele nu maĭ aŭ rațiune de a fi; ele se desfac, se risipesc și se topesc în largul naturiĭ, dacă nu maĭ pot susține o viață deosebită.

Tot așa și cu opera de artă.

Expresia — adică forma exterioară, organele materiale — nu are rațiune de a fi dacă ea nu face să trăiască o intențiune.

Natura are o lege care o obligă să alcătuiască elementele așa potrivit încât, din echilibrul și concursul organelor materiale, să se poată mânținea flacăra viețiĭ. Atuncĭ când natura, în zorul nepĕtruns al vasteĭ sale fabricațiunĭ, scoate, din distracție orĭ din pripă, o rea întocmire de organe, improprie intențieĭ de funcționare, ea se grăbește să spargă exemplarul, aruncă fărămăturile monstruluĭ neviabil în topitoare, pentru ca să le toarne maĭ târziŭ într'un tipar normal.

Aceeașĭ lege pentru opera de artă ca pentru ființe.

Dacă expresiunea formală nu poate îmbrăca potrivit intențiunea, opera este un monstru neviabil; expresia se topeşte 'n vênt, ea nu înseamnă nimica; fiind că nu ea este scopul, ea este mijlocul, şi ca atare, n cazul acesta, nu poate servì la nimic.

Aşa dar: potrivirea organelor cu viața, în natură — potriveala expresiunii cu intenția, în artă.

Precum dar viața nu poate în natură să îmbrace decât o structură, de dimensii, de proporții şi relații de economie intimă, supuse imperiuluĭ necesităţiĭ, asemenea intenţiunea artistică, pentru existența şi mânţinerea eĭ proprie, trebuie să îmbrace o formă de expresie, o structură materială cu dimensiunĭ, proporţiĭ şi relaţiĭ de economie intimă absolut necesare.

De câte orĭ considerăm bine fenomenul ce'l numim viață, rĕmânem pĕtrunşĭ de un adînc sentiment de uimire. Cea maĭ infimă creatură este o revelare a uneĭ infinite puterĭ, a uneĭ incomensurabile şi eterne voințe — fie acel fenomen o rîmă oarbă, care se tîrĕşte lipicios pe un palmac de mocirlă în

umbră, fie cuceritorul care, din înaltele zăpezĭ ale Alpilor, arată legiunilor de biruitorĭ, cu degetul poruncitor, fericitele câmpiĭ ale Italieĭ sclipind în razele soareluĭ.

Un sentiment analog ne cuprinde în faţa uneĭ opere de artă, fie ea cât de infimă saŭ cât de grandioasă, fie nasul şi rigla de pe zidul din dosul şcoaleĭ de mahala, fie *Sonata Luniĭ*—şì una şì alta ne pĕtrunde prin revelarea uneĭ infinite puterĭ, uneĭ incomensurabile voinţe.

Şi pentru aceea, acelaşĭ atribut se cuvine să acordăm şì uneia ca şì alteia dintre aceste două puterĭ—pe amêndouĕ le numim egal, şi cu drept cuvînt, creatoare.

A creà — a apuca din chaos inform elemente brute, a le topì împreună şi a le turna într'o formă, care să îmbrace o viaţă ce se diferenţiază într'un chip absolut hotărît de tot ce nu este ea — aceasta este puterea naturiĭ şi a artistuluĭ.

Şi această putere, la artist o numim talent. Talentul este decĭ puterea de expresivitate ce o aŭ în deosebĭ uniĭ, pe lîngă iritabilitatea ce o aŭ toţĭ.

*
* *

Ni se întîmplă adesea să citim o carte, să ascultăm o dramă saŭ să privim o pictură, şi, cu toată bunavoinţă cu care căutăm emoţiunea binefăcătoare ce o aşteptăm de la opera de artă, emoţiunea nu ne poate prinde. Este o lungă epopee saŭ o povestire extraordinar de îngrijită; este o dramă de un scenariŭ strict şi de un lux de debitare superior; este un tabloŭ colosal de o corectitudine de desen şi de un colorit bogat şi exact. Totuşĭ, impresia ce ne-o fac este cu totul lipsită de puterea sguduitoare, de virtutea emoţională.

Din contra, auzim patru versurĭ populare, în cari prosodia este cu desăvîrşire nesocotită, rima imposibilă; vedem o scenă de clownĭ de o simplicitate cât s'ar putea maĭ primitivă, orĭ un cap afumat de sfînt bizatin, care şeade băţos între două coloane,—şi găsim la ele, fără multă osteneală, aceea ce nicĭ epopeea saŭ povestirea, nicĭ drama, nicĭ tabloul, de cari am vorbit maĭ sus, nu ne-aŭ putut da.

Oare de ce? Fiindcă, la aceste treĭ modeste producerĭ din urmă, expresia materială a îmbrăcat exact o intențiune, și astfel operele acestea sunt viabile; pe câtă vreme la cele treĭ de maĭ sus, expresia bogată, aparatul material exterior, a fost goală de intenție; în cazul cel maĭ bun, intenția a fost prea puțin puternică în raport cu covîrșitorul aparat exterior, sufletul, dacă nu detot nul, a fost prea mic și organismul prea mare, ci între organism și viață trebue să fie o absolută potriveală.

Intr'o scenă de clownĭ, a căreĭ intenție ar fi, de exemplu, o păcăleală puerilă, ceĭ doĭ artiștĭ întrebuințează salturile lor, vorbele lor, toate mișcările lor, numaĭ și numaĭ întru cât ele staŭ în legătură necesară cu intenția, cu păcăleala. Orĭce suprimare a vreuneia din părțile aparatuluĭ acestuia exterior ar fi păgubitoare, fiindcă fiecare parte e un organ necesar pentru comunicarea intențiuniĭ, și prin suprimarea aceea s'ar trunchia înțelesul.

Pe câtă vreme dintr'o dramă a unuĭ mare

poet liric se pot şterge multe şirurĭ, nu numaĭ fără pagubă, ci chiar poate cu folos.

Din scena clownilor nu poţĭ suprima vreo parte, precum nu poţĭ cionti dintr'o fiinţă vie organele absolut necesare vieţiĭ; din drama mareluĭ poet poţĭ da afară foĭ întregĭ, precum dintr'o grămadă de obiecte neînsufleţite poţĭ separa o parte fără a le strica esenţa.

Intr'o scenă memorabilă a luĭ Victor Hugo, nobilul hidalgo Silva prinde la fidanţata şi pupila luĭ, mândra Dona Sol, pe doĭ cavalerĭ. Pe toţĭ sfinţiĭ Castilieĭ şi Aragonuluĭ! Doĭ! Măcar unul! şi tot era prea mult! Ce face nobilul Silva, bĕtrânul ofensat? Credeţĭ că trage spada să pedepsească repede pe aceĭ cutezătorĭ? Nu! El se gândeşte să'ĭ pedepsească cu mult maĭ aspru: le citeşte un lung discurs istoric moral, în care face lista chronologică a isprăvilor şi vitejiilor marilor luĭ strămoşĭ, a căror portrete sunt atîrnate în salonul unde s'aŭ întâlnit ceĭ doĭ rivalĭ, regele Carlos şi banditul Hernani.

Aceştia staŭ în picioare împreună cu femeea vinovată, şi ascultă... şi ascultă; câte

odată unul din eĭ cutează să facă o mică întrerupere, să zică şi el măcar o vorbă de scuză—numaĭdecât asprul Silva exclamă: «Tacĭ ! nu mĕ'ntrerupe!» şi'şĭ urmează maĭ departe pomelnicul.

Dar e Victor Hugo? Da. Dar versurile sunt admirabile? Fără'ndoială. Insă ce are a face? Victor Hugo e un mare poet liric, un cugetător şi maĭ mare, şi versurile luĭ sunt minunate. Astea nu împedică drama luĭ să fie lipsită de viaţa pe care scena clownilor o are. Acea scenă trăieşte, ĭar *Hernani* nu, şi anume fiindcă acea scenă nu poate fi trunchiată fără pagubă, iar din *Hernani* poţĭ tăia, ba chiar cu folos, şi pentru dramă şi maĭ ales pentru auditorul priceput, patru din cincĭ părţĭ, şi *Hernani* tot *Hernani* rĕmâne.

Cât n'ar câştiga, de exemplu, dignitatea nobiluluĭ hidalgo, dacă dînsul ar avea buna inspiraţie să renunţe la academicul discurs, care prelungeşte din cale afară o situaţie atât de penibilă şi de umilitoare, şi pentru el, şi pentru nobiliĭ castilanĭ din pereţĭ, şi pentru publicul din sală!?

Cu cât maĭ mult spune el, în supĕrarea luĭ, şi tot spune, cu atât noĭ înţelegem maĭ puţin; fiindcă noĭ nu înţelegem o operă de artă din mult, ci din ceva, înţelegem un ce dintr'un cum. Astfel, putem dela sunete căpăta impresia luminiĭ de lună. Cine iubeşte muzica, şi e deprins să o înţeleagă, are să vază de sigur lumină la atingerea luĭ *sol diez* al melodieĭ după cele patru tacte introductive ale celebreĭ sonate.

Cînd Othello turbă de închipuita trădare şi se plimbă de colo pînă colo, ca o fiară nebună, maĭ are vreme să ţie discursurĭ?

Inchipuiţi-vi'l pe «stupidul turc» venind în faţa sceniĭ, luând o poză demnă şi începênd să ne debiteze o tiradă, în care să enumere maĭ întâiŭ toate suferinţele sufletuluĭ sĕŭ şi apoĭ toate torturile imaginabile cu carĭ proiectează să pedepsească pe nenorocita Desdemona! Toate comparaţiile între starea sufletuluĭ sĕŭ cu torturile Tartaruluĭ, toate blestemele retorice, toate ameninţările de lux poetic, ne-ar face să dăm din umerĭ şi să zicem:

«Maurul acesta nu e gelos ca un maur ce se respectă, e numaĭ un lăudăros oriental!»

Şi din momentul acela, n'am maĭ purta deloc grije de soarta năpăstuiteĭ veneţiene.

Căcĭ, din două una: orĭ e în adevĕr gelos pînă la cumplita crimă, şi atuncĭ n'are vreme să maĭ ţină discursurĭ, şi maĭ cu seamă chilometrice, şi încă în versurĭ distilate; orĭ, dacă le ţine, şĭ-a scos tot focul dela inimă, şi n'are să se maĭ potrivească, la urmă, crima deloc. Prin urmare, orĭ crimă fără discurs, orĭ discurs fără crimă.

Othello, deşi «turc stupid», o ştie bine aceasta şi, fiindcă luĭ crima îĭ trebue, renunţă la discurs, şi foarte cuminte face.

O vorbă numaĭ, o vorbă, al căreĭ miez este maĭ substanţial decât ar putea fi conţinutul a o sută de versurĭ alambicate: «*Cum* să-ĭ omor?» Atâta numaĭ poate scoate din gâtlejul înecat de turbare: «*Cum?*» Şi din această scurtă întrebare, noĭ vedem limpede ce tragică soartă îĭ aşteaptă şi pe ea şi pe el.

Da, zic uniĭ, dar stilul francezuluĭ e unul şi al englezuluĭ altul.

Iată greşala mare: a confunda stilul cu

maniera. Intre stil şi manieră este aceeaşĭ deosebire ca între organismul necesar al ființeĭ viĭ şi structura voită a lucruluĭ artificial.

*
* *

Iată două piese de teatru, două tragediĭ. In amêndouĕ avem aproape aceeaşĭ fabulă: doĭ frațĭ — unul bun, blând, prostuț, onest, devotat tatăluĭ şi frateluĭ; celălalt, rĕŭ, fățarnic, invidios, intrigant, urînd de moarte şi pe tată-sĕŭ şi pe frate-sĕŭ. Cel rĕŭ profită de buna credință a naivuluĭ bĕtrân, țese o intrigă infernală şi perde pe cel maĭ mic în ochiĭ tatăluĭ.

Int'una din piese, horopsitul, victimă persecutată, o ĭa razna în lume şi fuge în pădure, unde trăĭeşte într'o vizuină ca un pustnic nebun. In cealaltă, horopsitul, desperat, îşĭ ĭa lumea 'n cap şi se face tâlhar de codru. Şi'ntr'una şi'ntr'alta, tatăl lesne crezĕtor cade la rîndu'ĭ victima mişeluluĭ intrigant.

Ia să vedem acuma ce fac cu această fabulă doĭ artiştĭ deosebițĭ.

Unul ne aruncă înainte persoanele fabuleĭ şi le dă drumul să facă orĭce vor voĭ ele, cum le-o tăĭa capul şi cum le-o îndemna inima: *să facă* în fine tot *ce* sunt în stare să facă.

Celălalt ne prezentă persoanele dându-le misiunea imperativă de a ne *spune cum* sunt ele.

Primul, odată ce le-a dat drumul persoanelor sale, nu se maĭ amestecă deloc, nu maĭ face nicĭo presiune morală asupră-le. El nu se maĭ interesează de soarta lor, de succesul saŭ peirea lor: le lasă 'n voia întêmplărilor, aşa cum le-a făcut Dumnezeŭ, să'şĭ împlinească fiecare scrisul eĭ.

Cel d'al doilea, din contră, e foarte gelos de soarta persoanelor luĭ: o singură clipă nu le slăbeşte; se ţine pas cu pas de ele. Le ocroteşte, le persecută, le laudă, le critică, le admiră, le ajută să iasă din încurcătură, să rĕspunză la enigme, să deslege şarade; le recompensează şi le pedepseşte.

Dacă, la cel d'întâiŭ, doui inşĭ se ceartă şi cât p'aci să'şĭ verse sângele, el se dă cuminte la oparte, lăsându-ĭ să'şĭ împarţă pĕrul cu

furca. In cazul analog, cel d'al doilea, după ce că-ĭ pune cu dinadinsul să se certe, apoĭ tot el se amestecă de'ĭ împacă; ba, orĭ ajută pe cel maĭ slab ca să covîrşească puterile celuĭ maĭ tare; orĭ, dacă-ĭ este maĭ simpatic acesta, îĭ maĭ dă ajutor pe dedesubt ca să 'l sdrobească pe acela cu desăvîrşire. In fine, bietele persoane, bune rele, cum ar fi, în loc *să facă* necontenit ce i-ar îndemna firea lor, sunt osîndite să *spună* mereŭ aceea ce le suflă autorul. S'ar putea zice că persoanele acelea, dacă în adevĕr ar exista, şĭ-aŭ găsit beleaua cu introducĕtorul lor în faţa lumiĭ.

Intr'un cuvênt, la persoanele celuĭ d'întâiŭ artist, avem o continuă confirmare a vieţeĭ; iar la ale celuĭ d'al doilea, un torent continuŭ de afirmărĭ exterioare, fără vreo confirmare interioară.

Orĭcine, credem, a înţeles că am vorbit despre Glocester cu fiiĭ sĕĭ şi despre bĕtrânul Moor cu Franz şi Carol.

Vorbeam de stil şi manieră. Iată — la ceĭ d'întâiŭ e stil; la ceĭ din urmă, manieră.

* * *

Cine înțelege ce este arta, orĭ-ce i-ar spune așa numitele sentințe fără apel ale opinieĭ publice, nu se va putea un moment amăgi asupra deosebiriĭ fundamentale dintre stil și manieră.

Să încerc a ilustra această propoziție.

Vedețĭ colo pe câmp, în revĕrsatul zorilor, o umbră cenușie... Este un om... poartă la subțioară un baston, orĭ cine știe ce, discret aplecat spre pămînt. Vedeți'l... Cu ochiul, umbrit de pălărie, țintă 'nainte, caută să apuce o cât maĭ largă zare. Uitați-vĕ ce stîngaciŭ pășește, cum se furișează de domol și de sfios, cum evită orĭce pas precipitat, orĭce sgomot, orĭce atitudine amenințătoare care ar trăda cumva vreun gând rĕŭ.

Dar, ia să ne întoarcem privirea în partea astălaltă, între zarzavaturĭ. Iată o altă apariție. Foarte încruntat, un uriaș cu mânile întinse 'n sus, ținĕnd în dreapta un toroĭpan ridicat. Privițĭ-l cum stă mândru și țeapăn, hotărît să sdrobească pe orĭcine s'ar apropia... Poartă o legătură enormă pe cap și e drapat ca un suveran african în vestminte bătătoare de departe la ochĭ. Ce grozavă înfățișare!

Ce este acea umbră cerişie din câmpie? Ce este băţul pe care 'l ţine aplecat la subţioară? Ce este în capul de sub pălăria aplecată bine pe ochĭ? Băţul e o puşcă şi 'n năuntru'ĭ moartea; sub pălărie e un gând limpede şi rĕŭ. Umbra aceea stîngace şi sfioasă este un dibacĭŭ şi îndrăzneţ vînător. Vaĭ de prima victimă pe care o va întâlni! cu cât maĭ târzie va fi întâlnirea, cu atât maĭ vrăjmaşă şi maĭ socotită lovitura!

Ia să vedem acuma şi pe voinicul fioros care păzeşte zarzavaturile. Ia să avem puţin curaj. Să ne apropiem binişor de el, să vedem ce are să facă... Iată că nu ne face nimica... Ne lasă să 'ĭ luăm din mână toroĭpanul de scaete, ne îngădue să 'l desbrăcăm de vestmintele luĭ pompoase, să 'ĭ smulgem de pe cap turbanul de paradă... Acum, l-am despuiat de tot. Ce am aflat oare dedesubtul groaznicului aparat? — O cruce de prăjină cu braţele 'ntinse, legate cu un crâmpeiŭ de funie de teiŭ, purtând în vîrf drept cap o veche oală spartă... Era un popondeţ!

Ce agiamiĭ trebue să fie păsărèlele ca, de

veacurĭ după veacurĭ, să se maĭ sperie de aceeaşĭ oală spartă, de aceeaşĭ cruce de prăjină, de acelaşĭ primitiv artificiŭ!

Exact acelaşĭ lucru se petrece în artă.

Ce agiamiŭ trebue să fie spectatorul saŭ cititorul care nu ştie să caute ce se ascunde sub aparatul exterior al uneĭ opere de artă, şi care cască gura cu bună credinţă în faţa unuĭ torent de afirmărĭ fără o picătură de confirmare — confundând astfel maniera cu stilul!

*
* *

Un tînĕr de umilă extracţiune, vagabond muritor de foame, om de un temperament exaltat şi de un spirit de tot excentric, dar o inimă excelentă în fond, se înamorează din vedere, la o procesiune regală, de Regina — nu de regina nu ştiŭ care... de Regina Spanieĭ! Nebunul are curaj să înfrunte sentinelele, să sară noaptea zidurile parculuĭ regal ca să depună, pe banca unde stă de obiceiŭ Regina, buchetĕle de nişte florĭ carĭ a aflat el că 'ĭ plac cu deosebire strălucitei adorate. E un amor smintit, mortal.

Nebunul are noroc să ajungă, printr'o intrigă de curte, aproape de strălucita adorată, să devie prim ministru al unuĭ rege care vecĭnic lipseşte de lîngă regina, umblând la vînătoare. Ce face înamoratul nostru?

Credeţĭ că 'şĭ dă măcar osteneala să aĭbă o întrevedere maĭ de aproape cu femeea, care e foarte dispusă să nu 'l trateze cu prea multă rĕceală? Aş! Lasă amorul pe altădată şi se apucă cu dinadinsul să stîrpească abuzurile celorlalţĭ miniştri. Intr'o şedinţă solemnă, prinzêndu-ĭ cum se ceartă la împărţeala jafurilor din averea regatuluĭ, le face o grandioasă morală patriotică, maltratându'ĭ în vreo două-sute cincĭ-zecĭ de versurĭ. Precum declama, când l-am vĕzut întâia oară, că are să moară pentru Regina, aşa declamă acuma că nu se lasă nicĭ mort pînă nu va regenera finanţele compromise şi administraţia coruptă ale Spanieĭ.

A înţeles cititorul că vorbim de «*ce pauvre ver de terre amoureux d'une étoile*», celebrul lacheŭ al luĭ Don Salluste, mirificul Ruy-Blas, care, ministru atotputernic, în loc să bage 'n fundul pămîntuluĭ de viŭ pe infamul intri-

gant, cum îĭ era maĭ uşor decât a se şterge la nas, i se dă acestuia legat de mânĭ şi de picĭoare, numaĭ şi numaĭ de hatîrul autoruluĭ !

Poftim acuma de ce s'apucă eroul nostru ! Când era lihnit vagabondul, sărea zidurile casteluluĭ sfîşiindu'şĭ în ţepele de fier carnea slabă de foame şi primejduindu'şĭ de miĭ de orĭ viaţa păcătoasă, numaĭ ca să aducă iubiteĭ luĭ floricĕle. Acuma, e ministru magnific, şi numaĭ o uşe secretă îl desparte de femeea adorată, şi totuşĭ nu vrea s'o deschiză, fiind ocupat să dea consiliuluĭ de miniştri florĭ de retorică.

*
* *

A ! sfîntă retorică !

Cu multă pietate mĭ-aduc aminte de savantul *Cours français de Rhétorique,* prima ţîţă dela care am supt laptele ştiinţeĭ literare.

Minunată carte ! şi ce bucurie mĭ-a făcut să aflu că principiile şi metoda bĕtrânuluĭ meŭ curs francez, în a nu maĭ ştiŭ a câtea

ediție, și, de astădată, în limba noastră maternă, hrănește și astăzi, tot așa de bine ca pe vremuri, inteligențele tinerelor generațiuni dela noi, cari 'și închină viața lor frumoaselor litere.

Din acest curs bĕtrân, dar totdauna verde, al căruĭ imperiŭ nu i 'l poate usurpa nicĭo inovație, am învĕțat și învĕțăm nenumĕratele felurĭ de stilurĭ — stilul... clar, concis, pompos, ușor, măreț, simplu, sublim, patetic, larg, ornamentat, chĭar înflorit și alte multe. Tot dintr' însul am învĕțat ce sunt figurile saŭ tropiĭ, cum se cheamă luarea totuluĭ drept parte și a părțiĭ drept totul, a omuluĭ drept locu 'ĭ, a loculuĭ drept omul șcl., în fine toate subtilele deosebirĭ formale între sutele și miile de felurĭ a se exprima ale omuluĭ.

Toate stilurile le putem învĕța din savantúl meŭ curs francez, afară numaĭ de unul singur, — dar poate că de acesta nu simt încă nevoe tinerele noastre generațiunĭ de literațĭ..

Erà o excelentă școală de croitorie cursul meŭ, cu deviza clasică *le style c'est l'homme,*

unde am învĕțat sĕ croesc feldefel de haĭne, sĕ le cos, sĕ le brodez, la nevoe sĕ le cârpesc, sĕ le repar și sĕ le scot pĕtele; dar unde niciodată n'am aflat anume pentru uzul practic ale cuĭ sunt acele minunate și deosebite vestminte; și, necunoscênd mușteriul, se 'nțelege că n'am învĕțat nicĭ cum se ia mĕsura. Am învĕțat croitoria fără a mĕ gândi o clipă că este o artă al căreĭ scop ar fi sĕ îmbrace trupul cuĭva.

Așa, când am ajuns și eŭ calfă și am voit sĕ lucrez pe seama mea, când mĭ-a venit și mie un mușteriŭ, o idee, sĕ 'mĭ ceară o haĭnă ca sĕ se poată prezentà în lume, am pus mâna aiurit în grămada de vestminte, și am trîntit în capul blond și buclat al unuĭ copilaș de prințesă o mantie largă de pelerin nespălat, în spinarea unuĭ arlechin șuiŭ o largă purpură imperială, iar pe umeriĭ mândri aĭ unuĭ tînĕr Cesar, o cazacă pestriță de paiață cocoșată.

Și le-am dat drumul în lume așa, și lumea, care judecă pe oamenĭ după vestminte, cum spune înțeleptul Nasr-ed-din-Hogĭa, a dat de pomană copilașuluĭ prințesiĭ, s'a pro-

sternat înaintea arlechinuluĭ, iar pe tînĕrul meŭ Cesar l-a fluerat şi huiduit!

Ce succes!... De ce?

Fiindcă un singur stil a fost uĭtat savantul meŭ curs francez să mĕ 'nveţe, unul singur — stilul potrivit, tocmaĭ acela care 'mĭ trebuĭa, singurul care se poate numì stil.

Nu e decât unul.

Nu ştiŭ cine a zis odată în glumă că e foarte uşor lucru să facĭ o statuă. Nu 'ţĭ trebue decât o stană de pĭatră; în sînul eĭ, tocmaĭ în mijloc, stă închis un Apollo, ca un miez viŭ care aşteaptă să crape coaja lemnoasă. Eĭ! n'aĭ decât să o spargĭ tu şi să daĭ drumul captivuluĭ... Ieĭ o daltă şi un ciocan şi scobeştĭ la oparte, încet-încet, ţandără cu ţandără, învelitoarea de prisos, şi Apollo apare victorios şi strălucitor. Bagă numaĭ bine de seamă să nu 'ţĭ scape dalta şi să atingĭ miezul.

Acuma, poţĭ să scoţĭ pe Apollo păzind turmele şi luminând pe ciobaniĭ primitivĭ aĭ Tesalieĭ, conducêndu'şĭ carul, învingênd şarpele orĭ cântând pe lira cu şapte coarde după jertfirea cutezătoruluĭ satir; poţĭ să

scoţi deci un Apollo simplu, maiestos, fulgerător saŭ sublim — asta e chestie de stil.

— Dar bine, zic eŭ, care am învěţat pe de rost cursul francez de retorică; eŭ ştiŭ în câte felurĭ poate să mi se arate fiul Latoneĭ; stilurile toate le cunosc, decât numaĭ un lucru, nu ştiŭ cum să 'ĭ fac statua.

— Dacă nu ştiĭ, du-te de 'nvaţă, îmĭ rĕspunde glumeţul meŭ, şi veĭ vedea (dacă veĭ fi fost chemat să poţĭ învĕţa) că nu 'ţĭ trebue deloc să cunoştĭ toate stilurile, îţĭ trebue să cunoştĭ numaĭ un stil — stilul potrivit, care le încape pe toate spre a se putea potrivi, după nevoe, la orĭce intenţiune.

Aşa că aceea ce cursul francez îmĭ spunea că eraŭ deosebite stilurĭ nu eraŭ decât variaţia de atribute ale unuia şi aceluiaşĭ stil, atribute cari trebuesc ţinute în dulap închise, şi îmbrăcate numaĭ la nevoe. Nenorocire aceluia ce va greşi haĭna; acela va păţi ce am păţit eŭ când le-am dat drumul în lume prinţişoruluĭ, arlechinuluĭ şi Cesaruluĭ schimonosiţĭ.

Pînă să ne reîntoarcem la cercetarea stilului, câteva digresiunĭ fără disciplină cred că nu strică.

Noĭ ştim că, dintre toate fenomenele, acele ce ne interesează maĭ mult pe noĭ oamenii sunt mişcările sufleteştĭ ale omuluĭ. Un spirit paradoxal ar putea îndrăsni să spună că sunt două lumĭ întregĭ, două universurĭ. O picătură de rouă limpede ce cade din înălţimile senine, în drumul eĭ către pămîntul din care a fost sorbită 'n sus, reflectă din pereţiĭ 'ĭ tot văzduhul larg. Ceea ce, dela pereţiĭ aceşteĭ infime sfere reflectoare, este fără marginĭ în afară, se adînceşte 'n năuntrul eĭ, afundându-se iarăşĭ fără marginĭ. Acolo, în strîmtul fund, ca şi afară 'n larg, sunt iarăşĭ toţĭ soriĭ, toţĭ luceferiĭ, toate stelele şi calea robilor. Dela pereţiĭ eĭ, în afară o nemărginită lume, — o altă nemărginită lume în năuntru; margine nu e în afară şi orĭ încotro; asemenea în năuntru, d'a'ndĕratele şi orĭ încotro, margine nu e.

Aşa este şi sufletul omenesc, ca bobul de rouă: o infimă oglindă sferică cu conştiinţa absurdeĭ adîncimĭ propriĭ — în afară'ĭ

şi 'nainte'ĭ orĭ încotro, infinitul mare; în năuntru şi d'a'ndĕratele, infinitul mic. Intre aceste două infiniturĭ, între aceste două lumĭ. e o ciudată şi grozavă deosebire: pe când infinitul mare este ideal deşi palpabil, infinitul mic este singurul real deşi impalpabil. Căzênd din înălţimĭ, oglinda de rouă, în drumul eĭ, schimbă perspectiva interioară după punctele linieĭ sale de cădere; asemenea şi sufletul nostru, în trecerea'ĭ, schimbă în adîncimile sale lumea din năuntru după schimbările lumiĭ din afară.

Câţĭ stropĭ de rouă între cer şi pămînt, atâtea oglinzĭ mişcătoare şi atâtea cerurĭ asemenea—câţĭ oamenĭ atâtea suflete şi tot atâtea lumĭ.

Şi iată dar de ce, maĭ mult decât tot universul cel mare, ne interesează universul cel mic; fiindcă, cu cât cel d'întâiŭ se'nalţă şi se depărtează tot maĭ mult de noĭ, cu atât cel d'al doileá se adînceşte şi ne pĕtrunde; unul se 'ntinde, celălalt se strînge; unul *este*, celălalt *suntem*, — *estele* acela e o idee numaĭ, acest *suntem* ni'ĭ singura realitate posibilă,

Aşa, pentru înţelesul omuluĭ nu'ĭ nimic maĭ important decât înţelesul omuluĭ, fiindcă, prin comunicarea înţelesuluĭ la înţeles, realitatea se potenţiază. Infinitul palpabil, dar ideal, se adînceşte în oglinda sferică şi devine infinitul impalpabil, dar real. Dar oglindit acuma dintr'o oglindă într'alta? O a doua adîncire, o altă lume şi maĭ impalpabilă, dar cu atât maĭ reală. Să luăm două oglinzĭ sferice: soarele uriaş se strînge în adâncimile uneia ca un punct; din cea d'întâĭ, acest punct se adînceşte încă odată în a doua, şi când a ajuns ca vîrful aculuĭ de albină, atuncĭ aruncă în focarul de reflexie cea maĭ intensă lumină şi căldură.

Toate aceste schimbărĭ, toate aceste raporturĭ — între infinitul mare şi infinitul mic, şi apoĭ între acesta, devenit la rîndu'ĭ mare, şi cel d'al treilea, care 'l potenţiază la rîndu'ĭ — aŭ totdeauna mĕsurĭ fatale din carĭ nu se iese. Fie oglinda imperfect sferică, neregulată, deformată, burduşită, orĭcum colorată, ea îşĭ va păstra ca atare un mod totdeuna acelaşĭ de oglindire — totdeauna

va fi un echilibru, un chip constant de raporturĭ între *ce* şi *cum* se oglindeşte.

Dar unde ne ducem cu atâtea ciudate digresiunĭ fără disciplină? Ne depărtăm prea tare de obiectul vorbiriĭ noastre, de stil... Din contra, iată că am ajuns tocmaĭ la dînsul.

Precum stropul de rouă cade, cade mereŭ căutând odihnă, asemenea căutând odihnă trece, mereŭ trece sufletul omuluĭ. Şi el e o oglindă sferică, vecĭnic în mişcare, rotindu-se pe axa eĭ şi mergênd prin spaţiŭ ca şi corpurile cereştĭ. Schimbând mereŭ punctul de perspectivă, echilibrul nestabil şi un chip constant de raport între *cum* şi *ce* oglindeşte îĭ sunt neapărate ca să poată oglindi.

Pentru aceasta, — pentru a putea păstra echilibrul,—trebue, atât în rotirea cât şi în mersul sĕŭ, să stăpînească ritmul porniriĭ iniţiale, ale căruĭ faze de accelerare saŭ domolire, de odihnă saŭ de precipitare să se facă gradat şi oblu, iar nu smucit şi sdruncinat, pentru ca să nu se strice oglinda fără a 'şĭ putea îndeplini menirea... Numaĭ aşa

poate comunica, la rîndu 'ĭ, limpede imaginile, ce le primeşte din afară, uneĭ alte oglinzĭ similare, cu care în treacăt se 'ntâlneşte în această scurtă plimbare prin lumina vieţiĭ.

Ritmul — iată esenţa stiluluĭ.

* * *

Mişcările lumiĭ imprimă şi sufletuluĭ nostru mişcărĭ corespunzĕtoare, şi între aceste doĕ seriĭ de mişcărĭ raporturile trebuesc să fie de un chip totdeuna constant; fără de acesta, echilibrul nestabil, de care am vorbit, nu s'ar maĭ putea mânţine, iar înţelesul nostru, prin urmare, ar deveni imposibil.

Când ne aflăm în faţa uneĭ lucrărĭ de artă, fenomenul mişcăriĭ noastre sufleteştĭ se îndouieşte. Sufletul nostru este solicitat la o îndouită legănare şi, decĭ, cu atât maĭ necesar devine echilibrul nestabil, cu atât păstrarea chipuluĭ constant de raporturĭ maĭ indispensabilă.

Pe complexa claviatură a uneĭ imense orge, un titan maestru-organist lucrează, fără

un moment de rapaos, un preludiŭ chaotic fără soluțiune. Toate tonurile majore și minore, toate modulările posibile și imposibile, carĭ n'aŭ secret pentru dînsul, le perindează pe simțitoarele clape, și toate după niște fatale legĭ, pe carĭ el nu le poate călca nicĭodată, dacă nu voește să spargă minunatul instrument. In acel preludiŭ, el îșĭ cântă sieșĭ, se'nțelege și se place pe sineșĭ.

Dar iată că un mititel gnom se furișază sub coatele maestruluĭ. Printre degetele titanuluĭ, cari toate joacă de colo pînă colo pe complexa claviatură, mititelul îșĭ vîră și el mânile: nemerește deschizĕturile și, atingênd și el cu dibăcie clapele, fără să supere cătușĭ de puțin, în fuga joculuĭ, degetele mareluĭ maestru, suprapune serieĭ de acordurĭ ale preludiuluĭ chaotic o melodie care, fiindcă e resultanta acestuia, se potrivește cu acesta, e realizarea luĭ posibilă și rațională.

Ce cuminte, ce dibaciŭ, ce înzestrat și meșter maĭ ales trebue să fie gnomul pentru ca să poate face fără greș un așa minunat *tour de force!*

Eĭ! sufletul meŭ e orga misterioasă; titanul, care preludează fără un moment de repaus pînă ce orga pĭerde puterea de a maĭ scoate măcar o notă, este lumea; iar gnomul eştĭ tu, tu poetul, tu artistul.

Ia seama bine, gnomule! Ia seama bine la tonul precis, la înţelesul adînc, la ritmul susţinut al preludiuluĭ titanic, şi improvizează'ţĭ în consecinţă melodia clară. Maĭ ales, fereşte-te nu cumva să atingĭ degetele foarte simţitoare ale mareluĭ tĕŭ acompaniator, care, necăjit că i-aĭ deranjat lucrarea proprie, s'ar rĕsbuna pe tine făcêndu'ţĭ cântarea ta, printr'un magistral acord ţinut, monstruoasă, absurdă, imposibilă.

Te povĕţuesc, dacă eştĭ agiamiŭ, nu 'ţĭ încurca mâinile pe o claviatură aşa de sensibilă, printre degetele unuĭ aşa de statornic şi absolut maestru.

Când din sufletul meŭ, care e legănat vecĭnic de mişcarea lumiĭ, tu, poet saŭ artist, voeştĭ să scoţĭ un acord noŭ, nu trebue să uiţĭ că eŭ nu te pot asculta, te arunc departe saŭ fug departe de tine, dacă te 'ncercĭ la ce nu poţĭ bine, dacă mĕ sileştĭ să 'mĭ

stric echilibrul nestabil și astfel să 'mĭ poticnesc înțelesul.

Care va să zică, gnomule, daca asta țĭ-este datul tĕŭ; daca tu, improvizatorul, eștĭ legat de acompaniatorul cel mare, cu care sufletul meŭ are legăturĭ înainte de sosirea ta sub coatele luĭ, atuncĭ improvizația ta melodică este în esența eĭ roaba acompaniamentuluĭ. Numaĭ inventivitatea melodică este a ta; liber eștĭ să 'țĭ alegĭ tonul, acordul și momentul când să intri și tu cu mânile tale pe claviatură; liber eștĭ să construeștĭ, pe seria eternă de acordurĭ ale preludiuluĭ, infinite jocurĭ, după generositatea și temperamentul fantazieĭ tale; toate însă trebuesc să nu iasă din ritmul luĭ. Aminterĭ, fie cât de torturată ca structură, cât de variată ca forme, cât de bogată ca întorsăturĭ, cântarea ta va fi monstruoasă, absurdă, imposibilă.

Când, în valurile de acordurĭ pe un ton, lente și solemne, ale preludiuluĭ, tu veĭ nemerì alt ton și veĭ precipita mersul melodieĭ tale; saŭ când, pe o cascadă precipitată a luĭ, veĭ voi să te oprești ca să facĭ o fioritură *ad libitum*, veĭ fi un gnom prost, care

nu poate fi ascultat decât în bătae de joc, şi care merită luat de ceafă şi aruncat cu dispreţ departe pentru îndrăsneala şi prostia luĭ, — fiindcă a avut neomenia să intervie cu un *charivari* în sublimul preludiŭ.

Acea dibăcie de a 'ţĭ strecura cu o potrivită mişcare, în mersul preludiuluĭ etern, potrivita ta invenţie melodică de câteva tacte, acea virtuositate, este aceea ce numim stilul.

*
* *

Un autor ne povesteşte istoria a doĭ prietenĭ, fraţĭ de cruce, carĭ se ceartă, se duşmănesc, se bat şi se omoară pentru — o femee, se'nţelege.

E o veche poveste; nu face nimica însă: daca povestitorul va fi un artist, o vom asculta încă odată cu plăcere, precum ascultăm totdeuna un cântec din copilărie numaĭ să fie bine executat — lucrurile frumoase nu se 'nvechesc niciodată.

Să vedem.

Artistul ne arată maĭ întâiŭ ce legăturĭ strînse eraŭ, încă din şcoala primară, între

ceĭ doĭ prietenĭ, Petru şi Paul; cum niciodată nu s'a desminţit devotamentul şi stima unuia pentru altul; cum unul a scăpat dela moarte pe altul cu primejdia vieţiĭ sale propriĭ şcl... Dar ĭată că Petru, care ĭubeşte foarte gelos pe o femee, Tincuţa, începe a avea bănuelĭ în privinţa luĭ Paul.

Femeea e o femee ca toate femeile cuminţi: ea nu e nebună să lupte a risipi bănuelile luĭ; ba, prin zîmbete cu două înţelesurĭ, prin protestaţiĭ intenţionat stîngace, prin lacrime ostentativ picurate, hrăneşte sistematic acele bănuelĭ. Femeea îşĭ cunoaşte bine arta: un bărbat cu cât teme şi bănueşte, cu atât e maĭ uşor de stăpânit. Ea ştie că un prietin bun al bărbatuluĭ care o iubeşte este totdeuna o mare primejdie pentru imperiul eĭ: o ruptură între ceĭ doĭ prietenĭ, îndepărtarea importunuluĭ, este un triumf neapĕrat pentru politica femeiĭ, politică de pacĭnică şi neturburată stăpânire. Pentru a ajunge la acest triumf, femeea are un arsenal întreg de arme; le poate rupe fără succes pe toate afară de una, una supremă, dar absolut sigură.

Tincuţa începe să vorbească cu Petru numaĭ şi numaĭ de Paul: Paul în sus, Paul în jos; Paul e drăguţ, glumeţ, spiritual, nostim, *charmant*. Petre cam începe să ţîfnească. Dar ĭată, intră Paul: Tincuţa nu poate stăpâni un strigăt şi o mişcare de mulţumire. Cu toate că Paul e foarte grăbit, ea nu'ĭ dă voe să plece: trebue neapĕrat să dejuneze cu eĭ. La dejun, Petru ceartă slugile, cât p'acĭ să dea cu farfuria 'n cap jupănesei, pe când Tincuţa şi Paul rîd şi povestesc fel-de-fel de nimicurĭ. Seara la masă, ea regretă că nu l-a poftit şi pe Paul. N'are poftă de mâncare şi stă pe gândurĭ cu privirile perdute; bate toba repede cu degetele pe masă; oftează; se scoală; e nervoasă; plânge tamnisam fără să poată spune de ce. Apoĭ se culcă, şi adoarme sughiţând. In fine, un cortej întreg de simptome alarmante. Peste noapte, se svîrcoleşte sub opresiunea unuĭ vis urît; geme, dă un ţipăt, şi Petru aude clar, printre dinţiĭ eĭ carĭ scrîşnesc, un nume!... Grozav!... «Ah! Paul!»

Soarta luĭ Paul e hotărîtă acuma. Petru a maĭ avut cu amicul sĕŭ oarecarĭ micĭ îm-

punsăturĭ; de astă dată, ruptura trebue făcută cu toată pompa. Se 'ntâlnesc. Petru foarte 'ncruntat îl invită, ca după vechĭul lor obiceĭŭ, să bea o bere împreună într'un colț discret, pentrucă are «să'ĭ spună ceva»... Acuzărĭ categorice și violente de o parte... protestărĭ de nevinovăție de alta; și, vorba înfierbêntându-se:

«Mișelule! Trădătorule! pentru femeea mea...

— Neghĭobule! pentru o...»

Atuncĭ Petru se scoală drept în picĭoare, ia halba 'n mână, o ridică d'asupra frunțiĭ vechĭuluĭ sĕŭ prietin și... Câteva punte...

Și?... și?... zic eŭ în culmea neliniștiĭ.

«Trebue să spunem (urmează autorul) că Petru era una din acele naturĭ pasionate carĭ poartă în adîncul sufletuluĭ lor maĭ multe motive de turburare de cât le poate da lumea de afară: ele sunt ca marea. Privițĭ-o sub cerul senin, sub pîcla apĕsătoare a ecuatoruluĭ, când nicĭo suflare cât de ușoară nu adie d'asupră'ĭ; privițĭ-o cum începe-a fierbe; clocotește, se umflă, se ridică uriașă; se sbate, se smacină, tot tare și maĭ tare, tot

maĭ ĭute şi maĭ ĭute vasta anarchie a talazurilor peste talazurĭ! Am omorît Zeiĭ! e mort Neptun! n'are cine să le maĭ înţelenească cu o singură 'ncruntare, cu un singur semn. Uĭtaţi-vĕ ce sbucĭum satanic din chĭar senin! ascultaţĭ mugetul acesta sguduitor de cerurĭ! Corăbier, nu 'ţĭ maĭ perde vremea, atât de preţioasă pentru mântuirea sufletuluĭ tĕŭ! lasă sforile velelor şi închină-te: adîncul te chĭamă nerăbdător! Uraganul năpraznic e în culme! Cine? cine l-a pornit cu aşa grozave poruncĭ? Marea însaşĭ. Ea se chinue din propriul şi profundul eĭ neastîmpĕr. Iată sufletul omuluĭ pasionat...»

— Ce frumos stil! ce minunat! zicĭ dta. Iată un model de stil pompos, grandios, sublim.

— Mărturisesc, rĕspund eŭ, că n'am prea citit de mult un curs de retorică. Poate că în retorica dtale oficială aşa lucru să se numească stil sublim; să 'mĭ daĭ însă voe să'l numesc, cu tot respectul pentru dta...

— Cum?

— Stilul prost.

— Ce? Dar ĕsta este stilul tutulor poeţilor celebri, ca Victor Hugo, Schiller, Lamartine, Bolintineanu...

— Poate fi şi al luĭ sfîntul Ion-Gură-de-Aur, tot cum zic eŭ rĕmâne.

— Dar de ce? nu 'nţeleg.

— Tocmaĭ fiindcă nu 'ntelegĭ... Dumneata aĭ uĭtat se vede că, pe câtă vreme noĭ am privit împreună panorama mirifică a măriĭ numaĭ de hatîrul uneĭ uzate şi banale comparaţiunĭ, aĭ uĭtat că, departe de acel impunĕtor spectacol, într'un colţ discret de berărie, amicul nostru Petru stă cu halba ridicată d'asupra frunţiĭ închipuituluĭ sĕŭ rival. Dumneata nu bagĭ de seamă, pentru că eştĭ distras, că ceĭ doĭ vechĭ prietenĭ sunt osîndiţĭ să maĭ stea mult în aceeaşĭ atitudine, ca grupul luĭ Canova, Teseŭ rĕpunĕnd pe Minotaur, fiindcă autorul maĭ are încă vreo treĭzecĭ de paginĭ de digresiunĭ, carĭ se numesc, în critica modernă, *analiză psichologică.*

— Dar atuncĭ, vreĭ să reducĭ novela la proporţiile unuĭ simplu fapt-divers de ziar,

şi romanul la forma strictă a unuĭ raport de agent polițienesc.

— Ba nicĭ decum; dar plimbă-mĕ pe mare la vreme şi cu socoteală. Toate priveliştile mării şi toată banala dtale ingeniositate de a'mĭ compara chinul sufletuluĭ omenesc cu al talazurilor îțĭ sunt gratuite şi mie chĭar nule. Eŭ voiŭ s'auz pocnetul paharuluĭ spart în capul luĭ Paul... Mĕ smulgĭ de lîngă el printr'un marafet uzat; îmĭ opreştĭ brutal o mişcare pornită; mĕ plimbĭ pe la ecuator pornind artificial o altă mişcare de un ritm disparat, şi, pe când eŭ port grije de soarta luĭ Paul, înghesuit într'un colț strîmt, dta cauțĭ a mĕ face să plâng soarta unuĭ corăbier perdut în pustiul talazurilor. Dar ce sunt eŭ? Ce e capul meŭ, să te jocĭ cu el ca un copil cu o minge, pe care o bate fără socoteală de toțĭ pereții, lovind-o când cu mâna, când cu picĭorul? Auzĭ dta! pentru ca să'țĭ numesc sublim stilul, dta să 'ncercĭ a mĕ face să iaŭ o halbă drept sabia luĭ Damocles, şi o berărie drept Labirintul, să confund pe Petru cu Teseŭ şi pe Paul cu Minotaurul!

Eĭ, nu! stilul care vrea să mĕ prostească astfel nu'l pot numì sublim; îl numesc altfel.

*
* *

Țĭ-aducĭ aminte, cititorule, de frumoasa poveste bĕtrână? Un socru avea doĭ ginerĭ, unul cărămidar și altul zarzavagiŭ. Fetele moșneaguluĭ se rugaŭ la Dumnezeŭ, una, să plouĕ din destul ca să le crească marĭ zarzavaturile, alta, să fie secetă ca să li se sbicească maĭ de grabă cărămizile. «Douĕ suntețĭ într'o casă, a zis bĕtrânul, și nu vĕ maĭ poate Dumnezeŭ împăca!» Așa e lumea noastră, ca fetele acelea, peste putință de împăcat, pentru că are deodată nevoĭ diametral opuse: câștigul și mulțumirea unuia este paguba și contrariarea altuia.

Iată minunata invenție a tiparuluĭ.

Ce n'ar putea spune un retor, un poet, despre binefacerile descopeririĭ luĭ Gutenberg? Dar ea a dat umanitățiĭ oarbe lumina ochilor! dar ea a rupt lanțurile sclavieĭ! ea a ridicat din uitarea și părăsirea seculară semințiĭ ce păreaŭ blestemate la vecĭnic în-

tuneric şi nenoroc, chemându-le la dignitatea vieţiĭ istorice! ea a îmblânzit fiarele pustiilor! ea a consfinţit Libertatea, Egalitatea şi Fraternitatea! ea a întronat şi apĕră drepturile sfinte ale omeniriĭ şi ale omuluĭ! Mĕ rog, ce n'a făcut?

Dar eŭ nu sunt nicĭ retor, nicĭ poet, ca să m'aprinz aşa din chiar senin de entusiasm pentru invenţia tiparuluĭ, şi spun d'adreptul, fără nevoe de punte de exclamaţie, că ea a fost un mare noroc pe deoparte, dar pe de alta şi o mare pagubă. Aceste invenţiĭ, e adevĕrat, îĭ datorim o însemnată parte a progresuluĭ material, prin desvoltarea ştiinţeĭ, prin împrăştiarea multiplă şi repede a cunoştinţelor pozitive; dar tot aşa de adevĕrat este că pe calea arteĭ literelor, invenţia tiparuluĭ nu numaĭ că n'a făcut vreun mare bine, dar a făcut chiar serioasă stricăciune. Iată cele două fete aşa de greŭ de împăcat ale moşneaguluĭ: a plouat din belşug — castraveţiĭ uneia aŭ crescut marĭ şi frumoşĭ, dar s'aŭ fleşcăit cărămizile celeĭlalte.

Invenţia tiparuluĭ a dat naştere uneĭ co-

losale erorĭ, anume: a făcut pe oamenĭ să crează că literatura este o lucrare de utilitate pipăită, că arta literelor este o necesitate imediată pentru societatea umană, că este menită să aducă foloase imediate, practice şi pozitive.

Aşa, s'a confundat cântecul fără folos cu o reţetă de leac sigur, s'a confundat floarea inutilă cu rodul util. Toată lumea s'a pus cu furie pe cultura florilor; n'a rĕmas palmac de pămînt neînflorit, şi turma omenească, dând năvală în vasta livede, s'a apucat să pască cu nesaţiŭ la florĭ — florĭ, florĭ şi iar florĭ.

Aşa, nu se maĭ ştie astăzĭ deosebì floare de floare; toate sunt bune de păscut: laptele cuculuĭ ca şi rara floare a alunuluĭ, trandafirul de Şiras ca şi floarea scaeteluĭ de pe marginea drumuluĭ. Şi nu e gură care, rumegându'şĭ ce a păscut, să nu aibă mica sa exclamaţie de mulţumire, orĭ de desaprobare, în orĭce caz de afirmare a competenţiĭ, sensibilităţiĭ şi autorităţiĭ gustuluĭ sĕŭ personal... Asta'ĭ bună! excelentă! îmĭ place! asta n'o înţeleg! asta nu are gustul destul

de picant! Asta trebuia maĭ coaptă! asta e veştedă! asta e numaĭ pîrguită!

Şi asta se chiamă vastitatea literatureĭ moderne, şi popularizarea arteĭ literelor; toţĭ o cultivă, toţĭ o pasc, toţĭ o rumegă.

Aşa, s'aŭ născut stilurile infinite, şi şcolile, şi autorităţile, şi curentele, şi mòdele şi reputaţiile. Aşa, precum se zicea odinioară că, pe faţa pămîntuluĭ, nu e o clipă fără o moarte şi fără o naştere, putem zice astăzĭ că nu e o clipă fără născutul a douĕ florĭ şi păscutul a treĭ.

Din vîrful munţilor şi pînă în fundul văilor, sfîrîe roatele tipografiilor fără minută de odihnă, vĕrsând clăĭ de florĭ pentru turma rumegătoare, şi tot nu'ĭ pot birui teribila poftă de mâncare, cu atât maĭ nepotolită cu cât procesul digestiuniĭ este maĭ zadarnic şi maĭ fără folos de hrană: o simplă iritare de funcţiunĭ fiziologice, fără urmă de câştig pentru organism — sacîz morfolit şi murdărit de geaba în bale.

De aci, resultă apoĭ că florile rare, cari trebuiaŭ să înfrumuseţeze livedea, se perd înăbuşite în belşugul vast al buruenilor, cari

trebuiaŭ plivite şi distruse. De aci, resultă că atuncĭ când vreĭ o floare, dela care, ca om cuminte, cerĭ ce poate să 'ţĭ dea floarea, frumuseţe şi miros, iar nu gust şi hrană, trebue să te 'ntorcĭ la câteva glastre vechĭ de-acasă : în livede e foarte greŭ, dacă nu chiar imposibil, să găseştĭ ce'ţĭ trebue.

«*Cætera desiderantur*», astea sunt cuvintele carĭ ţin loc de «*sfîrşit*» după ultima frază neisprăvită a opereĭ clasice, ce ne-a rĕmas, din nenorocire, trunchiată. *Cætera desiderantur !* precum se doresc braţele perdute ale Veneriĭ, precum se doreşte restul grupuluĭ. Unde e tînĕrul şi uşuratecul Paris ? unde e nobilul braţ care primea mărul ? unde or fi *cætera* acelea, magistrala încheiare a luĭ Tacit ?

— A ! vezĭ ? tiparul ! Daca ar fi fost tiparul, îmĭ zice cineva, nu aĭ maĭ dori-o, pentru că aĭ avea-o.

— Ba nu, rĕspunz eŭ ; deloc.

Fără tipar, am avut-o, o am măcar pînă la *cætera desiderantur*, şi mĕ mulţumesc cu atâta, cu tot regretul pentru cele perdute. Dar dacă era tiparul, o perdeam toată : floarea

se perdea, cufundată pentru vecie în vastul noian al buruenilor. N'am încredere în judecata mea pînă într'atâta, şi cu atât maĭ puţin în a altora, încât să crez că, dintr'un ocean imens de buruienĭ, mi-ar putea denunţa o floare nobilă înecată în umbra deasă.

Aşa, încă odată, resultatele tiparuluĭ pe calea practică şi utilă sunt incontestabil fericite; pe calea frumoaselor litere însă, ele sunt nenorocite: pe calea d'întâĭ ne ajută să găsim la sigur; pe cea d'a doua ne face desigur să perdem.

*
* *

Dar ce are a face invenţia tiparuluĭ cu cestiunile estetice? Are mult aface, şi despre aceasta s'ar putea scrie maĭ multe de câte pot încăpea într'un cadru strîmt ca al notiţelor de faţă.

Orĭ cât ar fi cineva de înaintat în vederile politice, orĭ cât ar crede că, numaĭ din ridicarea necontenită a niveluluĭ intelectual şi moral al uneĭ societăţĭ, şi numaĭ din trep-

tata egalizare a condiţiilor de traiŭ al indivizilor, poate resulta ordinea ideală a statuluĭ şi culmea de înflorire a speţeĭ umane — trebue să recunoască un lucru, că niciodată nu se vor egaliza puterile şi virtuţile particulare ale indivizilor. In lumea viitoare, în lumea pe care cel maĭ extrem utopist o poate visa, vor fi diferenţe de închipuire, de judecată şi de gust de la individ la individ.

Cel maĭ extrem utopist nu şĭ-ar putea, credem, închipui o lume compusă din indivizĭ absolut deopotrivă la spirit, o lume în cari toţĭ indiviziĭ să fie egal de talentaţĭ, saŭ lipsiţĭ de talent, egal de inteligenţĭ saŭ egal de proştĭ. Maĭ înţeleg să nu crează cineva că la un moment dat domnul Voltaire poate fi maĭ de spirit de cât toată lumea; oricine care se simte maĭ sigur zicênd *noĭ* decât zicênd *eŭ*, are dreptul să se mândrească de concursul anonim ce el îl dă lumiĭ ca să o facă maĭ de spirit decât celebrul bărbat. Dar ceea ce n'ar fi de înţeles ar fi să'şĭ închipue cineva o vreme când, în toată lumea, fiecare să aĭbă tot atâta spirit cât domnul Voltaire.

Aşa fiind, talentele, maĭ mult saŭ maĭ

puţin numeroase la un moment dat, vor fi în lumea aceasta vecînic nişte excepţiunĭ; asemenea şi ceĭ ce le vor înţelege acele talente vor fi iarăşĭ nişte excepţiunĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin frecuente; totdeuna însă imensa majoritate a lumiĭ va fi compusă din oamenĭ normalĭ, carĭ nu vĕd cu gândul decât pînă la vîrful nasuluĭ, şi vĕd cât le trebue. Generaţiĭ după generaţiĭ de imense majorităţĭ se vor strecura fără să lase în urma lor ceva deosebit una pentru gândirea alteia; cu păstrarea patrimoniuluĭ de gândire şi cu continuarea speculăriĭ luĭ, vor fi însărcinaţĭ totdeuna numaĭ câţĭva, un foarte restrîns numĕr: aceia vor însemna cultura şi progresul lumiĭ întregĭ, aceia vor putea să dea un înţeles altul continuităţiĭ specieĭ umane decât al continuităţiĭ altor speţe animale.

Şi pentru aceasta, eĭ trebuesc, în afară de tot ce e variabil, local şi trecĕtor, să penetreze, în lumea aceasta, adică în raportul dintre ea şi om, ceea ce este constant, general şi vecînic.

Trebue să înţeleagă dar orĭ şi cine ce grea e sarcina acestor puţinĭ, — sarcina artiştilor

şi gânditorilor, — şi cum trebue ea să se îngreuneze cu cât maĭ multe generaţiunĭ se succed, pentru că, cu cât maĭ târziŭ e venit artistul saŭ gânditorul în lume, cu atât îĭ trebue maĭ multă originalitate şi maĭ mare putere de concepţie pentru a covîrşi capitalul din ce în ce sporit de gândire umană, şi pentru a găsi forma nouă.

Ce se 'ntîmplă de când cu tiparul?

Frumoasa sarcină a gânditoruluĭ saŭ artistuluĭ găseşte mijlocul de rĕspîndire şi de păstrare sigur în această minunată invenţie, e prea adevĕrat; dar de aci a resultat zadarnica şi pernicioasa închipuire că orĭ şi cine, numaĭ buna-voinţă să nu'ĭ lipsească, se poate înscrie voluntar în rîndurile nobileĭ falange, din momentul ce arma s'a găsit. Orĭce cap sec, orĭce minte săracă, şi, ce e asemenea rĕŭ, orĭce om cu bun simţ, saŭ exemplar de duzină, a renunţat la onorabila stare de simplu fiŭ şi apoĭ de tată de familie, pentru a juca un rol distins în umanitate. Toţĭ fiiĭ şi taţiĭ din milioanele de duzine aŭ înţeles pe semenul lor maĭ bine decât pe un altul, şi astfel s'aŭ ridicat de jos legioanele de moraliştĭ

generoşĭ, poeţiĭ şi criticiĭ umanitarĭ, şi şarlataniĭ ideologĭ, misticĭ, simboliştĭ, naturaliştĭ. şi profeţiĭ sociologĭ, etc., cari aŭ înecat în valurile lor sgomotoase glasul a doĭ-treĭ inşĭ aleşĭ de sus, aiurind mintea lumiĭ întregĭ, ce nu s'a prea arătat de astădată să aibă maĭ mult spirit de cât domnul Voltaire.

Şi n'are a face invenţia tiparuluĭ cu arta literelor?

Dar pe toate foile de papyrus şi pe toate fĕşiile de pergament nu s'a făcut atâta artă în două civilizaţiĭ antice întregĭ, câtă se face într'un an numaĭ pe hârtia de la Letea!

*
* *

Şi acum să ne întoarcem iar la talent.

Cea maĭ mare supĕrare ce un om poate face altuia e să'ĭ tăgăduiască talentul de care acesta se crede, pe nedrept, înzestrat. Nicĭodată cu lauda şi cu stima nu veĭ ajunge să mulţumeştĭ pe un om lipsit de talent atâta cât îl poţĭ mâhni cu tăgăduirea saŭ nesocotirea talentuluĭ pe care nu'l are. Un poet închipuit nu se va măguli atâta de

aplausele unanime ale cunoscĕtorilor, pe cât se va irita de critica saŭ indiferenţa unuĭ singur amator.

E ciudat. Omuluĭ înzestrat cu adevĕrat talent îĭ este absolut indiferentă judecata altuia despre operele sale; el are atâta încredere în puterea luĭ de expresie, încât, şi când se aude lăudat şi când se aude criticat, în faţa şi a aplauzelor, şi a bîrfirilor, şi a indiferenţiĭ, el îşĭ rîde în barbă, sigur fiind că foarte rar îl poate pricepe cineva maĭ bine şi'l poate apreţia maĭ exact decât se pricepe şi se apreţiază el însuşĭ. Din această siguranţă, resultă nealterarea personalităţiĭ adevĕratuluĭ artist, cu toate stăruitoarele păreri multiple şi variĭ ale criticeĭ şi ale amatorilor; din această neclintită încredere în sine, resultă neînconvoiarea luĭ la vreuna din mode, particularitatea susţinută a stiluluĭ, dispreţul pentru gustul contimporanilor şi prin urmare pentru *o manieră* simpatică acestora — manieră care i-ar garanta un succes facil — şi dispreţul pentru orĭce imitaţie a vreunuĭ model anterior saŭ contimporan. In fine, pentru adevĕratul

artist, opinia publică nu există maĭ mult şi nu'ĭ poate inspira maĭ multă consideraţie decât animalele fabuloase.

Rareorĭ, foarte rare, adevĕratul artist va asculta cu oarecare încredere părerea cuĭva în privinţă'ĭ. Acea părere trebue să fie îndelung încercată de el, pînă să capete autoritate. De aceea, îmĭ pare atât de ridicul amatorul care tam-nisam îşĭ dă artistuluĭ părerea sa asupra cutăreĭ saŭ cutăreĭ lucrărĭ a acestuia — fie că 'ĭ găseşte cusururĭ, fie maĭ ales că o admiră.

Dar ia să vedem pe omul care 'şĭ închipue a avea un talent pe care nu'l are. Pentru el opinia publică e suverană. El, după ce dă la lumină o producere, umblă zi şi noapte să strîngă sufrajele amatorilor cari, toate, pentru el sunt valabile: cele cari 'l aplaudă îl încântă; cele cari 'l condamnă 'l amărĕsc. El discută bucuros cu orĭcine despre producţia propriuluĭ sĕŭ talent, şi, atribuind lipsa de admiraţie numaĭ şi numaĭ nepĕtrunderiĭ, e gata totdeauna să facă amĕnunţite explicaţiunĭ asupra operiĭ sale. Părerile altora despre talentul sĕŭ sunt o hrană

de care el nu se poate sătura oricât s'ar îndopa: aşa dacă nu'l admirĭ, măcar batjocoreşte'l; dacă nu'l aplauzĭ, măcar flueră'l; dă'țĭ însă numaĭ-decât o părere. Consideră'l orĭ şi cum, numaĭ consideră'l: el n'are încredere în sine, şi astfel sufletul luĭ, care mereŭ şovăe, are nevoe de o proptea, fie aceea într'o parte saŭ în alta.

După părerile pe carĭ le adună de prin toate respîntiile, el îşĭ modifică judecata despre propriile luĭ producerĭ; după curentele opinieĭ publice, îşĭ face o programă; după succesele obținute de alțiĭ, îşĭ croieşte o manieră ce i se pare sigură. Şi astfel, deşi sunt atâta de rare 'n lume talentele originale, avem atâția artiştĭ! Pentru aceea, toate fenomenele, atât cosmice cât şi sufleteştĭ, cărora le-a fost dat un curs valabil de către un talent oarecare, ajung foarte curênd demonetizate prin năvălirea valurilor de falsificărĭ.

Aşa s'a întêmplat cu frumoasa antiteză a «trandafiruluĭ cu spinul»; aşa a ajuns desgustătoare tînĕra «Primăvară» şi nesărate dulcile zile ale luĭ Maiŭ; aşa, luna, maĭ în-

tâiŭ, din luminoasă ce era, a ajuns întunecoasă ca «un glob de aur», pentru ca, maĭ apoĭ, «stăpână a măriĭ», să fie cu desăvârşire compromisă.

Tot aşa şi cu libertatea, cu patria, cu amorul, cu pesimismul şcl... stilul omuluĭ de talent a fost considerat de mulţimea secăturilor numaĭ în partea luĭ externă. Aceşteĭ părţĭ externe fac ele greşala să atribue succesul talentuluĭ, şi aceşteĭ greşelĭ datorim potopul producerilor de manieră în arte şi 'n litere.

* * *

Il prinde saŭ *nu'l prinde* — iată două expresiunĭ populare româneştĭ foarte ciudate, în carĭ încape tot înţelesul frumosuluĭ: în ele se cuprinde tot ce poate cineva spune asupra arteĭ, asupra talentuluĭ şi stiluluĭ.

Vedem într'un teatru de stat un actor vechiŭ şi experimentat, cu o reputaţie consecrată de întreaga opinie publică, jucând un rol important. Tot ce se chiamă aparat teatral e întrebuinţat cu o perfectă pricepere şi dibăcie după regula strictă a şcoaleĭ

costum, plastică, declamație. Omul își pune toată bunăvoința, se repede, se 'nțepenește maestos, țipă, sforăe, ori sare, țopăie, face toate contorsiunile și strîmbăturile, după cum rolul e tragic saŭ comic — in zadar; ne lasă reci: pentru ce? — pentru că nu 'l prinde.

Pecâtă vreme, colo în circul ambulant, tăbărît pentru cîteva zile în mijlocul bîlciuluĭ, vedeți pe acest nenorocit clown, cu făina groasă lipită pe sudoarea fețiĭ, cu atât maĭ sdrențeros și maĭ murdar, cu cât prin acoperișul sfêșiat al circuluĭ inundă de toate părțile lumina soareluĭ. Domnișoara, prima și ultima călăreață de forță a companieĭ, dă tîrcoale în arenă pe veteranul eĭ armăsar alb, care numĕră atâtea succese. Clownul îĭ face o curte stăruitoare urmărindu-o în toate mișcările. La un moment, curtizanul găsește prilej s'o ciupească de brațul eĭ foarte roșcat, care n'ar fi perdut mult din admirația publică dacă era îmbrăcat. Atuncĭ mândra călăreață îĭ trage un bobîrnac în nas, care pocnește ca un pistol; apoĭ numaĭ-decât dă o biciușcă bĕtrânuluĭ armăsar, și dispare în

galop. Indrăzneţul pedepsit a căzut, şi clasica bĕşică a făcut ecoul nasuluĭ; înamoratul se ridică şi pleacă obidit, ţinêndu-se de amêndouĕ părţile lovite, plângênd şi strîmbându-se într'un chip oribil. Rîsul publiculuĭ e iresistibil: l-a prins.

Aşa e în toate artele, dar absolut în toate.

Iată pe bulevard o statuă enormă. Marmora e de preţ şi figura pe care ne-o înfăţişează este a unuĭ bărbat ilustru. Este o operă foarte scumpă a unuĭ artist de mare reputaţie. Ilustrul rĕposat e înfăţişat în postura unuĭ orator care salută cu modestie publicul, pe când acesta, entusiast, îĭ încoronează un discurs superb cu aplauze unanime şi prelungite. E o operă de execuţie, cum ar zice amicul meŭ Gion, *impecabilissimă*. Asemĕnarea cu rĕposatul este isbitoare, deşi, se 'nţelege, tipul e idealizat; în fine, o operă fără cusur. Toate bune: şi postură, şi asemănare, şi idealizare, şi orice pofteştĭ; dar — nu 'l prinde pe rĕposatul deloc.

Iată însă că găsesc în grădina marcluĭ-om, la Moşĭ, cu cincĭ banĭ, un popă de turtădulce. Minunatul părinte! e aşa de cuvios —

cu barba şi sprâncenile luĭ albe de zahăr, — cu ochiĭ luĭ, două cofeturĭ albastre de colivă, îndreptaţĭ în sus către cer, ca şi cum ar invoca iertare pentru păcatele oamenilor reĭ şi zavistnicĭ — cu dreapta ridicată, gata a blagoslovi ca un mucenic pe cel care are să 'l mănânce! E de turtă dulce părintele, nu de marmoră; e ieftin de tot, şi de o execuţie *pecabilissimă;* dar n'aĭ ce 'ĭ face — îl prinde.

Pe o pînză de respectabile dimensiunĭ, vedem o intrare triumfală a unuĭ strălucit împĕrat — oamenĭ de arme, burgheji, popor, figurĭ alegorice etc., o splendidă punere 'n scenă. E o compoziţie magistrală şi savantă. De la vîrful pintenilor pînă la vîrful penelor, totul e studiat cu scumpĕtate; nicio aluniţă istorică nu lipseşte de pe vreo figură, fie chiar alegorică, şi toate chipurile aceleĭ multiple lumĭ sunt penetrate de solemnitatea circumstanţeĭ. Ceva maĭ mult: minunata pînză poartă iscălitura unuĭ artist, pe care opinia publică l-a consecrat — Makart... Toate bune, dar numaĭ de un lucru e păcat: dela impunĕtorul împĕrat ţapĕn pe

calul luĭ tot aşa de ţeapăn, şi pînă la cel din urmă dobitoc din mulţime — pe nicĭ unul nu 'l prinde.

Pe câtă vreme ia să vedem acest alt triumf. Iată un căţel, un *Dackl,* care a căpătat premiul întâiŭ la concursul primeĭ internaţionale expoziţiunĭ canine, şi care, încărcat de coroane, trece printre toţĭ concurenţiĭ de speţa luĭ cu o legitimă mândrie suverană (*Fliegende Blätter,* Nr. 2646, pag. 148). Toţĭ îl privesc cu deosebite sentimente, dela invidia cea maĭ vînĕtă pînă la cea maĭ sinceră admiraţie, pe când el, abĭa plecându'şĭ ochiĭ, aproape închişĭ de fumul gloriei, înaintează încet şi măreţ. Iată un triumf... Sunt nişte câinĭ, e adevĕrat; e un desen pe o pagină mică, semnată de un caricaturist obscur, A. Rœseler — dar pe toţĭ îĭ prinde.

Aşa e şi 'n architectură, aşa şi în muzică. Inşiră cât pofteştĭ colonade după colonade; aşază-le d'asupra domurĭ şi domuleţe; îngrămădeşte pretutindenĭ decoraţiĭ; întrebuinţează zece contrabase, opt tromboane,

patru tobe marĭ şi patru sute de vocĭ — de geaba, dacă nu te prinde.

Aşa e şi 'n literatură. Toarnă sute şi miĭ de versurĭ orĭ de rîndurĭ de proză; cântă toate stelele, luna, soarele, patimile, nimicnicia, eternitatea — de geaba, daca nu te prinde.

Aşa e şi 'n filozofie şi 'n critică. Clădeşte cele maĭ transcedentale, cele maĭ profunde saŭ maĭ 'nalte tractate, cu tot aparatul posibil de erudiţiune; combină cele maĭ ingenioase teoriĭ despre artă, artă pentru artă, cu tendenţă, cu teză, cu saŭ fără maĭ ştiŭ cŭ ce — de geaba, daca nu te prinde.

Tot aşa şi în teatru. Poţĭ pune să declame pe toţĭ eroiĭ generoşĭ, toţĭ martiriĭ extaticĭ, toţĭ intriganţiĭ mizerabilĭ, toate femeile sublime orĭ infame, toate închipuitele împrejurărĭ ce pot resulta din ciocnirea patimilor şi caracterelor omeneştĭ, — de geaba: dacă nu te prinde, *nu te prinde.*

*
* *

Resumând cele de maĭ sus, zic: condiţia esenţială a opereĭ de artă este însuflarea pe

care nu i-o poate da decât talentul. Fie de orĭce şcoală, de orĭce gen, de orĭce dimensiune şi proporţie, aibă tendenţă saŭ nu, urmărească saŭ nu vreo teză — dacă e însuflată de un talent, opera va fi şi va trăi, puţin importă cât: o clipă, un veac, orĭ maĭ multe. Orĭcât va fi trăit, daca a trăit e destul. Intre a nu fi şi a fi, e o nemărginire, faţă cu care deosebirile de durată a fiinţelor sunt reduse la nimic.

Politică și Cultură

Principiul naționalităților este o inovație politică a veacului nostru, pe care noi, popoarele mici, nu o putem aplauda cu prisos. Acestei inovațiuni, inspirate de cea mai înaltă echitate din partea statelor mari, se datorește existența statelor mici deja independente. Astfel, fisionomia unei importante regiuni a continentului s'a schimbat într'o jumătate de secul ca prin minune. Părinții noștri ne spun prăpăstii de necrezut despre starea vieții publice în tinerețea lor, par'că ne-ar povesti lucruri de acum cincisute de ani; oameni încă tineri își aduc bine aminte de vremea copilăriei lor, când nu se

pomenea de drumurĭ de fier şi când numaĭ doĕ treĭ oraşe din ţară eraŭ luminate în centru cu lumînărĭ de seŭ şi cu opaiţe de păcură. Acum, în urmă, un împĕrat venerabil ne face onoarea uneĭ visite oficiale şi nu'ĭ vine să'şĭ crează ochilor când vede înfăţişarea strălucitoare a tînĕruluĭ stat român; iar state maĭ bĕtrâne şi puternice nu'şĭ stăpânesc expresia uneĭ făţişe invidiĭ faţă cu succesele noastre.

Asta e bine; asta dovedeşte netăgăduit eficacitatea principiuluĭ naţionalităţilor pentru propagarea civilizaţiuniĭ. Experienţa făcută cu tînĕra Românie va fi desigur un îndemn pentru diplomaţia europeană să urmeze maĭ departe cu aplicarea acestuĭ roditor principiŭ, şi întru cât priveşte pe celelalte micĭ naţionalităţĭ rĕmase încă fără stat particular.

Dar, ca toate principiile, şi acesta de care vorbim are un mic inconvenient, neglijabil fără 'ndoială, însă destul de caracteristic pentru a merita să fie constatat. Constatarea aceasta ne va desluşi oarecum un fenomen ciudat în viaţa noastră publică, anume lipsa

aproape completă de producţiunĭ literare şi artistice de seamă.

In genere, statele aŭ fost resultatul necesar al societăţilor omeneştĭ. Societatea a fost rădăcina vie din care a eşit ca un rod specific statul; ea a fost temelia pe care el s'a clădit potrivit. Societăţile s'aŭ desvoltat pe calea materială, morală şi intelectuală, după aptitudinile şi apucăturile lor de rasă, după condiţiile pământuluĭ lor şi după energia cu care aŭ putut conserva şi apăra câştigurile lor de orĭce fel. Din mersul treptat al acesteĭ desvoltărĭ, aŭ resultat încet reformele politice, prefacerile relaţiilor între statul cu aşezăminte de formă fixată şi societatea mergênd mereŭ înainte.

Intre deosebitele aptitudinĭ ale societăţilor, maĭ ales una este care ajută foarte mult la desvoltarea statuluĭ, adică la întărirea şi prosperarea puteriĭ publice aptitudinea politică.

Cucerirea bunurilor naturale, perfecţionarea păstrăriĭ şi prefaceriĭ acestora, înmulţirea schimbuluĭ lor, prin cultivarea ştiinţelor şi artelor utile; apoĭ expresiunea monumen

talĭ a gândirilor, concepţiunilor şi simţirilor intime şi sociale, prin cultivarea literelor, artelor frumoase şi filosofieĭ — cu un cuvînt, tot ce constitue patrimoniul civilizaţieĭ, ridicat la cea maĭ înaltă treaptă şi ajutat tot o dată de o vitejie tot aşa de clasică şi de uimitoare ca şi geniul eĭ, nu i-a fost de ajuns uneĭ societăţĭ, poate cea maĭ strălucită între toate, pentru a'şĭ constitui, măcar în culmea înfloririĭ sale, un stat câtuşĭ de puţin durabil, necum covîrşitor. Şi cât a fost de mare acea societate, o vedem asta peste atâtea veacurĭ de la dispariţia eĭ, şi o vor vedea încă veacurile uimite şi dominate de spiritul eĭ fără seamĕn, de concepţia eĭ magistrală, de operele eĭ cari 'şĭ bat joc cu mândră linişte de puterea luĭ Kronos.

Se poate decĭ o societate măreaţă fără stat puternic; dar stat fără societate—maĭ greŭ. Intr'o vreme, Alexandru Machedon, pornind din dreapta Adriaticeĭ către rĕsărit şi înaintând ca un vîrtej luminos, bate pe mintoşiĭ Grecĭ, nimiceşte pe trufaşul Darie al Perşilor, îngenunche la supunere pe marele Por-Impĕrat de la Indiĭ şi străbate triumfător

Asia şi Africa, poruncind sĕ se ridice de la Indus, pe drumu'ĭ, şi pînă la templul luĭ Amon din intrarea pustiuluĭ Sahareĭ, şaptezecĭ de cetăţĭ. Tot în aceeaşĭ vreme, de-a stînga Adriaticeĭ spre apus, mica republică a Romeĭ începe a cucerì cu lupte îndărătnice peninsula italică.

De o parte către rĕsărit, un om cu câţĭva soţĭ, fără o societate, făcea în cincĭsprezece anĭ o împĕrăţie uriaşă; de altă parte către apus, o societate întemeia încet-încet un stat. Praful nu s'a ales de împĕrăţia luĭ Alexandru în câţĭva anĭ; iar mica republică a crescut mereŭ pînă ce a ajuns cea maĭ formidabilă şi maĭ durabilă împĕrăţie din câte aŭ stătut şi poate vor maĭ sta vreodată pe pămênt.

*
* *

Noĭ ceştia, chemaţĭ grabnic la viaţa de stat prin instaurarea principiuluĭ naţionalităţilor, ne găsim astăzĭ, şi fireşte trebue să fim mândri de aceasta, cam în situaţia luĭ Alexandru-Machedon — am zis *cam*, fiind-că

este o mică deosebire: pe câtă vreme vîrtejul produs de acesta a fost extensiv, vîrtejul nostru este intensiv; cum am zice, Alexandru a ameţit o lume ca trombele şi ciclonii călĕtorĭ, iar noĭ ne ameţim singurĭ ca dervişiĭ învîrtitorĭ.

Fireşte. Statul tînĕr, înfiinţat după împrejurărĭ, are nevoe grabnică de o societate. Statul improvizat, în loc de a fi forma de echilibru al forţelor sociale la un moment dat, caută să fie fondul şi isvorul născĕtor al acelor forţe. De unde statul ar trebui să fie resultatul natural al societăţiĭ, ne pomenim că societatea trebue să fie produsul artificial al statuluĭ. Statul improvizat, simţind că păşeşte în gol, are nevoe numaĭ-decât de un razim pe ce să-şĭ pună piciorul; îĭ trebue neapărat o societate, pentru liniştea luĭ, pentru asigurarea faţă cu el însuşĭ că existenţa luĭ are o raţiune maĭ temeinică de cât norocul, poate necredincios, al câtor-va momente. Neavĕnd aşa dar pe cine să-ĭ impună luĭ reforme, se gândeşte el mereŭ la dênsele; neavĕnd o societate care să-ĭ ceară ceva după nevoile eĭ, închipueşte el nişte

nevoĭ sociale cărora le decretează pe dibuite satisfacerea. El tot speră și nu obosește a spera că va face să resulte de la dênsul o societate.

Trebue să mărturisim că statul acesta are aci o sarcină titanică, însă, deocamdată, nu chiar imposibilă. Cucerirea bunurilor naturale, perfecționarea păstrăriĭ și prefaceriĭ acestora, multiplicarea schimbuluĭ, toate acestea cu stăruință, cu răbdare, cu autoritate brutală când nu merge alt-fel, se pot decreta și înființa. O imitare metodică a modèlelor și formulelor existente în lumea civilizată, cum am zice o contrafacere maĭ mult saŭ maĭ puțin dibace a aparatuluĭ material, poate da resultate similare dacă nu egale, adesea destul de fericite. Cum am zis, sarcina statuluĭ pe terenul așa numituluĭ progres material este titanică; dar comunicarea, astăzĭ așa de comodă, cu civilizațiunea societăților înfloritoare, ușurează mult acea sarcină. Fabricĭ, mine, căĭ-ferate, podurĭ, vapoare, baloane, armată, fortificațiĭ—se prea poate: modèle sunt destule, formulele gata și contrafacerea e totdauna sigură de aplauze

Europa e un vast teatru cu o maĭ vastă clacă: ar fi prea simplu acel ce dă o sută de ace cu gămălie să nu aplaude pe cel de la care ia în schimb o baniţă de grâŭ. Fireşte că e maĭ minunat şi merită maĭ multă admiraţie acel ce înghite o sută de ace cu gămălie fără nevoe, de cât acel ce de foame mănâncă o baniţă de pâne.

Unde însă sîrguinţa statuluĭ de a înfiinţa în pripă o societate devine nu imposibilă, ci chiar de-a dreptul absurdă, este pe terenul moral şi intelectual. Statul poate decreta şi face să se execute încă treĭ podurĭ pe Dunăre, treĭ-zecĭ de vapoare pe mare, treĭ sute de miĭ de armată şi aşa maĭ departe; asta se poate; dar artă, literatură, filosofie!... Pentru aceste producţiunĭ ale spirituluĭ omenesc trebue — ceva maĭ mult de cât un stat politic — o societate aşezată de pe vremurĭ.

O aşa societate, în urma prefacerilor politice din Europa în secolul acesta, nu o avem. La noĭ n'avem azĭ de cât o strînsură de lume din ce în ce maĭ mare, maĭ împestriţată şi maĭ eterogenă. Această strînsură de năvală, care'şĭ schimbă fisionomia în fie-

ce zi, care n'are nicĭ vreo nevoe maĭ presus de cele individuale, care nu poate avea o tradiţie, şi prin urmare în nicĭo împrejurare unitate de gândire şi de simţire, este departe de a fi ceea-ce se înţelege prin cuvintele «societate aşezată». Lumea aceasta se aseamĕnă cu un vast bâlciŭ, în care totul e improvizat, totul trecĕtor, nimic înfiinţat de-a-binele, nimic durabil. In bâlciurĭ se ridică barace şubrede, pentru timp foarte mărginit, nu monumente durabile, carĭ să maĭ rĕmână şi să folosească şi altora de cât acelor ce le-aŭ ridicat. Artă, literatură, filosofie,—astea sunt monumente pe carĭ nicĭ nu poate, nicĭ n'ar avea de ce, să le ridice o lume cum e cea de astăzĭ la noĭ.

*
* *

Faptul că la noĭ statul este aproape totul şi societatea aproape nimica, are o consecinţă foarte păgubitoare pentru cultivarea chiar întêmplătoare a artelor şi literelor.

E adevĕrat, după cum am spus, că, în loc de societate aşezată şi 'nchegată, n'avem

decât o lume de strînsură, care îşĭ schimbă în fiece zi fisionomia, care nu poate avea porniri mai presus de cele strict utilitare, care nu poate avea tradiţie nicĭ unitate de gândirĭ şi de simţirĭ.

Cu toate astea, această lume de strînsură mişună aci d'asupra unuĭ element etnic hotărît. Sub tot acest Babel, există o limbă românească, care'şĭ are geniul eĭ; sub toată această vultoare vecinic mişcătoare, există un popor statornic, care'şi are calităţile şi defectele luĭ specifice, bunul luĭ simţ, o istorie plină de suferinţe, nevoĭ, simţirĭ şi gândirĭ proprii.

De ce, din straturile acestuĭ popor, nu s'ar putea ivi din când în când unele inteligenţe deosebite, cari să dea expresie monumentală acelor nevoĭ, simţirĭ şi gândirĭ propriĭ? De ce, chiar din lumea de strînsură de aşa diverse provenenţe, care mişună d'asupra poporuluĭ, nu s'ar găsi arareorĭ şi individualităţĭ de o provenenţă maĭ aleasă şi maĭ nobilă, care să se însufle de la acele nevoĭ, simţirĭ şi gândirĭ ale poporuluĭ, şi, pĕtrunzĕdu-se de geniul acestuia, să'ĭ ilus-

treze frumoasa limbă? De ce se'ntîmplă așa de rar în literatură, căcĭ de artele celelalte nicĭ vorbă nu poate fi, o producție de seamă?

De ce?—Am spus-o dela început. Statul are aci greaua sarcină de a forma o societate. Pentru îndeplinirea acesteĭ sarcinĭ, el are nevoe de un puternic aparat politic, pe care trebue să'l susțină și să'l întărească în fiece moment. El cheamă la sine toate inteligențele și niciodată n'are destule; orĭce inteligență trebue absorbită în această vastă întreprindere a statuluĭ.

De aci resultă importanța exclusivă a politiciĭ la noĭ: viața noastră publică nicĭ nu are o altă arenă. Un capo-d'operă, un monument, presupunênd că ele ar rĕsări așa ca prin minune din pămênt, n'ar avea puterea să mișce cătușĭ de puțin spiritul public, absorbit cu totul de resultatul unor alegerĭ parțiale din cine știe ce provincioară. Are publicul cap să maĭ citească un roman, să maĭ privească o pictură, să maĭ asculte o tragedie, când încă nu se știe dacă d. cutare saŭ cutare maĭ rĕmâne saŭ nu în minister?

Câte inteligențe frumoase și cu adevĕrată vocație artistică n'aŭ fost înjugate la carul politiceĭ, pentru care n'aveaŭ vocație deloc? Poate că niciuna din acestea, multe puține câte le avem, n'a scăpat de acest jug, singurul care garantează sigur vreun succes și bogat și onorabil.

Dar statul, deși absoarbe pentru aparatul sĕŭ politic toate inteligențele remarcabile — și, în lipsă de remarcabile, se mulțumește chiar cu maĭ puțin, — înțelege bine că, voind să improvizeze o societate, nu'ĭ ajunge numaĭ progresul material. El simte că'ĭ trebue, ca decor de rigoare, măcar semnele exterioare, aparențele uneĭ mișcărĭ intelectuale. Atuncĭ, încep decretele absurde: instituțiunĭ și școlĭ de artă, pensiunĭ și gratificărĭ la literațĭ și la artiștĭ, premiurĭ academice șcl. șcl. Statul încurajează nu numaĭ cultura raseĭ cavaline, încurajează și cultura artiștilor și literaților. El nu se mărginește a institui ferme-model și pepiniere de viță americană, el instituе și teatre, și conservatoare de artă. Și se va dovedi astfel că din pămĕntul mănos al RomânieĬ rĕsar și cresc

și talentul artistic, alăturĭ cu morcovul, și geniul literar, alăturĭ cu varza, și spiritul critic, alăturĭ cu brojba, și că, precum se poate aclimata pe acest pămênt vița americană, așa se pot aclimata și aptitudinile artistice.

Și acelaș stat nu vede, saŭ se preface că nu vede, cumcă toate inteligențele și talentele de seamă nu'ĭ sunt de ajuns pentru aparatul sĕŭ politic, dar-mi-te să'ĭ maĭ rĕmână și pentru activitatea extra-politică, pentru cultivarea literelor și artelor.

Astfel, cine rĕmâne la noĭ să cultive exclusiv litere saŭ artă?

Orĭ tinerĭ, cari nu aŭ nicĭ vîrsta a fi utilizațĭ în viața publică, și aŭ încă vreme să facă încercărĭ puerile, așteptând înrolarea lor în aparatul politic; orĭ un cap lipsit cu desăvîrșire de sensul practic și utilitar; orĭ — mediocrităţĭ, quasi-inteligențe, pseudo talente, ciurucurĭ sociale, cari sunt fericite a aduna dela banchetul strălucit al vieţiĭ publice firimiturĭ și resturĭ de sosurĭ, în formă de mititele diurne orĭ sinecure, premioare, gratificațiĭ și altele.

Dacă am avea o societate, cum avem şi un stat, o societate care să simtă nevoie de literatură şi de artă — aş vrea să vĕz: statul ar maĭ putea să smulgă pentru aparatul sĕŭ politic toate inteligenţele şi talentele?

*
* *

Dc aci resultă plângerea nedreaptă pe care noĭ Româniĭ o facem aproape în toate zilele cu atâta uşurătate. Când vedem că vreo instituţie nu merge bine, nu 'şĭ atinge scopul saŭ nu prosperează, atuncĭ n'avem decât un strigăt:

Nu merge! pentru că şi în această instituţiune se face politică. Daca nu s'ar amesteca politica, ar merge. Cum vreĭ să meargă dacă şi aci se amestecă politica?

La prima vedere, ar părea că e drept.

De exemplu, se înfiinţează o instituţiunc savantă cu anumite scopurĭ de cercetărĭ şi de studiĭ ştiinţifice. Numaĭ decât pun mâna pe această instituţiune oameniĭ politicĭ. Aceştia, se 'nţelege, neavênd în vedere decât interesele politice, aŭ să le subordoneze a-

cestora scopurile declarate ale instituţiunii. Nu va mai fi vorba în rîndul întâiŭ de studii şi de cercetări, ci de resultatele mai mult saŭ mai puţin favorabile pe cari partidul respectiv le poate trage, pe cale bugetară, ori pe calea satisfacerii micilor ambiţiuni personale, din mersul acelei instituţiuni savante.

O altă instituţiune se fundează; aceasta nu mai este savantă, ci artistică. Se fac cheltueli însemnate, se clădeşte un strălucit stabiliment anume, care este înzestrat cu mari sacrificii din partea statului şi comunei. Se 'ntêmplă şi cu aceasta ce s'a întêmplat şi cu cealaltă. Interesul artistic rĕmâne secundar, interesul politic birue. Oamenii politici nu pot lăsa neexploatat nici acest colţ rezervat artei desinteresate: instituţiunea artistică trebue să le cază pe mână, pentru ca să o întrebuinţeze şi pe dînsa, ca o armă mai mult, în scop de partid.

Atunci, ce se 'ntêmplă? Se 'nţelege că nu se poate face nici ştiinţă, nici artă cum se cade în ţara asta; care va să zică, numai politică!

Şi iar începem cu tînguirile.

Cum o să meargă, daca şi aci se vîră politica?

Eĭ, ĭată: tînguirea asta, după părerea mea, este absolut nefundată.

Da, politică... Dar ce poftiţĭ?

Statul cheltueşte cu instituţiunĭ savante sume destul de respectabile. Savanţĭ, dè! slavă Domnuluĭ, nu prea avem, ca să facă ştiinţă serioasă, afară de onorabile excepţiĭ. Atuncĭ vĕ întreb: pentru ce a maĭ cheltuit statul să fundeze instituţia, şi pentru ce maĭ trece cu sfinţenie paragraful eĭ în fiecare buget? De geaba? Incaĭ, daca nu se face ştiinţă, să se facă măcar politică, ca să dăm barem iluzia lucruluĭ.

Se clădeşte un mare stabiliment artistic, un teatru, de exemplu. De ce? fiindcă un stat modern are între alte organe de cultură şi astfel de stabilimente. Eĭ? cauţĭ artiştĭ — iaĭ de unde nu sunt. Iţĭ trebue literatură—nu există. Iţĭ trebue public—publicul nu vine la exhibiţiile d-tale. Ce'ţĭ maĭ rĕmâne de făcut în această clădire, pentru care aĭ vĕrsat sume colosale, şi unde aĭ să

cheltueştĭ anual paragrafe anume? Nu'ţĭ rĕmâne alta decât să facĭ măcar politică.

Eŭ crez că, în loc să ne învinuim şi să regretăm că facem în toate şi orĭ unde politică, din contră, ar trebui să ne pară bine şi să ne aplaudăm că o putem face aşa de bine orĭ unde şi în toate.

Ce folos ar fi, neputênd face ştiinţă şi artă, să stăm cu mânile 'n sîn fără să facem nimic. Incaĭ să facem politică! Şi, slavă Domnuluĭ, cred că nu o facem rĕŭ.

Note risipite

EXIGENŢE GRELE

Sunt treĭ felurĭ de producerĭ intelectuale: unele maĭ presus, altele maĭ prejos de orĭce critică, iar altele la nivelul criticeĭ. Se 'nţelege că vorbim nu despre părerile pe carĭ un autor le emite. Acestea pot fi admisibile saŭ nu, onorabile saŭ detestabile, generoase saŭ infame, puţin importă; e vorba de felul cum ele sunt aşternute, de puterea concepţieĭ şi de înălţarea de spirit a autoruluĭ.

Vecĭnic ideile şi principiile luĭ Machiavelli vor fi denunţate de uniĭ ca infame; cât lumea însă nu va 'ndrăsni cineva să critice opera mareluĭ om ca putere de concepţie,

ca operă de spirit. In felurite opuscule, în nenumĕrate cuvîntări, mulțĭ mĕrunțeĭ, curtizanĭ aĭ naivitățiĭ mulțimiĭ, vor detesta principiile şi părerile luĭ; nicĭ prin gând însă nu va cuteza vreunul să'ĭ aprețuiască saŭ să'ĭ desprețuiască opera ca atare; iar aceştĭ curtizanĭ, mariĭ şi mĕrunțeiĭ doritorĭ de a stăpânì, începĕnd cu Frederic-cel-Mare şi isprăvind cu cel din urmă agent electoral de mahalà, nu vor lipsì, maĭ ales eĭ, conştient orĭ instinctiv, să urmeze cu scumpĕtate lapidarele povețe ale ilustruluĭ florentin, pe cari le ponigresc pe față, urmând şì 'n aceasta tot o povață a luĭ.

Cine oare, nefiind deadreptul un caraghioz, va cuteza să spună că celebrul secretar, în afară de tendențele şi părerile luĭ, nu ne-a lăsat un capo-d'operă incomparabil? Iată o lucrare maĭ presus de orĭce critică — o lucrare aşa numită clasică. Exemple altele ar fi de prisos, cred eŭ; o întreagă listă a producerilor geniale nu ne-ar duce maĭ departe; ba chiar ar fi neplăcut să fac, după vechile calapoade încă la modă, paradă ridiculă de erudițiune, într'o simplă notiță literară.

La al doilea fel de producerĭ intelectuale, ca şi la cel d'întăĭ, importă puţin părerile, principiile saŭ tendenţele autoruluĭ. Pot fi foarte generoase; pot fi aşa de morale şi de umane, încât autorul să meargă drept în raiŭ căcĭ le-a debitat numaĭ; dacă opera ca atare, în afară de ele, nu e decât o platitudine incomparabilă, atuncĭ autorul fără 'ndoială e un om maĭ presus de orĭce laudă, dar desigur opera stă maĭ prejos de orĭce critică.

De al treilea fel, sunt producerile comparabile şi decĭ criticabile. Acestea sunt ca animalele inferioare, asupra cărora este permisă vivisecţiunea în interesul ştiinţeĭ, maĭ înalt decât orĭce morală şi milă. Autoriĭ acestor producerĭ sunt gânditorĭ puţin maĭ resăriţĭ din mulţimea cu care a umplut Dumnezeŭ lumea. Eĭ, cu un chip maĭ deosebit şi maĭ interesant, pot să spună adevĕrurĭ mĕrunte, fărămiturĭ de adevĕrurĭ marĭ, şi fac astfel omeniriĭ, incapabile să priceapă deadreptul un geniŭ, serviciul de tâlmacĭ.

In comerţul intelectual al speţeĭ, eĭ se'nsărcinează să joace între mariĭ cugetătorĭ şi

publicul cel mare, rolul micilor debitanţĭ stabilĭ saŭ ambulanţĭ, după capitălaşul lor, după tarabă saŭ tolbă — carte, cărticică, revistă, gazetă şcl. Se 'nţelege că la micul debitant marfa este maĭ mult saŭ maĭ puţin trezită, câteodată maĭ bine păstrată, adesea cam stricată, dar totuşĭ e o marfă destul de bună pentru muşteriul care, la isvorul cel mare al bogăţieĭ, nu putea ajunge, şi care o poate găsi aci la 'ndemână. A! dar nu! muşteriul este cu atât maĭ exigent şi maĭ capriţios, cu cât e maĭ puţin deprins la gustul lucruluĭ. Intrebaţĭ pe orĭce biet lipscan: o să vĕ spună daca pe cea maĭ pretenţioasă aristocrată bĕtrână n'o împacă maĭ uşor decât pe o tînĕră mahalagioaĭcă agiamie.

Acesta este rolul teribil al muşteriuluĭ mic: să tortureze pe micul debitant... Şi să vezĭ critică de amĕnunte! atât maĭ multă autoritate cu cât maĭ puţină pricepere, atât maĭ multă imperturbabilitate, cu cât maĭ puţină siguranţă. Muşteriiĭ vor, unul să fie lucrul colea maĭ aşa, altul, din contra, dincoace maĭ aminterea; pentru uniĭ sunt prisoase tocmaĭ acolo unde alţiĭ constată lip-

surĭ; calităţĭ se par unuia defectele ce isbesc pe altul, şi deandĕratele. In fine, câţĭ muşteriĭ atâtea capete şi tot atâtea, fireşte, pretenţiĭ şi exigenţe. Ba maĭ mult: unuia şi aceluiaşĭ singur, azĭ îĭ place aşa, mâine aminterea, şi 'n fiecare zi altfel.

Se 'nţelege că într'un tîrg cu obiceiurĭ statornice de pe vremurĭ, cu tradiţiunĭ de autoritate, cu deprinderĭ de gust desvoltat încet-încet şi normal, acest fenomen, cu toată diversitatea capetelor, va fi maĭ puţin bătător la ochĭ decât într'un tîrg de curînd ridicat, cum sunt cele americane şi altele. Aci aŭ năvălit şi năvălesc pe apucate strînsură şi adunătură, fără egală deprindere de gust, fără continuitate şi unitate de tradiţie şi de nevoĭ publice, şi care schimbă, la fiecare câţĭva anĭ, şi moravurĭ, şi legĭ, şi deprinderĭ, şi costume, ca şi unele speţe inferioare care leapădă la zĕstimpurĭ pielea din vîrful botuluĭ pînă 'n sfîrcul coadiĭ.

In tîrgul de vremĭ statornicit, micul debitant ştie ce marfă se caută, ştie ce trebue muşteriuluĭ cunoscut şi credincios: ba îĭ merge chiar înaintea nevoilor; chiar i le pro-

voacă, cunoscêndu'ĭ firea şi gustul. Dar într'un tîrg improvizat, în vecĭnic provizorat, Dumnezeŭ maĭ ştie cum să mulţumeştĭ pe muşteriĭ. Daĭ primitivuluĭ în pielea goală o bună flanelă, vênătoruluĭ preistoric o puşcă şi porcaruluĭ mărgăritare: o fi bună marfa dumitale, dar muşteriiĭ îĭ găsesc cusururĭ, de oare-ce... nu le trebuc. Primitivuluĭ nu'ĭ trebue căldură pe spinare şi pe pîntece, pielea luĭ e 'nvĕţată cu de toate; el are nevoe de zorzoane poleite, să şi le pună 'n capul neţĕsălat; vînătoruluĭ îĭ trebue un tomahawk, iar porcaruluĭ porumb pentru vitele de-acasă... Dar ia să nu bagĭ de seamă la vertiginosul mers al progresuluĭ! ia poftim de le dă a doua zi aceea ce aĭ vĕzut că le trebuia ierĭ. Aş! primitivul vrea acum cămăşĭ de mătase, vênătorul o carabină ghintuită cu repetiţie şi porcarul briliante.

Ce puţinĭ sunt aceia carĭ, înţelegênd ce le trebue, ştiŭ ce marfă să ceară şi sunt în stare s'o preţuiască! şi nu mĕ 'ndoesc că dintre aceĭ puţinĭ eştĭ şi dumneata, cititorule.

AMATORUL ŞI ARTISTUL

Am cunoscut o damă din societate, car avea multă pasiune pentru arte. Făcea ver surĭ corecte şi adesea foarte convenabil — poezioare juvenile de cadru mic, uneor destul de curăţele. In acelaş timp era pia nistă, şi nu tocmaĭ mediocră — descifrà si gur şi frazà cu gust şi pricepere; cultiv totodată cu asiduitate desenul şi pictura — d sina fin şi maĭ ales zugrăvea cu succes flo şi păsărele: liliacul alb şi vînĕt şi rîndu cile eraŭ subiectele de predilecţiune. L urmă, lua lecţiunĭ de sculptură şi, du spusele profesoruluĭ, avea multă dispoziţie în câteva lunĭ modela busturĭ după natură.

Poezie, muzică, pictură şi sculptură—pat arte, cu un egal succes, ca Michel Angelo.

Nu sunt un linguşitor; n'aş fi nicĭodată stare să acord aplause uneĭ producţiunĭ artă dacă ea nu mi le poate smulge. Apla sele nemeritate în conştiinţa noastră mi s' părut totdeauna cea maĭ detestabilă şi m revoltătoare minciună.

Mărturisesc însă că la fiece nouă producţie, pe care mi-o arăta dama aceea cerându'mi părerea «sinceră», se petrecea în mine o ciudată mişcare. Producţiile ei erau prea rele ca să pot avea despre ele o părere bună, şi prea bune ca să am o părere rea. Aveau multe calităţi manifeste pe cari nu le-aşi fi putut tăgădui; dar le lipsea o calitate pe care nu o puteam defini, calitate indispensabilă — nu erau lucrări de artă.

Atunci, foarte perplex, căutam un mijloc să scap şi de dama şi de conştiinţa mea, şi iată ce găseam:

Doamna mea, pentru un amator, lucrarea d-tale este minunată, şi cunosc destui artişti de la noi cari ar câştiga mult în stima mea dacă ar semnà o asemenea operă.

In multe rînduri scăpasem ast-fel. Dormeam acum liniştit pe formula mea, pe care o credeam suficientă, când, într'o zi, dama îmi prezintă ultima ei operă: un cuib de rîndurici sub o straşină, în momentul când părinţii, acăţaţi de marginea cuibului, dau de mâncare puilor lacomi cu ciocurile căscate.

Eram poate rěŭ dispus, nu ştiŭ; destul că astă dată m'aŭ isbit maĭ întâiŭ părţile rele. Era şi nu era un cuĭb de rînduricĭ.

In arta cofetărieĭ se produc din spumă de zahar colorat figurine de un efect surprinzětor: fructe, florĭ, pasěrĭ, mieĭ, şcl. Aţĭ vězut pe ouele roşiĭ de la Paştĭ scena întreagă a Invieriĭ. Eĭ! nu ştiŭ cum, cuĭbul de rîndurici al amiceĭ mi s'a părut zugrăvit după o lucrare de zahar de la geamul uneĭ cofetăriĭ. Cuĭbul din natură trecuse prin douě prisme pînă s'ajungă la mine — întâiŭ prin a cofetaruluĭ şi apoĭ prin a pictoruluĭ.

Dar asta nu va să zică nicĭdecum că lucrarea era lipsită cu totul de calităţĭ; din potrivă. Am privit-o mult — peste putinţă să reprezinte cine-va maĭ bine un cuĭb de rîndurici de zahar. Ce fidelitate de tonurĭ particulare arteĭ cofetărieĭ! ce rigiditate specifică de candel! ce strălucire transparentă de acadea! In fine o execuţie minunată ca atare. Aceste bune calităţĭ mě hotărîră să'mĭ daŭ părerea sinceră.

«Doamna mea, pentru un amator...»

Dar dama mě 'ntrerupse:

— Mě rog ce 'nţelegĭ d-ta prin *amator ?*

— Prin amator ?... prin amator?.. ştiŭ eŭ?

— Ce diferenţă e între amator şi artist? Te rog să-mĭ spuĭ numaĭ-decât. D-ta eştĭ un om care nu întrebuinţezĭ cuvintele în deşert. Ce înţelegĭ prin amator şi ce prin artist?

Incolţit ast-fel, a trebuit să mě execut; şi fiind-că n'aveam nimic precis de rěspuns, am recurs la metoda aforismelor fantaziste. M'am prefăcut că mě gândesc adînc, şi cu tonul celeĭ maĭ sigure teoriĭ am început:

Amatorul lucrează de plăcere morală, şi ce produce îĭ face totdeauna plăcere — artistul lucrează de nevoe intelectuală şi foarte rar îĭ place ce face. Şi e natural să fie aşa.

Amatorul nu cere să-şĭ exprime în opera luĭ toată gândirea şi simţirea: în orĭ-ce producţie, el îşĭ vede covîrşită intenţia. El vede că a exprimat maĭ mult de cât a voit, a reuşit prin urmare peste měsura dorinţeĭ.

Artistul, din contra, în nicĭo lucrare nu'şĭ poate vedea intenţia întreagă acoperită, pentru că el vrea să'şĭ comunice toată gândirea şi simţirea.

Intr'un cuvînt artistul vrea să comunice tot şi obţine puţin, pe când amatorul vede că obţine mai mult decât voia.

Amatorul lucrează prin inteligenţă: artistul prin apucătură. Pe artist îl stăpîneşte apucătura; amatorul îşi stăpîneşte priceperea. In fine, artistul este un om fără voinţă, adică un om incomplet, pe câtă vreme amatorul este un om cu voinţă, adică întreg.

— Nu înţeleg aforismele d-tale, mĕ întrerupse dama.

— Doamnă, daca vrei să'ţi spun drept, nici eŭ nu le'nţeleg. Dar d ta eşti de vină — îmi ceri să'ţi rĕspunz la nişte întrebări din cale afară dificile.

Ce diferenţă este între un amator şi un artist? e greŭ de spus; dar desigur e uşor să'i deosibeşti din chiar lucrările lor. Ceeace pot spune cu siguranţă (şi privii încă odată cu un zîmbet dulce culbul de zahar) e că rînduricile d-tale pentru un amator sunt minunate, şi cunosc destui artişti de la noi cari ar câştiga mult în stima mea dacă ar semna o aşa operă.

SALOANELE NOASTRE

Ca toţĭ aceia cari nu se pricep mult la artă, dar cari o iubesc şi maĭ ales simt în pieptul lor bătênd o inimă de român, le-am vizitat amêndouĕ saloanele noastre.

Cititorul să nu s'aştepte cumva la o dare de seamă amĕnunţită asupra acestor exibiţiunĭ de artă, cari, trebue să mărturisesc, aŭ covîrşit puterea mea de judecată. Am vĕzut amêndouĕ saloanele şi sunt încă ameţit de impresia adîncă ce mi-aŭ lăsat-o: o aşa ciudată oboseală, o aşa discordare nespusă, n'am maĭ simţit de când am vizitat galeria din Florenza — tot astfel pe munte simţĭ ameţeală de-opotrivă şi la urcuş spre vîrfurĭ şi la coborîş spre poale; aceeaşĭ clătinare, aceeaşĭ pĭerdere stranie te copirnde şĭ aplecându'ţĭ privirile spre valea întunecată, ca şĭ ridicându-le spre bolta albastră.

Adîncimea ne afectează ca şi înălţimea. Peste putinţă de spus ce am vĕzut, şi'n orĭce caz de necrezut chiar dacă aş spune.

Cele două saloane, copiĭ aĭ aceleiaşĭ patriĭ, în luptă fraticidă, sunt aşezate faţă'n faţă pe strada Franklin. Ele'şĭ îndreptează unul altuia cu multă bravură suliţele a maĭ multor perechĭ de steagurĭ tricolore: rĕsboiul civil este deschis. Sunt de-o potrivă de puternice amêndouĕ facţiunile, şi astfel nu se poate şti cu siguranţă care din douĕ va birui pînă la urmă. Deşi egal de înzestrate, fiecare se bucură de deosebite calităţĭ specifice.

Aşa, de exemplu, salonul oficial dela Ateneŭ are maĭ multă încăpere şi nu plăteşte chirie, pe câtă vreme al independenţilor plăteşte chirie şi are o încăpere foarte strîmtă. Asta ne aminteşte pe departe vorba înţeleptuluĭ care'şĭ făcuse o locuinţă din cale afară neîncăpĕtoare; un cunoscut observându'ĭ asta, înţeleptul i-a rĕspuns: «De ar da Zeiĭ să fie plină de prietinĭ!» In cazul nostru, prietiniĭ ar fi zugrăviţĭ: sunt lucrărĭ de artă celebre cari pot încăpea şi într'un buzunar; —pentru a arăta halul în care poate ajunge o artă, nu e nevoe numaĭ-decât de o hală.

Dar, deşi aşa de strîmt, salonul independenţilor are în luptă o armă tăioasă şi în-

veninată — ridiculul e şi el un venin — este caricatura foarte reuşită a prezidentuluĭ de peste drum, o temă cu multe variaţiunĭ, care de care maĭ picante. Se zice că asta afectează destul de adînc pe venerabilul cap al şcoaleĭ clasice.

Da; însă independenţiĭ nu ştiŭ ca oficialiĭ să facă onorurile caseĭ lor, precum ştie să le facă dincolo tînĕrul şi simpaticul meŭ amic Juan Alpar (Iancu Paraschivescu) supranumit, cu drept cuvînt, Rafael al peizajuluĭ. Niciunul de la independenţĭ nu se pricepe să explice ca Alpar vizitatorilor conţinutul şi înţelesul tablourilor, explicaţie aşa de indispensabilă în toate artele, maĭ ales în pictură, şi maĭ cu seamă la nud şi la portret, unde privitorul trebue să fie prealabil cât se poate de maĭ bine informat şi lămurit, atât asupra vîrsteĭ persoaneĭ zugrăvite cât şi asupra sexuluĭ celuĭ ce a zugrăvit-o.

Eĭ! un Alpar lipseşte la disidenţĭ.

Da; dar, în schimb, la aceştia se poate vedea portretul Doamneĭ C*** şi apoĭ o Jună Orientală, două pînze cari par'că n'ar avea absolută nevoe de explicaţie. Aci, arta pic-

turiĭ pare că ar fi voit să scuture jugul arteĭ oratorice, şi astfel a cercat, prin spirit de revoltă, a se scuti de concursul amabil al orĭcăreĭ explicaţiunĭ.

Da; dar la Ateneŭ maĭ este şi o altă distracţie pentru public: sunt nişte zugravĭ proştĭ — străinĭ, probabil — nu dintre «artiştiĭ noştri în viaţă» — carĭ lucrează decoraţiile emiciclului adaos de curînd la vechia clădire. Călare pe schelele lor spînzurate sus, în bluzele lor pestriţate de stropĭ de toate nuanţele posibile şi imposibile, eĭ lucrează cu multă îndemânare şi cu mult gust, şi, lucrând migălos, cântă vesele cântece. Maĭ ales vocea aceluia ce poleia alaltăierĭ capitelul de stuc al uneĭ coloane de *simili-marmor* dela galeria superioară, are un timbru bărbătesc, clar şi foarte simpatic. Am aplecat ochiĭ în jos şi, coprins deodată de un sentiment de dor îndepărtat pentru Florenza, l-am ascultat cu deosebită plăcere. Tot aşa am auzit odată pe un zidar cântând, pe când astupa nişte crĕpăturĭ în galeria Pitti. Acesta dela Ateneŭ, e drept, maĭ are în favoarea sa şi resonanţa excelentă a emiciclului — cu toate

calculele'ĭ pozitive, se'ntîmplă şi unuĭ architect să greşească.

Da; însă, în schimb, la independenţiĭ din faţă «Fumatul *nu* este oprit;» şi, în vremea noastră democratică, asta e mult pentru un salon.

Iată deosebirile fundamentale între cele două saloane inimice. Afară de acestea, amêndouĕ seamĕnă, aşa că nu ştim dacă la anul, continuând animositatea între cele două şcoale, nu ne-om pomeni că una, în necazul celeĭlalte, îşĭ aşează deandoasele pînzele— adică deandoasele nu pînzele, ci aşezarea... In sfîrşit m'am încurcat; nu vreaŭ să zic nicĭ aşezarea, căcĭ, cu explicaţiunile luĭ Alpar, ar trece poate şi asta—deandoasele nu pînzele, ci saloanele: independenţiĭ să 'şĭ aşeze pînzele în Ateneŭ, iar clasiciĭ peste drum; da, decât publicul...—el n'ar trebui să ştie nimic de asta.

Treceam odată prin tunelurile dintre Comarnic şi Sinaia, şi fireşte, în vagon, fiecare n'a lipsit să spună cât de marĭ sunt prin străinătate tunelurile carĭ aŭ fost avut onoarea să fie trecute de dînsul. Eŭ eram la

descripţia celebruluĭ St. Gothard, şi vream, cu datele pozitive ale luĭ Bedaeker, să minunez pe o cocoană cu care stam foarte aproape: «Doamna mea, astea sunt tunelurĭ? să vezĭ la St. Gothard: treĭ sferturĭ de postă! o jumătate de ceas umbli pe sub pămînt! Inchipueşte'ţĭ!» Doamna îmĭ aruncâ un zîmbet indicibil de inteligenţă; iar un bĕtrân patriot, încântat de progresele Românieĭ, mĕ întrerupse: «Ia nu maĭ tot lăudaţĭ pe străinĭ: pentru o ţară mică cum e a noastră, e dejà destul de frumos şi astea câte le avem!»

Orĭcum, avem douĕ saloane: pentru o ţară mică cum e a noastră, e dejà destul de frumos!

*
* *

In palatul Ateneuluĭ sunt deschise astă-zĭ douĕ expoziţiunĭ de pictură — de o parte maĭ mulţĭ tinerĭ artiştĭ, de alta unul singur, d. Simonidi.

E un mare curaj să se expună cine-va când merge *in corpore*, cu atât maĭ mare, în cazul artistic de faţă, cu cât *in corpore*

poţĭ trece neluat în seamă; dar desigur culmea curajuluĭ o atingĭ cînd te expuĭ singur, şi aceasta este marele merit al d-luĭ Simonidi.

Dar curajul în artă ne poate adesea orĭ duce prea departe — de exemplu, la o revoltă făţişe contra desenuluĭ. Iată un Mitridate al căruĭ cap este de două orĭ maĭ mare de cât ar trebui să fie. Asta nu face nimic, de vreme ce avem, la treptele pe cari şi-a dat sfîrşitul strălucitul *rex ponticus*, o sclavă de doue orĭ maĭ mică de cât impuneaŭ exigenţele planuluĭ întâiŭ.

O mână prea lungă; da, dar e compensată de un picior prea scurt... Armonia — asta este marele secret al arteĭ.

Ş'apoĭ culorile! trebue să ţinem seamă de culorĭ.

Este un fel de vînĕt, un vînĕt care spune multe, un vînĕt care domină în totul, un vînĕt fundamental, un vînĕt care este un gând — o idee!

O damă e cuprinsă de amor — se face vînĕtă la faţă; un soare apune vînĕt ca un vis poetic; saŭ, ca o inspiraţie, rĕsare... iar

vînĕt. Apoĭ, soldaţĭ vineţĭ, ape vinete, trandafirĭ vineţĭ, sfinte, pisicĭ, scaune, săbiĭ— toate vinete.

Iată ce ar putea inspira celor de dincolo o invidie vînĕtă, dacă eĭ n'ar înnota, în mijlocul uneĭ grădinĭ pline de florĭ şi de fructe, într'un verde plin de speranţă.

Intrând în salon, eştĭ răpit, ca român, de un farmec nedescriptibil, şi, fără voe, apucat de un dor vag al crângurilor şi muscelelor patrieĭ, al acelor locurĭ pitoreştĭ, începĭ să fredonezĭ olteneşte: «verde, verde şi iar verde!»

Aci nu maĭ e vînĕt, e verde: apele verzĭ, copiiĭ verzĭ, damele verzĭ, casele verzĭ şi fructele verzĭ — e o teribilă strepezeală de dinţĭ!

In mijlocul acestor verdeţurĭ, stă culcată într'o poză foarte intimă o driadă de marmură — o bucată destul de meşteşugit tăiată a luĭ St. Marceaux, un sculptor francez, 1893. Driada e foarte bine, chiar prea bine —hrănită; ea are cărnurĭ foarte prea bogate, şi, culcată cu spatele foarte prea sus, îşĭ ascunde obrazul cu mâinile în iarbă: face

bine; goală cum e, are unde roşi chiar dacă'şĭ ascunde faţa.

Dar — o execuţie onestă. O privire singură e de-ajuns ochiuluĭ deprins ca să se repause de atâta verdeaţă: căldura, ce lipseşte'n crângurile verzĭ, se poate obţine dela o marmoră albă.

E un moment de repaus bine-făcĕtor în mijlocul vertiginoaseĭ călătoriĭ prin atâtea şi atâtea peizajurĭ de uscat şi de mare... şi e ştiut că rĕul de mare e un simptom alarmant tocmaĭ pe uscat.

Nu consiliez pe nimenĭ să stea multă vreme într'un salon unde verdele stăpâneşte cu atâta tiranie; poate eşi peste un ceas cu sufletul clocit.

Şi — pentru un suflet — cocleala este de miĭ de orĭ maĭ pernicioasă de cât pentru stomach.

Luaţĭ de exemplu un individ şi daţi-ĭ să mănânce bucate coclite: simptomele alarmante încep îndată — dar lapte, mult lapte, poate să'l reîntoarcă la hotărîrĭ maĭ bune pentru familia sa. Dar, ia să vedem pe omul al căruĭ suflet a fost o-dată saturat ca al

meŭ de cocleală: acela e un om perdut — nicĭ un antidot nu'l maĭ poate readuce la stima arteĭ naţionale.

Şi asta este foarte rĕŭ; pentru că e curios lucru cu şcoalele de pictură. Şcolile italiane, de exemplu, şi germane, cea olandeză, cea spaniolă, n'aŭ nevoe deloc de stimă; tot asemenea şi şcoala franceză. Eĭ! iată o excepţie, onorabilă de sigur, — şi trebue să fim mândri de aceasta, — şcoala română.

Şcoala română, maĭ independentă de cât toate celelalte, rupe cu tradiţia, şi vine, — verde, galbenă saŭ vînĕtă, indiferent de coloare — să ne spună hotărît:

Arta română e maĭ presus de mijloacele vechĭ; ea renunţă, în secolul nostru de libertate, la mijloacele tiranice; ea nu voeşte să se impună — ea are nevoe, mare nevoe, de stimă... Stimă — iată ce doreşte arta română.

A venit, crez şi eŭ, momentul în fine ca Româniĭ noştri să arate că pot avea stimă pentru artă precum totdeuna aŭ arătat că aŭ artă pentru stimă.

Să fim Românĭ! să nu uităm decĭ nicĭ

odată a cânta, fiind vorba de arta română: *verde, verde şi iar verde...* chiar când e vînĕt.

*
* *

De două orĭ am avut imprudenţa să visitez saloanele artiştilor în viaţă, fără să mĕ pricep, după cum mĭ-aŭ afirmat dînşiĭ, câtuşĭ de puţin la artă. Dar imprudenţa mea nu s'a mărginit numaĭ la atâta: am mers maĭ departe — mi-am spus părerea, neautorizată, asupra unor opere pe cari nu le ştiam gusta.

De exemplu, mie mi se părea straniŭ lucru să vĕz o capră verde şi o orfană albastră. Eĭ! n'aveam dreptate, mĕ grăbesc a mărturisi. Sunt capre şi maĭ verzĭ şi martire şi maĭ albastre de cât acele pe carĭ le-am admirat aniĭ trecuţĭ. Afară de asta, precum am aflat acum în urmă, «despre colorĭ» nu se discută. Colorile sunt o simplă închipuire a ochilor noştri; colorile nu există în natură, există numaĭ şi numaĭ în ochiĭ noştri. Atuncĭ, dacă nu există în natură, pentru ce

o orfană n'ar fi tot aşa de uşor albastră precum poate fi blondă saŭ brună? pentru ce o capră să nu poată fi şi verde, dacă poate fi roaĭbă?

Am fost apoĭ rătăcit şi în altă privinţă. Mi se părea ciudat cum un gâde, care se află la patru paşĭ departe de victimă, o poate apucà cu o mână sigură de ceafă; fiindcă, pînă atuncea, ştiam că astfel de *tours de force* numaĭ un eopil de ţîţă, şi încă nu maĭ în vîrstă de treĭ patru lunĭ, îndrăzneşte să 'ncerce. In adevĕr, un copil întinde mâna 'ĭ nevinovată să apuce o jucărie saŭ orĭce obiect ce 'l interesează, situate la o distanţă absurdă.

Pînă aicĭ, aţĭ crede că aveam dreptate. Eĭ bine, nu. După explicaţia artiştilor noştri, am vĕzut că eram în mare greşală: ceea ce nu poate face un copil nevinovat, o poate face crudul calĕŭ, cu mâna luĭ aşa de lungă, încât ar inspira invidie celuĭ maĭ straşnic casier.

Astăzĭ sunt pe calea adevĕrată: explicaţiunile mĭ-aŭ arătat-o.

Hotărît, salonul din anul acesta dovedeşte

că pictura română a intrat într'o fază nouă, o fază pe care aşĭ putea-o numi *faza decențeĭ.*

Oricine a iubit pictura fără să o înțeleagă — iubirea n'are nevoe de înțeles — ştie abuzul pe care această artă, când se numeşte maĭ ales profană, l-a făcut de nuditate. Nuditatea a fost odinioară o boală în artă. Se punea cel maĭ mare preț pe un corp gol. Tot fastul decorativ, cum architectură, drapare, fundal rustic şcl., rĕmâneaŭ pe a doua şi a treia treaptă: acela era mare care zugrăvea un corp omenesc gol, gol de tot! Ce lipsă de decență!

Apoĭ pictura sacră chiar dînsa aluneca adesea pe calea abuzuluĭ: aşa găseaĭ pe Iob, pe Sf. Sebastian şi pe Mântuitorul, goĭ, goĭ de tot! E drept însă că la dînşiĭ carnea era stoarsă de toată zeama pĕcatelor. Dar totuşĭ pictura sacră, deşi renunța bucuros maĭ totdeauna la nudităţĭ, abuza de mânĭ şi de picioare goale. Fiecare sfânt saŭ sfântă, până şi îngeriĭ, cari n'aŭ sex, îşĭ arătaŭ fără jenă amêndouĕ mânile şi amêndouĕ picioarele.

Eĭ! iată progresul nostru!

Noĭ, chiar nudităţĭ dacă zugrăvim, sun-

tem decenţĭ: mâinĭ şi picioare goale nu se věd — ştim să le disimulăm, să le acoperim cu discreţie. La pictura noastră, poţĭ vedea tot, însă numaĭ pînă la glesne. Mâinĭ saŭ picioare goale? Nu ne permite decenţa. Ba ceva maĭ mult: nicĭ mâinĭ în mănuşĭ; d'abia, din când în când, câte un picior — încălţat.

Afară de asta, e aşa de ciudată o mână! şi e aşa de curios un picior! Cele cincĭ degete sunt aşa de complexe, şi aŭ nişte mişcărĭ, încât ar îngreuna priceperea liniilor largĭ ale corpuluĭ, şi ar întuneca expresia figuriĭ.

Vedeţĭ cât de decentă este femeea care stă goală, culcată pe o sofa, jucându-se cu un măr luminos, care seamănă cu o franzelă şi care 'ĭ întunecă cu desăvârşire mâna dreaptă, pe când cea stîngă stă ascunsă sub căpětâiŭ! Dar nu e numaĭ decentă, e şi cuminte. Deşi are, după toată aparenţa, o sănătate înfloritoare, deşi este în prada uneĭ extreme îndoelĭ sufleteştĭ, dacă trebue saŭ nu să guste din «mărul oprit», ea n'a uitat să 'şĭ acopere picioarele, ca sa nu rěcească.

Hotărît, iată o persoană, care nu o să aibă indigestie daca ar mânca cât de multe mere oprite, dar care n'ar îndrăsni niciodată să încerce cura luĭ Kneipp, deşi ar avea nevoe de o cură: foarte tînĕră, e manifest ameninţată de obesitate.

SOLICITUDINE DE STAT

D. Haret, ministrul instrucţiuniĭ publice, a trimis către maĭ mulţĭ amatorĭ de literatură şi de artă o circulară, prin care'ĭ roagă să'şĭ dea părerea lor asupra uneĭ nouĕ organisaţiunĭ a Teatrelor şi a Conservatoarelor de musică şi declamaţiune; căcĭ, cu organisaţia actuală, aceste instituţiunĭ nu maĭ pot merge.

Intenţiunea d-luĭ ministru e cât se poate de laudabilă. Nu ştiŭ anume la ce persoane s'a adresat d-sa, dar îmĭ place să presupun că între toate acele, fireşte, nu este niciuna care să nu priceapă perfect de ce e vorba,

saŭ care să fie interesată personal în afacerile Teatrelor saŭ ale Conservatoarelor. De sigur, sunt la noĭ mulţĭ, foarte mulţĭ oamenĭ competenţĭ în materie, carĭ, cu concursul luminilor lor, pot alcătuì o organisaţie saŭ chiar maĭ multe.

Tot aşà de sigur e că Teatrele şi Conservatoarele noastre nu sufer de lipsă de talente, ci numaĭ şi numaĭ de lipsă de organizare; căcĭ, fireşte, daca ar fi lipsit numaĭ talentele şi organisarea ar fi fost, instituţiile acestea ar fi mers perfect, şi astfel d. ministru, dacă ar fi şì observat, lucru puţin probabil, că lipsesc talentele, ar fi făcut către iubitoriĭ de artă o circulară, prin care să le ceară părerea, nu asupra chestiuniĭ reorganizăriĭ, ci asupra chestiuniĭ: cum vom putea avea talente.

Da; după cum spune Sfânta Scriptură: «Amin! amin! grăiesc vouĕ, niciun fir de pĕr din capul vostru nu se va clătì fără de voia mea», asemenea şì Statul nostru ne spune că toate se vor întêmplà în societatea românească numaĭ şi numaĭ prin voia luĭ. El ne va clădì case şi sate model; el ne va

da banĭ cu împrumut; el ne va învĕţà carte; ne va pune sĕ ne închinăm; ne va ţesălà vitele; cevà maĭ mult, el ne va amuzà şi tot el ne va da şi organizaţiĭ şi talente artistice.

Trebuia decĭ şi Teatrele şi Conservatoarele, — carĭ în toată lumea aŭ ajuns la culmea desvoltăriĭ fără să fi avut nicĭo relaţie cu Statul, ci s'aŭ născut şi aŭ crescut de sine-le, potrivit nevoilor şi aptitudinilor sociale — să se întocmească la noĭ ca instituţiunĭ de Stat, şi, fiindcă Statul e liberal, ele aŭ fost întocmite pe baza celeĭ maĭ largĭ liberalităţĭ. Aşà, Statul învaţă gratis pe orĭce fetică să cânte valsurĭ, polcĭ şi *pas-de-quatre* la piano; învaţă gratis pe orĭcine să cânte «Stella confidente» din gură, din vioară, din trîmbiţă, din ocarină orĭ xilofon; învaţă gratis pe orĭce domnişoară saŭ domnişor să reciteze anecdotele luĭ Speranţă şi «Pe o stâncă neagră» a luĭ Bolintineanu; toate acestea, fără condiţiĭ de sex, de vîrstă şi de naţionalitate, aibă maĭ mult saŭ maĭ deloc talent tineriĭ saŭ tinerele cărora le deschizĭ într'un mod aşa de generos porţile şcoliĭ. Dar liberalitatea Statuluĭ merge şi maĭ departe:

e o sistemă consacrată ca măcar jumătate din publicul care intră la teatru să intre gratis.

Dacă nicĭ cu atâta solicitudine din partea Statuluĭ nu s'ar desvoltà cultul şi gustul artelor, atuncĭa ar trebuì de sigur să desperăm de viitorul lor în România.

Actualul ministru, maĭ zelos încă decât predecesoriĭ săĭ, nu se mulţumeşte cu organizaţia actuală a Teatrelor şi Conservatoarelor; d-sa vrea să meargă şì maĭ departe, şi îmĭ face onoarea a cere în această privinţă şì sfatul meŭ. I 'l voiŭ da cu toată desinteresarea. Iată'l.

Organizarea actuală a Teatrelor şi Conservatoarelor nu este rea, este numaĭ incompletă; trebue decĭ completată, şi asta e foarte uşor când are cinevà atâta bunăvoinţă ca d. Haret şi ca mine.

Propun decĭ ca, nu numaĭ să se mânţie actuala organizare a societăţilor dramatice subvenţionate, carĭ aŭ dat atâtea frumoase roade, dar încă Statul să decreteze pentru sine monopolul tutulor spectacolelor, fie de orĭce natură, precum: teatru de proză, de

musică, concerte, exerciții gimnastice, ecuestre etc.

Contrabanda să fie aspru pedepsită.

In fiecare comună urbană se va organiza câte o societate dramatică, musicală, gimnastică, ecuestră, etc., care va primi dela comună și dela Stat câte o bună subvențiune.

Administrația societății o va face un comitet de trei persoane, compus: din primarul local, în persoană saŭ prin delegațiune, și, în caz de disolvare a consiliului comunal, din președintele comisiei interimare; din un profesor cu titlu definitiv dela școala locală de grad superior, tras la sorți dintre colegii săi pe un period de trei ani, (cel ce a funcționat odată nu poate luà parte la tragerea la sorți pentru periodul următor) și din cel mai în vîrstă dintre preoții locali (în orașele de reședință județeană, protopopul va trece în acest loc onorific, indiferent de vîrstă).

Pe lîngă acest comitet, guvernul va numi tot din localitate un comisar al său, ales de preferință dintre oamenii de litere, mai ales dintre autorii dramatici.

Pentru a face o pepinieră de talente, carĭ să fie totdeauna gata a ocupà locurile vacante de societarĭ în societăţile dejà constituite şi în cele ce se constituesc acum, se vor înfiinţa, afară de Conservatoarele actuale, încă altele cincĭ deocamdată, şi anume câte unul: la Craiova, la Ploeştĭ, la Focşanĭ, la Galaţĭ şi la Botoşanĭ.

Toate cele şeapte conservatoare vor purtà titlul: «Conservatorul naţional de musică, declamaţiune, gimnastică, ecuitaţiune, etc.» In consecinţă cu înmulţirea titlurilor acestor scolĭ, se vor adăogà, la conservatoarele dejà existente, catedrele carĭ lipsesc, şi pe modelul acesta complet se vor organizà şi cele cincĭ din noŭ înfiinţate.

Pentru a da un avênt maĭ mare acestor instituţiunĭ şcolare de stat şi pentru a încurajà tinerimea de ambe-sexe, indiferent de naţionalitate, să'şĭ desvolte talentele pe calea artistică şi să renunţe odată la pornirea funcţionarismuluĭ, se va acordà fiecăruĭ elev din Conservator câte o bursă.

De oarece pînă acum s'a dovedit în dese rîndurĭ că, cu condiţiunea de a nu lăsà să

intre gratuit în teatre dé cât numaĭ jumătatea publiculuĭ, n'am isbutit să avem totdeauna sălĭ pline, de acum încolo gratuitatea locurilor va putea merge pînă la două treimĭ şi, la nevoe, chiar pînă la treĭ sferturĭ. Şi, pentru ca să fie controlul maĭ strict, serviciul caseĭ Teatrelor îl vor face de acuma doĭ casierĭ : unul pentru biletele de vînzare şi celălalt pentru biletele gratuite.

Toate acestea, se înţelege, în principiŭ; rĕmâne ca o comisiune să facă, pe baza aceasta, proectul de lege amĕnunţit asupra organizăriĭ Teatrelor şi Conservatoarelor din Regatul Român.

Dacă se ocupă Statul de progresul artelor române, încaĭ să se cunoască !

OFENSĂ GRAVĂ

Uu străin a cutezat zilele acestea să insulte România într'un mod sângeros, lovind-o în tot ce are maĭ scup, în profesoriĭ eĭ de musică şi, prin urmare, în musica eĭ. Acest

străin, un neamţ, dr. Emil Kolberg din Viena, a trimes către «Berliner Signale» o corespondenţă despre starea musicală a României — corespondenţă în care tăgădueşte cu sfruntare priceperea şi gustul publiculuĭ român în privinţa musiciĭ şi denunţă Conservatorul nostru din Bucureştĭ, acest templu-metropolă al Euterpeĭ, Thalieĭ şi Melpomeneĭ naţionale române, ca o instituţiune lipsită cu desăvîrşire de seriositate.

Cititorul va judecà după câtevà rîndurĭ, pe carĭ le voiŭ reproduce din acea corespondenţă, pînă unde a putut merge cutezarea aceluĭ neamţ. Vorbind de Conservatorul nostru, zice:

«Acest institut musical de educaţie ar fi îndestulător pentru modesta desvoltare a diletantismuluĭ celuĭ maĭ modest. In lumea străină nu s'a prea pomenit de artiştĭ românĭ, carĭ să fi învěţat arta în patria lor...

«Elevĭĭ din clasele superioare aŭ în mijlocie agilitatea şi pětrunderea începětorilor noştri de astăzĭ.»

Vorbind despre producţiile musicale publice la noĭ, iată ce zice:

«Prin cafenele numaĭ şi pe la aşa numitele se-

rate se aud clavicimbalurile maltratate într'un chip revoltător și maĭ totdeauna în ritmurĭ de dans...

«Localul de concert e sala Ateneuluĭ, unde, pe lîngă unii artiștĭ marĭ din străinătate, rătăcițĭ prin România, concertează și muzicanțĭ negri, cerșetorĭ musicalĭ și alțĭ proletarĭ artisticĭ, carĭ oferă pe banĭ scumpĭ plăcerĭ eftine.»

Străinul apoĭ susține că artiștiĭ adevĕrațĭ marĭ, carĭ desprețuesc reclama, nu pot avea sorțĭ de sucees față cu publicul român; dar că, în schimb, a obținut un imens succes *le Bataillon de dames* — optzecĭ de femeĭ în fuste scurte și despoiate într'un chip nerușinat, carĭ aŭ dovedit, numaĭ decât după prima representație, că sunt bune *pour les chambres séparées* cu cuconașiĭ și cu mecenațiĭ arteĭ române.

A!... Trebue să mărturisesc că aicĭ străinul a atins culmea infamieĭ. Și dacă ar fi măcar câtușĭ-de-puțin adevĕrate câte le spune! Pentru ca cititorul să vază insanitatea absurdă a infamieĭ acestuĭ străin, daŭ aicĭ următorul proces-verbal:

Sub-semnațiĭ profesorĭ de musică de la Conservator și particularĭ, în urma unuĭ articol in-

jurios apărut în Berliner Signale, *No. 12 din 18 Iunie st. n. 1897 la adresa corpuluĭ profesora şi Conservatoruluĭ Naţional din Bucureştĭ, precum şi la adresa culturală a întregiĭ ţĕrĭ, întrunindu-se astădzĭ 10|22 Iunie 1897, în localul «Societăţiĭ Preseĭ», am luat următoarele rezoluţiunĭ:*

Autorizăm pe d. C. M. Cordoneanu să întrebe:

1) Dacă redacţiunea sus numiteĭ reviste îşĭ ia rĕspunderea articoluluĭ semnat de dr. Emil Kolberg?

2) Carĭ sunt persoanele carĭ daŭ tonul în musică şi cu carĭ d-sa a făcut cunoştinţă cât a stat în Bucureştĭ?

3) Să intervie pe lîngă Presa română (de urgenţă) ca să ia apărarea contra insultelor aduse în sus zisa revistă.

(Urmează semnăturele)

Onoare lor! Onoare acelora carĭ ştiŭ să iá o aşa bravă atitudine în faţa ofenseĭ grave aduse patrieĭ şi dreptuluĭ lor! Insă, deşi foarte turburat de indignarea ce mi-a produs-o mie însumĭ infamia străinuluĭ, aş avea ceva de zis în privinţa moţiuniĭ d-lor profesorĭ; turburarea mea nu mĕ va împedicà să fiŭ metodic. Voiŭ examinà dar cele treĭ puncte ale moţiuniĭ.

Asupra punctuluĭ întâiŭ:

Dacă Redacția sus-numiteĭ reviste îșĭ ia rĕspunderea articoluluĭ semnat de dr. Emil Kolberg? zic eŭ: redacția sus-numiteĭ reviste, orĭ îșĭ va luà, orĭ nu'șĭ va luà acea rĕspundere. Din această dilemă nu poate eși Redacția sus-numiteĭ reviste. Prin urmare, trebue să ne preparăm serios pentru fiecare din cele două singure eventualitățĭ posibile, din carĭ, orĭ una, orĭ alta, este inevitabilă. Căcĭ, în relațiunĭ internaționale, maĭ presus de toate, se cere prevedere și prudență. Să presupunem dar că sus-numita revistă nu 'șĭ ia rĕspunderea. Atuncĭ, ce putem face? Să presupunem iarășĭ că 'șĭ ia rĕspunderea. Trebue să ne întrebăm asemenea: atuncĭ ce e de făcut?

Eŭ crez, și mi se pare că am dreptate, că în ambele cazurĭ nu ne rĕmâne decât să luăm act de rĕspunsul sus-numiteĭ reviste și să rupem orĭ-ce relațiunĭ cu dênsa, considerând-o că nu maĭ merită să aibă niciŏ stimă din partea noastră. Dar mi se va rĕspunde:

— Eĭ şi? Ce'ĭ pasă uneĭ reviste musicale din Berlin de stima dv.?

Rĕspunz:

— Dacă se respectă câtuşĭ de puţin, trebue numaĭ-decât să'ĭ pese. In toate, în politică, în literatură, şi maĭ ales în arte, stima oamenilor oneştĭ face maĭ mult decât îşĭ închipue un oarecare dr. Emil Kolberg — maĭ mult decât orĭce merit.

Trec la punctul al doilea:

Carĭ sunt persoanele carĭ daŭ tonul în musică şi cu carĭ d-sa (numitul doctor) *a făcut cunoştinţă, cât a stat în Bucureştĭ?*

Eŭ gândesc că întrebarea asta, în partea eĭ a doua, e cel puţin indiscretă. Cât stă un artist într'un oraş străin, călătorind pentru petrecere, intră în cunoştinţă cu fel de fel de persoane carĭ n'aŭ aface deloc cu musica. Prin urmare, putem să dispensăm pe neamţul de a ne spune toate persoanele cu carĭ a făcut cunoştinţă cât a stat în Bucureştĭ. De ce nu'l putem dispensă însă, este de rĕspunsul care trebue să ni'l dea la întrebarea: «cari sunt persoanele carĭ daŭ tonul în musică?» Dar şi aci eŭ mĕ tem

că infamul calomniator are să scape foarte uşor, maĭ ales că întrebarea e pusă de nişte specialiştĭ; străinul e în stare să ne rěspundă zîmbind:

— Cum, dv. nu cunoaşteţĭ cine dă tonul în musică? Dar e foarte simplu: îl dă compositorul, însemnându'l foarte precis la începutul bucăţiĭ, imediat după chee. Când nu pune nicĭun semn — şi asta într'un singur caz din douĕzecĭ şi patru — chiar atuncĭ însemnează precis că a vrut să însemneze pe *C dur*, cum zicem noĭ germaniĭ, saŭ pe *do major*, cum ziceţĭ dv. latiniĭ. Atât ar maĭ trebui să mě întrebaţĭ şi cine dă měsura în musică. Atuncĭ v'aş rěspunde: tot compositorul, şi tot la începutul bucăţiĭ, imediat după însemnarea tonuluĭ. Prin urmare, ne-am înţeles... La începutul fiecăreĭ bucăţĭ, compositorul dă întâiŭ cheea, apoĭ tonul şi pe urmă měsura.

Care va să zică şi cu această întrebare nu 'l putem înfundà pe acel străin, care şĭ-a permis, etc.

Să trecem dar la punctul al treilea al moţiuniĭ:

D. Cordoneanu să intervie pe lîngă presa română de urgenţă, ca să se ia apărarea insultelor aduse în sus zisa revistă.

Acest punct mi se pare de prisos, dacă nu chiar mâhnitor. Dar când oare presa noastră a avut nevoe de intervenţia cuivà, pentru a relevà insultele aduse naţiunii de către străinĭ? Când oare presa română n'a fost la înălţimea eĭ, maĭ ales fiind vorba de artele naţionale şi în deosebĭ de musică? Nu! Fie sigurĭ profesoriĭ noştri că vom şti să ne facem datoria. Da! Vom procedà *con brio*, însă fără precipitare, păstrând tactul şi mĕsura. Vom desvolta **Leicht***motivul* nostru în toate tonurile. Vom face un sgomot asurzitor şi mereŭ *crescendo*, pînă ce vom atrage atenţiunea publiculuĭ european asupra opereĭ numituluĭ dr. Kolberg, probând că această operă e un complet *fiasco*. Reputaţia musicală a Românieĭ va fi, trebue să fie, reabilitată. Vom arătà numele marilor artiştĭ europenĭ, începênd cu Tamberlic (care nu e alt decât Toma Birlic, ţigan român din Botoşanĭ) şi sfîrşind cu tînĕrul prima-violină dela *Kaiserliche-Kœnigliche Hof-*

opernhaus din Viena, d. Rosé, (care nu e alt decât un evreŭ român din Iașĭ), și pe cari i-a produs numaĭ și numaĭ școala noastră națională de musică. Vom arătà câte orchestre permanente cu solide tradițiunĭ avem în țară. Vom face statistica tutulor pianurilor dela noĭ, atât de bine acordate, încât nu maĭ trebuesc acordate de loc. Vom arătà, cu certificate din partea tutulor magazinelor de *Musicalia*, imensa deosebire între consumul producțiilor clasice și al bucăților familiare, ca de ex. polcĭ *(Kreuz- oder Schnell-)*, valsurĭ, *pas-de-quatre*, romanțe, canțonete, *Gigerl Marsch*, *Tararabumdìrè*, etc. Vom dovedì cevà maĭ mult; vom dovedì cu acte oficiale că o prima-donă națională poate căpětà la noĭ, dacă reușește într'un concurs, un contract sigur pe treĭ, chiar pe patru lunĭ, fiind plătită adeseaorĭ pînă la cincĭ, șease, chiar pînă la șeapte sute de leĭ pe lună! Vom dovedì în fine că aceeașĭ prima-donă, pe aceeașĭ scenă, în fața aceluiașĭ public, va cântà cu acelaș succes pe *Ernestina* din *Choufleuri*, pe *Valentina* din *Hughenoțiĭ*, pe *Eleonora* din *Trovatore*,

pe *Margareta* din *Faust* şi pe *Czipra* din *Zigeuner-Baron*...

Cu acestea crez că 'l vom înfundà pe d. dr. Kolberg. Să maĭ îndrăsnească a vorbi neamţul de inferioritatea Românieĭ în privinţa musiciĭ şi instituţiilor de educaţie musicală!

OBLIGATIVITATEA OPINIILOR

Aseară, m'am întors acasă târziŭ, sdrobit, cu mintea sdruncinată şi cu sufletul turburat. Căzusem, victimă a lăcomieĭ, într'o cursă. Mĕ întâlnisem după amiazĭ cu un prieten, care 'mĭ propuse să mĕ ia la masă. N'aveam poftă de societate şi am respins politicos invitaţiunea. Dar infamul mĕ ştia că sunt o bestie lacomă de lucrurĭ delicate, mi-a arătat, cu rafinerie infernală, o strălucitoare perspectivă — stridiĭ, icre moĭ, un muşchiŭ de căprioară împĕnat, un Cotnar original, maĭ ştiŭ eŭ ce...

Era peste putinţă să resist pînă la sfîrşit, şi am cedat numaĭ-decât.

Am plătit scump slăbiciunea mea...

Stridiile aŭ fost minunate, icrele moĭ delicioase, asemenea şi vênatul, brânza, fructele, Cotnarul şi cafeaua. Dar...

Dar eram mulţĭ la masă. Indată ce-am trecut de primul pahar după stridiĭ, s'a încins între meseni o vie discuţiune «*de omne re scibili et de...*» Am auzit treĭ ceasurĭ atâtea şi aşa opiniunĭ despre artă, maĭ ales despre artă! că, intrând acasă, am dat un picior straşnic câneluĭ meŭ, care mĕ întêmpina după obiceiŭ gudurându-se. Imĭ pare rĕŭ—dar trebuia să lovesc, aveam nevoe să maltratez material pe cine-va.

Cânele s'a mâhnit fireşte, însă i-a trecut curênd şi a venit iar să se gudure lîngă mine, ca şi cum ar fi vrut să 'mĭ spună că nu înţelege pentru-ce l-am pedepsit.

Atuncĭ, scrîşnind enervat din dinţĭ, l-am apucat cu amêndouĕ mânile strîns de urechĭ, i-am atras capul între genunchiĭ meĭ şi, privindu'l drept în ochĭ, i-am debitat pe nerĕsuflate următoarele:

Câne! ştiĭ tu, în imbecilitatea ta, ce este libertatea opiniunilor? De atâtea miĭ de anĭ îmĭ eştĭ prieten credincios... toate te-am putut învĕţa, toate!—te-am învĕţat să jocĭ domino şi şah; dar încă nu te-am putut face să înţelegĭ aceste marĭ cuvinte: libertatea opiniunilor! Totuşĭ, n'am desperat: am să maĭ încerc înc' odată. Ascultă bine.

Libertatea opiniunilor este principiul cel mare, pe care, după atâtea lupte de veacurĭ, l-a instaurat omenirea ca fundament al vieţiĭ sale sociale. Acestuĭ principiŭ sfânt datorim în cea maĭ mare parte bunul traiŭ particular şi liniştea publică.

A'mĭ spune părerea este dreptul cel maĭ sacru ce'l am eŭ, individ gânditor, în mijlocul semenilor meĭ. Omul este regele creaţiuniĭ: acest suveran este gelos de coroana luĭ, care e gândirea, şi tot atâta de sceptrul luĭ, care este expresia. Dar ca toate principiile sacre, şi principiul acesta nu-ĭ scutit de o bubuliţă—mică, ce'ĭ drept, însă nu tocmaĭ atât de mică în cât să treacă neluată în seama.

Regele creaţiuniĭ, reuşind să'şĭ recapete

sceptrul, şi l-a exercitat cu atât de adâncă convingere de la o vreme, în cât a ajuns să crează că dreptul luĭ îĭ este chiar o datorie. De unde, maĭ nainte, orĭ-ce ce rege al creaţiuniĭ, afară de rare excepţiĭ de bravură, trebuia să'şĭ ascunză bine coroana sub căciulă şi să'şĭ înghită sceptrul, astă-zĭ toţĭ regiĭ creaţiuniĭ se cred datorĭ a'şĭ purta făţiş coroana în cele maĭ mărunte împrejurărĭ ale vieţiĭ private şi publice şi a face continuŭ semne de suveranitate cu sceptrul lor. Căcĭ — orĭ-ce clipă de abdicare ar fi un act de extremă laşitate, şi unuĭ rege nu'ĭ e permis să fie nicĭ-o clipă laş.

De la optsprezece anĭ, el îşĭ ia coroana — are o opinie! — şi sceptrul — are dreptul să şĭ-o exprime! Respect opiniunilor libere! libertate completă expresiuniĭ orĭ-căreĭ opiniunĭ! Ba, se întêmplă cazurĭ frecuente, în cari părinţiĭ să moară când moştenitorul n'are încă nicĭ optsprezece anĭ. Atuncĭ, ce să facă el? să renunţe la titlul de suveran?.. Peste poate! E dator să continue, de şi încă atât de fraged, dinastia.

Priveşte tu, câne, străvechiŭ prieten şi

totdauna credincios supus al regilor creaţiunii, priveşte imensul lor carnaval, vasta lor mascaradă. Iată-i, fie-care cu coroana şi sceptrul sĕŭ, dacă nu de aur şi de pietre scumpe, măcar de lemn şi ciobuleţe de sticlă colorată, dacă nu nicĭ atât, măcar de carton şi peticèle de hârtie văpsită. Intre eĭ, nicĭ unul maĭ mare: toţĭ egal de suveranĭ!

Vezĭ ce splendid cortej şi ce larmă chaotică, în care nu se maĭ distinge nicĭ o figură şi nicĭ un glas; în care nu maĭ poţĭ şti cine merită să fie salutat de tine cu o respectuoasă mişcare din coadă, saŭ lătrat ca un caraghios!

In afară de acest imens concurs de suveranităţĭ, puţinĭ sunt aceĭ regĭ aĭ creaţiunii carĭ să-şĭ amintească un moment că suveranul nu e robul coroaneĭ, şi că nu e de loc în primejdie a se arăta maĭ imbecil, renunţând cuminte la sceptru, de cât purtându'l cu ostentaţie bufonă; că ar fi în orĭ-ce caz maĭ puţin ridiculă, şi prin urmare maĭ demnă, o laşă abdicare, de cât exercitarea tenace a uneĭ deplorabil covîrşitoare suveranităţĭ.

Să merg și eŭ la mascarada regilor creațiunii? Nu, câne! maĭ bine staŭ acasă.

In pădurea atâtor sceptrurĭ suverane, tot n'are să se ridice al meŭ maĭ sus. Suveranitatea mea, la care renunț față cu imensa concurență, mĭ-o confirm în de ajuns privind drept în fundul ochilor tĕĭ galbenĭ și inteligențĭ. Simț o deosebită voluptate a domnieĭ mele să te stăpânesc, uitându-mĕ 'în ochiĭ-țĭ, în adâncul cărora vĕd bine că, dacă botul tĕŭ ar avea graiŭ, tu poate n'aĭ juca rolul cel maĭ trist în mascarada regilor creațiuniĭ.

Nu, câne! eŭ mĕ închin principiuluĭ sacru al libertățiĭ opiniunilor, dar în ruptul capuluĭ nu pot admite și obligativitatea lor.

Mergĭ de te culcă sub pat!...

I-am dat încă un picior, și ne-am culcat, fie-care la locul sĕŭ.

— — —

O visită la Castelul
«IULIA HASDEU»

Am fost alaltăierĭ la castelul «Julia Hasdeŭ» dela Câmpina, unde am petrecut o zi nespus de încântătoare, ospĕtat de d. şi d-na Hasdeŭ, părinţiĭ proprietareĭ. Această minunată clădire a fost ridicată în treĭ anĭ fără nicĭ un studiŭ saŭ plan prealabil, ci numaĭ şi numaĭ, bucată cu bucată, după comunicările spiritiste ale Julieĭ Hasdeŭ. D. Hasdeŭ nu este architect şi n'ar fi fost în stare, cum singur mărturiseşte, să conceapă un plan aşa de complex, aşa de logic şi de frumos. E un castel tare şi tot de odată un templu. Baza luĭ are forma simetrică a uneĭ crucĭ; axa'ĭ principală urmează o linie perpendicu-

lară pe meridian, așa că fațada templului privește drept la rĕsărit.

Mi-ar fi cu neputință să fac o descriere completă a acestuĭ locaș de înălțare sufletească, de mângâiere, de credință, de rugăciune și inspirațiune. Mĕ voiŭ mărgini a da puține note fugitive asupra unor amĕnunte și maĭ ales asupra emoțiunil profunde ce am simțit acolo. Castelul-templu are două aripe cu câte un cat și un donjon central, înalt de optsprezece metri. El se ridică mândru în mijlocul uneĭ curțĭ largĭ, avênd la dreapta luĭ, ca de streajă, niște nucĭ bĕtrânĭ, iar la stînga o grădiniță de florĭ tinere, scăldate toată ziua în lumina soareluĭ. Castelul-templu are de jur împrejur, la fiecare rînd, terase largĭ, împrejmuite toate cu stîlpĭ scurțĭ de granit, acoperițĭ cu table de aceeașĭ piatră, în stil druidic. Fațada e tot de granit cioplit fără lustru. Suindu-te pe teresa de jos, dela picioarele donjonuluĭ, daĭ de intrare. O muche de piatră, lată cam de o palmă, desparte vertical drept în două intrarea deschisă. Această muche e muchea ușiĭ principale: ‹ bucată de granit masiv, grea de câtevà miĭ

de kgr., care se deschide cu mare uşurinţă, învêrtindu-se alunecos pe o osie de fer ce 'ĭ trece prin mijloc. Când uşa este deschisă, i se vede numaĭ muchea; când este închisă, acoperind perfect intrarea, se vede pe placa eĭ de piatră, blazonul familieĭ Hasdeŭ, iar d'asupra pe o panglică sburătoare: «E PUR SI MUOVE.»

Auzisem atâtea despre acest *buen retiro* al ilustruluĭ om, încât, apropiându-mĕ cu trăsura, mĕ simţeam cuprins de emoţiune, de un fel de neastîmpĕr pe care 'l produce totdeauna apropiarea unuĭ lucru de mult dorit.

In sfârşit, am ajuns. Eram aşteptat. An coborît repede din trăsură şi am intrat în curte, unde am rĕmas câtevà clipe uimit de înfăţişarea impunĕtoare a castelului «Julia Hasdeŭ». Dar am fost repede deşteptat din uĭmirea mea: pe terasă a eşit să mĕ întêmpine figura strălucitoare a nobiluluĭ meŭ amfitrion. I-am mărturisit numaĭ-decât impresia puternică ce mi-a causat-o vederea opereĭ sale de piatră, tot aşa de minunată ca şi celelalte opere ale sale.

— Staĭ să vezĭ... încă n'aĭ vĕzut nimic!

îmĭ rĕspunse... Și maĭ întâiŭ de toate, asta nu e opera mea, este opera fiiceĭ mele, stăpâna casteluluĭ. Noĭ suntem acì numaĭ în gazdă. Pentru aceea, maĭ nainte de orĭce, trebue să te presint stăpâneĭ caseĭ.

Zicênd acestea, mĕ duse la umbra unuĭ nuc. In trunchiul bĕtrânuluĭ copac, într'o găunoșătură, este portretul JulieĭHasdeŭ, încadrat în mușchiŭ viŭ, din care rĕsar plante mititele de munte. E o grădină în miniatură, grădina uneĭ zîne, o grădină întreagă cu miile eĭ de umbre și de luminĭ, cu miile eĭ de potecĭ și de isvoare viĭ, cu miile eĭ de generațiunĭ, încăpênd toată în scorbora, cât un pumn, a unuĭ bĕtrân copac.

— Acum putem intra.

Ne suim pe terasa de la intrare și, alunecând amêndoĭ de o parte și de altą, a lespeziĭ care'șĭ presintă în față numaĭ muchea, intrăm în vestibul. A doua ușe este asemenea deschisă : e cu douĕ canaturĭ date în cele douĕ laturĭ, presentând douĕ oglinzĭ, carĭ, așezate paralel, reproduc una într'alta la nesfârșit imaginea noastră.

— Simbolul puteriĭ etern şi infinit creatoare!

Păşim pragul şi ne aflăm sub domul înalt al donjonuluĭ din centrul clădiriĭ. In mijlocul săliĭ circulare, stă liniştit un stîlp masiv de zidărie de coloarea marmoreĭ trandafirlĭ; pe dînsul se reazimă două scărĭ de fer uşoare, carĭ suie la brîul interior al donjonuluĭ, unde de jur împrejur e o galerie metalică. In partea din spate a stîlpuluĭ, în potriva uşiĭ de intrare, e o scară, care suie la celelalte două. In rînd cu galeria, deasupra stîlpuluĭ pe care se reazimă scările, este un pod susţinut de stîlpĭ subţirĭ de fer; deasupra acestuĭ pod, stă, sub domul albastru, statua Mântuitoruluĭ, odată şi jumătate mărimea naturală. Statua este de lemn şi colorată, după stilul evuluĭ mediŭ; este o operă de rară frumuseţe a sculptoruluĭ Casciani din Paris. Mântuitorul se ridică, deasupra unor nourĭ, către cer, cu braţele deschise, cu privirea aplecată spre pămîntul pe care'l părăseşte şi pe care'l binecuvintează cu amêndouă mâĭnile. Din ochĭ îĭ pică lacrimĭ; în mâĭnĭ şi în picioare se văd urmele cuĭelor

şi pe frunte ale ghimpilor. Divinul fiŭ se înalţă cu faţa către isvorul luminiĭ, către rĕsărit. Din vîrful domuluĭ azuriŭ, ochiul luĭ Dumnezeŭ, înconjurat de stelele infinituluĭ, îl priveşte, aşteptându'l cu dragoste.

Domul e luminat de treĭ uşĭ, rĕspunzênd pe treĭ terase şi de o fereastră rotundă, întretăiată de o cruce cu geamurĭ în feliĭ, colorate galben şi roşu. Dacă îngenunchĭ în faţa figuriĭ Mântuitoruluĭ, capul sĕŭ divin i'l vezĭ în dreptul ferestriĭ scînteetoare de lumină, al căreĭ cadru îl înconjură ca o aureolă.

In galeria circulară, îndĕrĕtul Mântuitoruluĭ şi sub fereastra rotundă, stă bustul asemenea colorat al Julieĭ Hasdeŭ, acoperit de un vĕl alb subţire. Ochiĭ eĭ aŭ o putere de privire extraordinară, din altă lume, o privire care nu fixează niciun punct material, şi care, pĕtrunzênd obstacole, imposibile de pĕtruns pentru noĭ, se adînceşte nemĕsurat, în infinit, către un punct luminos, ce o uĭmeşte şi o face fericită, către «Marele Centru».

Eşim pe terasa din stînga. Un vênt rĕcoros adie. De jur împrejur se vĕd ridicân-

du-se dealurile verzĭ carí domină valea Doftaneĭ. Mĕ opresc o clipă, ameţit de atâtea impresiunĭ să respir adiarea dătătoare de viaţă. Dar ilustrul meŭ amfitrion mĕ apucă cu bunătate de braţ, zicêndu'mĭ cu tonul unuĭ îndemn inspirat:

— Maĭ sus! maĭ sus!

Suim scara subţire care se încolăceşte pe zidul donjonuluĭ şi ne aflăm pe terasa superioară. O panoramă sublimă se desfĕşură jur împrejur, şi deasupra, bolta nemărginită albastră cu atâtea nenumĕrate terase, sclipeşte străvezie. Dar e foarte cald la amiazĭ. Ne coborîm pe terasa mijlocie, intrăm în interiorul donjonuluĭ şi de-acolo, după ce maĭ privesc încă o dată minunata statuă a Mântuitoruluĭ şi bustul proprietareĭ acestuĭ castel-templu, ne coborîm. Acĭ ilustrul meŭ amfitrion mĕ face să iaŭ seama că stîlpul, care suportă de jos, în mijlocul domuluĭ, scările urcătoare la galerie, represintă, împreună cu ele, un mare potir: de asupra acestuia apare ridicându-se la cer, departe de durere, figura strălucitoare a Domnuluĭ. La

baza potiruluĭ, stă atîrnat chipul copileĭ pe patul eĭ de chinurĭ, acoperită cu florĭ.

In aripele de jos ale casteluluĭ, avem la dreapta şi la stînga câte două saloane, unul mare şi altul mic; în fund, un altar, şi în fundul altaruluĭ, un piano. Acustica bolţiĭ acestuĭ altar e de o putere care foarte rar se poate realizà prin voinţa architectuluĭ. Un acord produce o resonanţă care umple bogat întreg interiorul domuluĭ, deşteptând glasul adormit al goluluĭ...

De o parte şi de alta a altaruluĭ, două încăperĭ pentru bibliotecă, unde se pot în bună voe odihnì miĭ de volume înţelepte...

Fereastra altaruluĭ e roşie, iar ale celor două bibliotecĭ, una verde şi cealaltă albastră...

In salon, stă un portret în mărime naturală al Julieĭ Hasdeŭ... Dar am spus că e imposibil să fac o descriere amĕnunţită a acestuĭ locaş...

D-na Hasdeŭ ne cheamă la dejun.

Sala de mâncare se află la umbra unuĭ nuc venerabil. Ne aşezăm la masă.

De-acuma începe farmecul cel mare: de-acuma porneşte d. Hasdeŭ, după ce mi-a ară-

tat proprietatea fiiceĭ sale, să 'mĭ spuĭe multe, multe...

*
* *

Felul saŭ, maĭ bine zis, *stilul* ospitalitățiĭ la castelul «Julia Hasdeŭ» e cu totul deosebit: un amestec de *grand seigneur*, naiv savant, patriarch bĕtrân şi tînĕr artist. Atmosfera întreagă e plină de bunătate — bunătatea însaşĭ, d-na Hasdeŭ, — şi plină de scînteĭ de spirit — spiritul însuşĭ, d. Hasdeŭ, — plină de frumuseţe — amêndoĭ soţiĭ frumoşĭ, prin frumuseţea supremă a pĕruluĭ alb.

O aşa ospitalitate e o mare favoare, o adevĕrată binefacere.

Tot timpul dejunuluĭ, ilustrul meŭ amfitrion e un isvor nesecat de învĕţăturĭ adîncĭ şi de glume scînteetoare — o activitate de spirit în adevĕr prodigioasă. Cercetărĭ filologice şi istorice, experienţe şi comunicărĭ spiritiste, religiune, filosofie, arte frumoase, îmbrăcate toate în pînza minunată, pe care

numaĭ cel maĭ înalt dar al minţiĭ omeneştĭ o poate ţese, îmbrăcate în poesie — toate sunt cu o egală vigoare îmbrăţişate.

Ascult uĭmit vertiginoasele jocurĭ ale acestuĭ înalt spirit, toate egal pline de farmecul inspiraţiuniĭ şi de puterea convingeriĭ. Spiritul acesta jonglează cu corpiĭ cereştĭ, cum ar jonglà cu nişte mingĭ saŭ portocale.

Am uitat cu desĕvîrşire scopul viziteĭ mele; mereŭ am ascultat, şi nu maĭ mi-a venit în cap să fac vre-o întrebare.

Ne-am ridicat dela masă şi am reintrat în castel. D. şi d-na Hasdeŭ se retrag să se odihnească puţin, lăsându-mĕ singur în salonul din stînga. Atuncĭ încep să cercetez, unul câte unul, toate amĕnuntele acestuĭ încântător locaş. In fiecare colţ, materia spune o idee. Ies în curte şi mĕ afund în grădină unde creşte o vie de curînd plantată; departe în spre apus, se desinează dealurile de pe valea Prahoveĭ, pe când, faţă în faţă, către răsărit se ridică l. aceeaşĭ înălţime dealurile de pe valea Doftaneĭ. E o linişte pĕtrunzĕtoare, pe care n'o întrerupe

decât lătratul câinilor castelului, — carĭ îşĭ reclamă tainul de hrană şi mângăiturĭ dela d-na Hasdeŭ, — şi şueratul locomotivelor căiĭ ferate. Mĕ întorc în curte. D-na Hasdeŭ îşĭ îngrijeşte pensionariĭ, popoare întregĭ de puĭ. D. Hasdeŭ, care şĭ-a făcut siesta de câtevà minute, îmĭ ĭese înainte... E maĭ tînĕr chiar decât adineaorĭ şi 'mĭ zice:

— Acum, iar sus! sus!

Ne urcăm pe terasa întâia, de-asupra căreia marele donjon îşĭ aruncă către rĕsărit umbra. Ne aşezăm în faţa uneĭ mese. Acum începe să'mĭ vorbească despre ultimele resultate ale comunicaţiunilor sale spiritiste cu Julia.

De demult încă, fiica împărtăşeşte tatăluĭ luminile la carĭ a ajuns ea. Din toate aceste comunicărĭ carĭ se urmează metodic, va resultà o operă măreaţă — o sistemă completă asupra problemeĭ creaţiuniĭ. Savantul poet speră că în curînd opera fiiceĭ sale va putea fi dată publiculuĭ.

Din această vastă operă, d. Hasdeŭ, depositarul eĭ, îmĭ permite să citesc câtevà paginĭ miraculoase. Imĭ este peste putinţă,

fireşte, să reproduc cât de palid proposiţiunile filosofice cuprinse în acele paginĭ. Mĕ mărginesc a resumà înţelesul ce l-am putut eŭ căpĕta din ele...

«Marele Centru», Lumină şi Voinţă nemărginite, înfiinţează la infinit, isbind Golul, Nimicul. Din isbiturĭ eterne pornesc fiinţe eterne, produs infinit al unuĭ isvor infinit, voinţe infinite, resultate dintr'o voinţă infinită.

Este o sistemă materialistă-mistică, a căreĭ expunere va face desigur epocă în ştiinţa umană. Cu o vervă de care numaĭ el este capabil, ilustrul meŭ amfitrion îmĭ desvoltă toată sistema: este o clădire de caldă şi sublimă fantasie, întemeiându-se pe cea maĭ solidă şi rece logică. Cu sistema aceasta, se explică lămurit toate ipotezele ştiinţifice moderne, nelămurite încă. Ea aruncă o puternică lumină asupra teorieĭ evoluţiuniĭ, atavismuluĭ, personalităţiĭ, etc.

După ce d. Hasdeŭ m'a încleştat bine în ţesătura sistemeĭ sale, îmĭ zice, privindu-mĕ cu bucuria triumfuluĭ:

— Trebue să staĭ deseară aci să vezĭ o

noapte înstelată de pe terasa de sus, ca să pricepĭ maĭ bine toate câte ţi le-am spus.

Se înţelege că nu m'aş fi putut împotrivì la o aşà ademenire, dacă nu eram cu dinadinsul împedicat de afacerĭ. M'am grăbit să mărturisesc ilustruluĭ meŭ amfitrion adînca părere de rĕŭ ce simţeam că nu mĕ pot supune uneĭ aşà de graţioase poruncĭ.

— Atuncĭ, îmĭ zise d. Hasdeŭ, n'aĭ înţeles nimic. Pentru ce aĭ maĭ venit?

La întrebarea aceasta, mi-am adus aminte, după atâta uitare, de scopul practic al viziteĭ mele, şi promiţêndu'mĭ în gând să mĕ reîntorc altădată cu maĭ mult timp şi pe 'ndelete la fermecătorul castel-templu, am rĕspuns:

— Am venit... am venit să interviewez pe d. Hasdeŭ în chestiunĭ literare.

— Aşa? Şi anume despre ce?

— Despre starea literaturiĭ noastre şi despre sorţiĭ eĭ de progres.

— Atuncĭ, zise d. Hasdeŭ, n'aĭ decât să 'ţĭ începĭ întrebările.

— Iată. Doresc a şti: ce credeţĭ dv. despre literatura românească actuală în genere?

Carĭ sunt personalităţile intr'adevĕr eminente ale literaturiĭ noastre? Ce desvoltare viitoare poate spera literatura românĕ, avênd în vedere starea în care această literatură se află astăzĭ?

— Foarte bine. Am să 'ţĭ spun.

Şi, luând tonul sigur al omuluĭ deprins cu catedra universitară, d. Hasdeŭ îmĭ comunică părerile sale, pe carĭ le voiŭ reproduce cât se poate maĭ exact.

*
* *

D. Hasdeŭ crede că literatura uneĭ naţiĭ nu se poate ridicà la o treptă în adevĕr înaltă, pînă când societatea naţională şi Statul naţional n'aŭ ajuns la cea maĭ înaltă treaptă de putere. Societatea noastră şi Statul nostru sunt încă pe drumul de suiş. Aŭ fost grele pasurile de pînă acum, grele şi fără răgaz. Momentele de linişte şi de rĕsuflare, prin cari trecem astăzĭ după atâtea veacurĭ grele, nu sunt decât un scurt popas pe calea destinatelor noastre. Ideea românismuluĭ se întremează astăzĭ printr'un scurt

repaus, pentru ca să pornească, hotărîtă, către ţelul eĭ final, către culmea desvoltăriĭ sale.

— Maĭ sus! Avem încă de mers... maĭ sus'

E atâta inspiraţie în glasul savantuluĭ poet cînd grăeşte aceste vorbe, atâta voinţă în tonul luĭ profetic, în cât mĕ simţ ridicat fără de voe şi pornit cu el către un viitor de glorie românească, de strălucire naţională — care, orĭ cât ar fi de depărtat, este real, palpabil, inevitabil.

— Literatura română de astăzĭ? zice d. Hasdeŭ, zîmbind cu bunătate... Incercărĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin fericite, avênd maĭ mult saŭ maĭ puţin noroc de isbândă a momentuluĭ şi datorindu'şĭ maĭ adeseaorĭ modeĭ atât succesul trecĕtor cât şi impedicarea unuĭ succes maĭ durabil. Iată un exemplu: Eminescu. Eminescu este incontestabil un talent, cu toate defectele luĭ; dar Eminescu, deşi a avut după moarte norocul de a trece pentru câtvă timp la modă, din aceeaşĭ causă, tot din causa modeĭ, a avut nenorocul să lucreze sub o direcţiune absolut străină de spiritul românesc, o direcţiune specifică,

regională, eterogenă față cu ideațiunea poporului nostru, — sub direcțiunea, la modă pe atuncĭ, a uneĭ școlĭ literare — sub direcțiunea școliĭ pesimiste-schopenhaueriste germane. Afară de forma externă a producerilor luĭ, adesea prea silită, aproape nimic nu este original saŭ măcar specific românesc. Maĭ toată opera luĭ este un răsad al ideilor pesimiste-schopenhauriste, carĭ aŭ făcut modă câtvă timp în Universitățile germane; e marfa eftină a studențimiĭ germane de pe la mijlocul secoluluĭ, în urma confuziunilor politice, redată, sub etichetă locală și, firește, cu multă dibăcie, tinerimiĭ române — budhismul antic, fiert încă odată în cratița nemțească și de acolo făcut cĭorbă a treia oară într'o oală românească, drept hrană proaspătă pentru întărirea nouelor generațiunĭ.

-- Nu, nu! adaogă d. Hasdeŭ... Eminescu a avut talent, dar e departe de a se putea numì un mare poet național.

— Dar, întreb eŭ cu sfială, atuncĭa care e, după dv., d-le Hasdeŭ, cea maĭ mare figură a literaturiĭ noastre?

D. Hasdeŭ îmĭ rĕspunde, fără a sta un moment la gândurĭ:

— Alexandri... Fără nicĭ o îndoială, Alexandri... El este representantul cel maĭ puternic, cel maĭ complet al gândiriĭ şi simţiriĭ româneştĭ. El a cântat toate dorinţele, el a plâns toate nevoile şi necazurile Românimiĭ. El a încurajat, a îndemnat şi a îmbărbătat neamul luĭ în felul în care acest neam putea maĭ bine să înţeleagă; a fost vesel, trist, viteaz, cuminte, răbdător, plin de speranţă şi de credinţă, glumeţ şi înţelept ca poporul român însuşĭ. In mintea luĭ întreagă n'a fost loc pentru nimic ce n'ar fi fost specific românesc, şi în talentul luĭ nicĭ o pornire care să nu fi fost specific românească. Alexandri este gloria nediscutabilă a literaturiĭ româneştĭ în secolul acesta. La o aşa înălţime nu maĭ vĕz alta.

— Dar altul, tot mare, nu avem?

— Eliade, de sigur. Iată încă o figură gigantică, cu atât maĭ minunată, cu cât puterea nu 'ĭ stă în talent, ci în voinţă. Iată un om care, la un moment dat — când nimenĭ aproape nu gândeşte decât într'un mod

fragmentar la cultura unuĭ neam — închipue cu vasta-ĭ inteligență o sistemă completă de evocare a forțelor spirituluĭ național: științe, literatură, arte, filosofie, religie, politică, tot încape pentru el într'o sistemă închegată. Fără să reușească a face în deosebĭ o operă de mare valoare, apucă, cu o egală putere, toate genurile literare și științifice, întemeiând, ca bază neclintită a culturiĭ și desvoltărlĭ neamuluĭ românesc, ideea națională. Eliade n'a fost poate niciodată un mare scriitor; ceea ce însă e indiscutabil este că a fost o minte mare, o voință mare — un om căruia generațiunile actuale, cu judecata lor încă nesigură, nu pot înțelege cât îĭ datoresc, dar pe care o generațiune cu conștiința maĭ limpede și cu mintea maĭ înzestrată îl va onora ca pe una din cele maĭ strălucite figurĭ ale renașteriĭ române. Și la Eliade ca și la Alexandri, credința și voința s'aŭ manifestat cu toată binefăcĕtoarea lor înrîurire pentru neamul nostru.

E bine înțeles că eŭ mĕ mărginesc a da aci numaĭ într'un mod imperfect părerile ilus-

trului academician. Sub torentul ideilor sale eŭ nu pot notà decât liniamentele fundamentale cât se poate cu maĭ multă fidelitate.

Acì, a proposito de opera luĭ Eliade şi de influenţa pe care a exercitat-o această operă, d. Hasdeŭ face o bogată digresiune asupra şcoliĭ «Junimiĭ».

*
* *

In digresiunea d-sale despre «Junimea», d. Hasdeŭ revine asupra observaţiilor privitoare la Eminescu. A fost, zice d-sa, o şcoală literară care a falsificat felul de a gândì, de a simţì şi de a spune româneşte, introducênd cu dinadinsul în literatura noastră tînĕră pesimismul universitar nemţesc, pedanteria obscură şi greoaie nemţească. Pe de o parte, a inventat talente închipuite (Bodnărescu), iar pe de alta, a denaturat şi a deformat talente reale (Eminescu). Acel ce s'a pretins cap al şcoaliĭ, el însuşĭ, n'a produs nimic original, n'a produs nimic care să poată rĕmânea altfel decât doar ca document de naivă şi umflată pretenţiune:

căcĭ, în definitiv, toată activitatea luĭ nu s'a exercitat altfel decât ca paradă ostentativă de bun simţ: *il n'a fait qu'enfoncer des portes ouvertes.* Cu un bagaj portativ de câtevà formule ale celebruluĭ Lessing, a căutat să restoarne pe câţĭvà infimĭ, ca Pelimon, Aricescu ş. a., ca şi cum aceia, pentru a dispărea, maĭ aveaŭ nevoe de o aşà sfântă campanie...

Un cap de şcoală care n'a avut altă treabă, nicĭ altă inspiraţie decât să demonstreze că «In natura toată totul repozà» a luĭ Aricescu, saŭ «Poemele eroice» ale luĭ Pelimon nu sunt potrivite esteticeĭ luĭ Lessing !....

Şi care a fost urmarea şcoaliĭ aceştia?... afară numaĭ dacă această şcoală n'o fi avênd pretenţia că ea a dat naştere unor talente, orĭ că acele talente, născute maĭ nainte de ivirea şcoaliĭ, nu s'ar fi născut fără dînsa...

— Cap de şcoală?... Un Lessing?!... Dar Lessing — fără a împrumutà bagaj portativ dela un alt Lessing anterior şi maĭ ales exotic (aşa încât să fie maĭ greŭ de controlat de către contimpuraniĭ puţin deprinşĭ

cu cititul)—Lessing a scris el însuşĭ minunatul *Laocoon*, celebrele *Nathan Inţeleptul* şi *Mina de Barnhelm*. Lessing a creeat şi creaţiunea luĭ va rĕmânea ca o creaţiune pur personală şi specific germană, spre gloria luĭ şi a neamuluĭ luĭ... Dar capĭ de şcoală, carĭ se bat cu morile de vênt pentru a face pe Sancho Panca să caşte gura plin de admiraţie, şi nu sunt în stare a construì o pagină de invenţie originală! capĭ de şcoală, cărora chiar ceĭ maĭ slăbuţĭ ucenicĭ fanaticĭ nu le pot recunoaşte altă valoare decât că sunt capete foarte bine echilibrate, foarte bine cumpĕnite!... Cumpĕnă în echilibru—diferenţă de greutate, *zero*.

Nu; niciodată un cap de şcoală nu s'a mărginit, ca un dascăl de şcoală, la teoriĭ şi maĭ ales la teoriĭ pueril negative; niciodată cinevà nu s'a putut numì cap de şcoală, fiindcă, în temeiul unor fragmente de adevĕrurĭ spuse deplin de alţiĭ, aŭ criticat lucrărĭ maĭ pre jos de orĭce critică serioasă (ca, de exemplu, pe rĕposaţiĭ Pelimon, Aricescu ş. a.).

Un cap de şcoală creează, şi creaţiunile

luĭ servesc multă vreme ca modelurĭ urmaşilor de talent... Dar eŭ mi-am maĭ spus în privinţa aceasta părerea pe larg. E de prisos să 'ţĭ spun maĭ mult acum.

— In sfârşit, d-le Hasdeŭ, zic eŭ, as vrea să ştiŭ părerea d-tale despre sorţiĭ de desvoltare, de acĭ încolo, a literaturiĭ româneştĭ.

— De asta, rĕspunde ilustrul meŭ amfitrion, de desvoltarea literaturiĭ româneştĭ nu mĕ îndoesc deloc. Sunt cu desĕvârşire convins că Româniĭ vor avea în viitor o epocă de strălucire literară, care se va numĕrà între epocele remarcabile ale desvoltăriĭ intelectuale umane. Neamul acesta e chemat, netăgăduit, să joace un rol mare în complexul istorieĭ...

D. Hasdeŭ întemeiază această proposiţie pe teoria d-sale filosofică despre creaţiune.

— Toate marile epoce literare aŭ coincidat la epoce marĭ politice. Când voinţa unuĭ neam întreg a reuşit să ajungă a realizà culmea aspiraţiunilor sale, a îndeplinĭ suma de resultate posibile ale energieĭ sale, i se trimite acestuĭ neam o colonie de mi-

sionarĭ, o pleiadă de talente şi de geniĭ, spre încoronarea şi glorificarea traiuluĭ luĭ... Fericit acel ce va represintà atuncĭ voinţa neamuluĭ! Numele luĭ va marcà veacul în care strălucita colonie a celor trimişĭ îşĭ va fi îndeplinit misiunea. Se va numì veacul luĭ Pericles, luĭ August, luĭ Leon X, luĭ Ludovic XIV, saŭ al luĭ... cine ştie?

... Poate că, adaogă d. Hasdeŭ, un aşà secol pentru neamul nostru românesc nu e atât de depărtat, cât s'ar crede după împrejurările politice de astăzĭ; poate că nu e aşà departe ziua în care acest neam va să'şĭ ajungă culmea voinţiĭ.

Acì d. Hasdeŭ, cu verva d-sale cunoscută, îmĭ arată foarte apropiată o perspectivă uĭmitoare...

Mi-e foarte greŭ mie — aşà de puţin iniţiat pînă acum în sistema de filosofie a d-luĭ Hasdeŭ — să iniţiez pe cititorul, poate maĭ puţin preparat decât mine, în o teorie atât de subtilă. Pentru cititorul maĭ bine iniţiat vor fi clare aceste câtevà cuvinte, pe carĭ mi le adaogă d. Hasdeŭ, după ce 'mĭ afirmă că o epocă glorioasă a neamuluĭ ro-

mânesc nu e atât de departe, precum s'ar crede. Iată, cât se poate maĭ exact, propriile cuvinte ale d-luĭ Hasdeŭ:

— Micul prinț Carol II e un trimis, trimis după voĭa luĭ proprie: el, copil mic —și asta se întêmplă cu toțĭ trimișiĭ—șĭ-a denunțat misiunea. Acest copil, când d'abia vorbea și când auzise, pentru a numi jețul regal, numaĭ cuvîntul modern *tron*, iar cuvîntul vechiŭ *scaun* nu'l auzise decât desemnând jețurile comune; acest copil, care nu putea ști istoria luĭ Ștefan cel Mare, ți-aducĭ aminte ce-a zis — cuvîntul luĭ de copil a străbătut la auzul maĭ tutulor Românilor. A fost o solemnitatea la Palat. După sĕvârșirea programuluĭ oficial, pe când se rup rîndurile, copilul pleacă dela locul luĭ și merge hotărît să se suĭe pe tronul de pe care a coborît Regele.

«Ce facĭ, Carol»? îl întreabă, tatăl, prințul Ferdinand.

«Vreaŭ să mĕ suiŭ pe *scaunul* meŭ!» rĕspunde băiatul.

— Atuncĭ? întreb eŭ...

— Atuncĭ, rĕspunde d. Hasdeŭ, nu în-

țelegĭ?... Ştefan-cel-Mare spune din vreme că *vrea* să se suie pe *scaunul* luĭ!

Umbra mareluĭ donjon, câtă vreme am stat de vorbă, a acoperit cu încetul toată terasa. Soarele scapătă către dealurile carĭ domină valea Doftaneĭ. A trecut prea repede această zi încântătoare... Momentul plecăriĭ mele se apropie... trebue să părăsesc castelul «Julia Hasdĕŭ».

Foarte mâhnit de asta, mĕ ridic. D. Hasdeŭ mĕ conduce. Pĕtrundem de pe terasă în galeria interioară a donjonuluĭ. Mĭ-aplec capul şi mĕ închin înaintea Mântuitoruluĭ; salut pe proprietara care se uĭtă mereŭ în adîncurĭ, şi cobor după d. Hasdeŭ pînă jos. Imĭ iaŭ rĕmas bun dela buna şi blânda d-na Hasdeŭ şi de la ilustrul meŭ amfitrion şi mĕ suiŭ în trăsură.

Când pornesc, maĭ arunc o privire către fereastra deschisă a donjonuluĭ: Mântuitorul par'că 'şĭ apleacă de sus diviniĭ ochĭ asupră'mĭ, binecuvêntându-mĕ cu amêndouĕ mâinile rănite, ca şi cum mi-ar zice:

«Mergĭ sub paza mea în pace, omule!».

Am sosit tocmaĭ la vreme ca să apuc trenul. Starea sufletească în care mĕ aflu e aşa de înaltă, încât îmĭ trebue singurătate. Mântuitorul şi-a îndeplinit făgăduiala: sub paza luĭ merg în pace—nicĭun cunoscut în vagon. Pînă să cobor la Ploeştĭ, unde trebue să mâiŭ peste noapte, gândesc mereŭ la minunatul om de care m'am despărţit:

— Ce superioară şi fericită natură! Ce minte şi ce suflet! Câtă ştiinţă şi câtă credinţă!

Intre douĕ poveţe...

— SCHIŢĂ —

Cu tot uetul baluluĭ, am auzit şoptindu-mĭ clar la urechea dreaptă: «Trebue să fiĭ prea sec de spirit, ca să te laşĭ ameţit de un drăcusor aşa de tînĕr!» Era o povaţă foarte cuminte, pe care de sigur aş fi urmat-o, dacă aveam numaĭ o ureche; însă de abĭa îşĭ terminâ consilierul înţelept propoziţia, şi, la urechea stîngă, altul îmĭ şopti şi maĭ clar: «Trebue să fiĭ prea sec de spirit, ca să nu te laşĭ purtat de atâta farmec...». Nu m'am uitat împrejur, să vĕz cine sunt ceĭ ce-mĭ şopteaŭ. Iĭ ştiam. Eraŭ ceĭ doĭ consilierĭ intimĭ aĭ meĭ, carĭ nu mĕ părăsesc nicĭ-un pas, nicĭ-o clipă, nicĭ ziua

nicĭ noaptea, nicĭ deștept, nicĭ în somn. Iĭ cunosc bine pe amêndoĭ, maĭ bine de cum mĕ cunosc eĭ pe mine. Eŭ sunt sigur de caracterul lor; eĭ nu se pot niciodată bizuì pe al meŭ. De câte orĭ nu ĭ-am amăgit, urmând, cu toată povața stăruitoare a unuia, —pe care mĕ prefăceam că o ascult cu tot interesul,—îndemnul celuĭlalt. Dar e și vina lor: unul mĕ trage la dreapta, altul la stînga; când unul îmĭ zice da, altul îmĭ zice ba, așa că eŭ, saŭ trebue să staŭ pe loc, așteptând în zadar o împăcare a lor imposibilă, saŭ trebue numaĭdecât să urmez pe unul, și astfel să contrariez pe celălalt. Insă, ce e regretabil pentru mine, e că totdeauna, după ce am urmat pe unul departe pe o cărare, când mĕ uit înapoĭ, mĕ căesc că n'am urmat povața celuĭlalt.

Acum, stam singur după perdèlele uneĭ ferestre, pitit într'adins în întuneric, pentru a scăpa un moment de persecuția unuĭ drăcușor de cincĭsprezece anĭ și a-mĭ culege mințile. Ințelege bine cititorul că, nu în ironie, numesc pe domnișoara Nina «un drăcușor»: la grandiosul bal, ea venise cos-

tumată așa, ca s'adeverească zicĕtorea că puiul, și de drac, e frumos... In costumul de mătase neagră, cu clinurĭ și bendițe stacojiĭ; cu manteluță de catifea, care-ĭ împlinea talia micuță încă neformată bine, mititelul Mephisto avea niște mișcărĭ de o mlădiere diabolică: asta îmĭ amintea vorba că un drăcușor se poate strecura prin cea maĭ îngustă crĕpătură. Ceea ce maĭ ales se potrivea de minune cu atributele personajuluĭ, eraŭ ceĭ doĭ ochĭ negri, cari aruncaŭ de sub tichia de catifea niște privirĭ câte odată insuportabile. In totul era, simțeam bine, o arătare primejdioasă, un prilej de pĭerzare, de care trebuia să fug făcĕndu-mĭ cruce.

Din ascunzĕtoarea mea de după perdele, unde mĕ refugiasem scăpându-ĭ pe înșelate, o urmăream cu privirile cum aluneca de colo pînă colo, ca argintul viŭ, prin mulțimea pestriță, cu un neastĕmpĕr febril, după ce, dela categoric pînă la brusc, refusase orĭce invitație la danț. O clipă, o perdùĭ din ochĭ; și clipa aceea, în care se stinse, între atâtea colorĭ strigătoare, delicioasa si-

luetă neagră, mi-a fost, trebue să mărturisesc, foarte penibilă. Atuncĭ, la urechea stîngă auziĭ, călduros: «Pe tine te caută!» iar la urechea dreaptă batjocoritor: «Eĭ aş!» Această replică rĕutăcioasă m'a ofensat... Aşa? am zis; şi, dând cu amêndouĕ mâinile perdèlele într'o parte, am intrat în lumina baluluĭ.

O frumoasă Domniţă din veacul XVI-lea îmĭ eşi drept în faţă. Era o veche cunoştinţă a mea, care-mĭ cerù braţul s'o conduc la bufet. Domniţa era una din cele maĭ mândre frumuseţĭ ale societăţiĭ noastre -- şi vĕduvă. Deşi favoarea ce-mĭ făcea era destul de preţioasă, o favoare de care nu se bucuraŭ decât foarte puţinĭ intimĭ, am fost grozav de contrariat de întâlnirea aceasta prinţiară. Dar nu era chip să scap... A trebuit să mĕ execut. Am pornit cu ilustra mea tovarĕşe pe latura vastuluĭ salon, căutând calea maĭ liberă, şi, pe când îmĭ spunea că a doua zi e hotărîtă să plece pentru câteva lunĭ în Italia, şi că i-ar face mare plăcere să fie însoţită de un om de spirit, amusant şi iubitor de artă, eŭ căutam, dis-

trat, în toate colţurile, nu cumva voiŭ maĭ găsi cu ochiĭ norocul ce mi se părea perdut pentru totdeauna...

Să fi plecat?... Aş fi fost desolat!...

Am eşit din salon pe uşa cea mare şi am pornit să coborîm pe scara de marmură către splendidul bufet din catul de jos. Dar, când păşiam a doua treaptă, îmĭ apărù jos, pe spalierul de mijloc al scăriĭ de onoare, între ghirlandele de florĭ luminoase, domnişoara Nina, care suia în fuga din bufet. Cum ne-a vĕzut, s'a oprit pe loc, în timp ce eŭ am făcut o mişcare, pe care Domniţa, cu gândul la călĕtoria proĭectată, probabil, a trecut-o neluată 'n seamă. Am coborît încet-încet. Nina sta înfiptă în câlcâie dinaintea noastră, aşteptându-ne să sosim. Mândra Domniţă, trecĕnd liniştită în faţa fetiţeĭ, a mângâiat-o zicĕndu-ĭ cu multă bună, bună-voinţă: «Unuĭ aşa drăcuşor frumuşel i-ar şedea bine şi în raiŭ», la care drăcuşorul, aruncându-mĭ o privire aproape infernală, rĕspunse înţĕpat: «*Merci, Madame...*» şi într'o clipă sburâ pe scară'n sus şi dispărù pe uşa cea mare în salon.

Am intrat cu Domniţa în bufet, unde era multă lume... Când voiam să aduc la gură o cupă de şampanie, am simţit la spate un fior călduros, ca şi cum mi s'ar fi apropiat repede de corp o flacără, aşa că m'am întors brusc în loc... Drăcuşorul!... Era în ochiĭ eĭ o privire atât de hotărîtă şi de impunĕtoare, cu un înţeles aşa de categoric şi de precis, încât, dacă Domniţa n'ar fi avut buna inspiraţie a-mĭ cere singură s'o duc înapoĭ la fotoliul eĭ reservat în salon, aş fi fost în stare să fac o nepoliteţă rugând-o, sub orîce pretext, cât de stângaciŭ aş fi putut imagină în pripă, să mĕ scutească de atâta onoare.

Urmăriţĭ la o cuminte distanţă de drăcuşorul meŭ, a căruĭ emanaţiune o simţeam de departe devenind din ce în ce maĭ pĕtrunzĕtoare, am pornit înapoĭ spre salon. După ce am lăsat la locul eĭ pe Domniţa, m'am întors. Rezemată de o coloană de lîngă uşa cea mare, Nina mĕ aştepta. M'am oprit în loc şi mĭ-am cufundat privirile din tot adîncul sufletuluĭ asupra silueteĭ aceleia, care lua proporţiĭ miraculoase. M'am dus cu

pragă, inimă, împins de o putere iresistibilă. drept la ea, fără nicĭ o sfială de cine ştie ce ochĭ bănuitorĭ. Işĭ scosese mănuşile roşiĭ, şi mâna-ĭ mică, cu care-şĭ apăsa partea stîngă a pieptuluĭ, strălucea într'un mod uĭmitor pe pĭeptarul eĭ de atlas negru. Figura eĭ avea un aer straniŭ, — un amestec de rĕutate inspirată şi de profundă imputare. Sprîncenele-ĭ fine eraŭ încruntate, buzele strînse, şi fruntea, atât de tînĕră încă, întunecată. Mĭ-a luat braţul fără să-mĭ zică o vorbă, şi, fără să-ĭ zic o vorbă, am urmat-o machinal, Braţul îĭ tremura aşa, încât al meŭ, contagiat, începu să tremure asemenea. Ea mi-l strînse cu putere, şi simţiĭ distinct cum, sub corsajul de mătase, svîcnea precipitat de pereţiĭ coastelor micĭ resortul neastêmpĕrat al vieţiĭ.

Ocolind cu multă prudenţă punctele salonuluĭ, unde, în grupurĭ, puteam întâlni cunoştinţe indiscrete, trecurăm într'un salonaş turcesc, apoĭ într'o altă încăpere maĭ mică, fără să fim împedicaţĭ de cineva, şi ajunserăm la o uşă ascunsă în perete. Nina ciocănì de treĭ orĭ, într'un mod caracteristic;

ușa, se deschise; fuseĭ împins înăuntru; drăcușorul intrâ după mine și trase ușa care se încuiâ de sine. Eram în odăița de studiŭ a d-șoariĭ Ana, fiica stăpîneĭ caseĭ și prietenă intimă a d-șoariĭ Nina, cam de aceeașĭ vîrstă.

Balul era departe. Nu se maĭ auzea câtușĭ de puțin sgomotul luĭ.

Rĕmăsĕĭ încremenit în picioare, pe când drăcușorul, fierbênd și bătênd nervos din vîrful botineĭ de lac, îșĭ arunca departe mantaua de catifea și mănușile roșiĭ. După ce mĕ privì apoĭ îndelung cu ochiĭ perduțĭ, se trînti pe o canapea, ascunzêndu-șĭ capul în amêndouĕ mânile. Stam pe loc, cuprins de un vag sentiment de frică; însă încet-încet, în fața acesteĭ minunĭ, la care nu mĕ săturam să privesc, frica începù să se schimbe într'o delicioasă sensație.

După mișcarea umerilor înțelesĕĭ că drăcușorul plângea înfundat cu hohot. Nu maĭ puteam sta loculuĭ; mĕ repeziĭ fără să știŭ ce fac și, luând în brațe cu putere drăguțul corp, ușurel ca o pană, îl ridicăĭ drept în sus... Plângea cu adevĕrat, sbătêndu-se

în brațele mele ca o pasĕre sĕlbatică rănită pe care o culege brutal vênătorul.

«Nino: i-am strigat; nu-ĭ frumos ce facĭ! un drăcușor nu plânge niciodată!... Te rog!... Nino!»

Pe sub perdeaua de lacrimĭ, atât de bogate și de eftine la așa vîrstă, ea 'mĭ aruncâ drept în ochĭ o privire nespusă; încet-încet apoĭ, pleoapele cu genele marĭ închiseră ferestrele atât de luminoase ale aceluĭ suflet ciudat; fața se făcù cum e varul, nasul se subțiâ, buzele se albiră și se întredeschiseră, și fermecătorul cap al miculuĭ Mephisto se aplecâ pe spate, lăsat în gol în afară de brațul meŭ.

«A leșinat! trebue deșteptată!» auziĭ la urechea stîngă, care se ridicase la o stare exaltată de sensibilitate, pe când urechea dreaptă, era, poate tocmaĭ pentru asta, cu desăvîrșire surdă. Atuncĭ, simțind că mi se opresc bataile inimiĭ, îmĭ aplecăĭ binișor capul și-mĭ apropiăĭ buzele mele de ale eĭ... Eraŭ recĭ ca ghiața... Iar când voiră să se deschiză spre a zice o vorbă,—ce vorbă, nu știŭ—simțiĭ că mĕ ciupește cine-va de

urechea surdă. Era domnişoara Ana, care sosise pe la spate fără s'o auz, rîzênd foarte veselă; sdrobită de oboseala danţuluĭ, ne spuse gâfâind:

«Destul!.. Nino, te caută toţĭ în bal; trebue să plecĭ!»

Am îmbrăcat amêndoĭ repede cu manteluţa luĭ pe bĭetul drăcuşor, care era cu totul aiurit; i-am şters frumuşel lacrimile, i am aranjat frizura deranjată sub tichiuţa de catifea şi i-am deschis uşa secretă. Drăcuşorul a stat o clipă în prag, apoĭ, cu o volubilitate felină, s'a repezit înapoĭ la mine, să-mĭ dovedească iute că aceleaşĭ buze pot fi şi recĭ ca ghiaţa şi fierbinţĭ ca flacăra cea maĭ vie.

Când, după o plimbare de treĭ ceasurĭ în sanie, mĕ întorceam de dimineaţă dela şosea, unde mersesem să caut somnul prea greŭ de găsit acasă, am auzit venindu-mĭ de departe, pe aripile unuĭ vênt subţire şi îngheţat, ţipĕtul uneĭ locomotive, mi s'a ridicat de de-asupra ochilor vraja minunateĭ nopţĭ trecute. La urechea dreaptă, care, nu

ştiŭ de ce, îşĭ recăpĕtase sensibilitatea, mĭ-a sunat:

— Ar fi o nerozie să nu profiţĭ de ocazia fericită a uneĭ călĕtoriĭ împreună cu o femee aşa de distinsă.

— Dar drăcuşorul cum rĕmâne? mĭ-a şoptit la urechea stîngă.

— Eĭ aş! am rĕspuns.

Am mers în grabă acasă, mĭ-am făcut repede valiza şi am pornit la gară. Trecĕnd pe o stradă de-a dreptul, mĭ-a venit ideea să cârmesc la stînga, să fac un ocol mic, spre a trece pe dinaintea caselor unde locuia Nina. Dar m'am gândit pe dată c'aş putea perde trenul şi am aplecat în jos mâna cu care vream să ating umĕrul birjaruluĭ. Am ajuns la gară cu cincĭ minute înainte de plecarea trenuluĭ. L-aş fi scăpat!... M'am suit vesel. Tovarăşa mea de călĕtorie era de mult la locul eĭ. A fost foarte mulţumită vĕzêndu-mĕ hotărît în sfîrşit s'o însoţesc, şi mĭ-a dovedit aceasta în destul pe urmă.

Am petrecut în Italia câteva lunĭ, pe cari nu le pot uita niciodată; şi asta o datoresc înţeleptuluĭ meŭ consilier din dreapta... Dar,

precum am zis maĭ sus, ce e regretabil pentru mine e că, de câte orĭ urmez pe unul din consilierĭ departe pe o cărare, când mĕ uit înapoĭ, totdeauna mĕ căesc că n'am urmat îndemnul celuĭlalt. Și de aceea, mĭ-aduc de-atâtea orĭ aminte de mititelul Mephisto și tot de-atâtea orĭ regret că odinioară consilierul de la stînga n'a insistat maĭ mult și n'a știut să profite în destul de surditatea urechiĭ drepte... Scăpam o încântătoare călĕtorie în Italia... Eĭ! și?... De unde știĭ pe ce alte țĕrmurĭ și maĭ fericite...

Și acum, când e atât de mult de atuncĭ, iată-ĭ pe buniĭ meĭ consilierĭ că tot nu s'aŭ împăcat; unul îmĭ zice: «Aĭ făcut foarte cuminte!» iar celălalt: «Mare neghiob aĭ fost!»

CUPRINSUL

